T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAPSAYICI BÜYÜME BAĞLAMINDA SOSYAL REFAH DEVLETİNDE GELİR ADALETİNİ SAĞLAYAN POLİTİKALAR

OSMAN KAZMACI

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. EMEL YILDIZ

EDİRNE 2023

Tezin Adı: Kapsayıcı Büyüme Bağlamında Sosyal Refah Devletinde Gelir Adaletini Sağlayan Politikalar

Hazırlayan: Osman KAZMACI

ÖZET

Ekonomik büyüme, ülkelerin gelişmişlik seviyesini ölçerken aynı zamanda birbirinden farklı ekonomik sektörler arasındaki dengesizlikleri belirlemek için kullanılan ve özellikle de tüketici harcamaları sonucu meydana gelen toplam arz ve talep üzerindeki artış miktarını ölçen bir değerdir. Ekonomik büyüme, ülkenin ekonomik performansının toplam ürün ve hizmetlerinin arttırılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Ekonomik büyüme, ekonomistlerin üzerinde tartıştığı, kendi içinde birçok disiplinle ilişkili olan ilgi çekici bir konudur. Sosyal refah devlet anlayışının temelinde devlet vatandaşın refahından birinci derecede sorumludur ve bu çerçevede vatandaşın iktisadi ve sosyal esenliklerini koruması ve teşvik etmesi gerekmektedir. Bir başka ifade ile ekonomik büyüme sosyal refah devlet anlayışında gerçekleştirilmesi gereken bir sorumluluktur. Ekonomik büyüme etkisinin toplumun tüm kesimlerine eşit bir şekilde dağıtıldığı, toplumdaki herkesin yaratılan fırsatlardan adil bir biçimde fayda gördüğü büyüme modeline kapsayıcı büyüme adı verilir. Kapsayıcı büyümeyi gerçekleştirmek için ekonomik büyümenin yanında toplumda var olan gelir eşitsizlikleri, yoksulluk ve işsizliğin azaltılması gerekmektedir. Bu üç temel hedefe ulaşmak için ise maliye politikaları etkin araç olarak görev yapmaktadır. Bu çalışma yapılırken ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu çalışmada, ekonomik büyüme ile kapsayıcı büyüme değişkenlerinin sosyal refah devlet anlayışı ile ilişkisi incelenip, kapsayıcı büyüme hedefini gerçekleştirebilmek adına, gelir eşitsizliklerini giderecek politikaların belirlenmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak kapsayıcı büyüme adı verilen özetle ekonomik büyüme sonucunda oluşan imkânlardan bütün toplumun eşit olarak yararlandığı, işsizlik, yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltan büyüme olarak ifade edilen olgunun ülkeler nezdinde hangi oranda uygulanabildiği ve yine ele alınan ülkelerde halkın bahsi geçen bu eşitlikçi ve adil konuma ne denli yakın veya uzak olduğu irdelenmiştir. Bu anlamda irdelenen ülkelerde kapsayıcı büyüme

kavramının ne denli uygulanabildiği veya halk nezdinde ne oranda gerçekleştirilebildiği tartışmaya açık bir husus olarak göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Kapsayıcı Büyüme, Sosyal Refah Devleti, Gelir Adaleti.

Name of Thesis: Policies Ensuring Income Justice in the Social Welfare State in the Context of Inclusive Growth

Prepared by: Osman KAZMACI

ABSTRACT

While measuring the development level of countries, economic growth is a value that is used to determine the imbalances between different economic sectors and measures the amount of increase in total supply and demand, especially as a result of consumer expenditures. Economic growth emerges as a result of increasing the country's economic performance in total products and services. Economic growth is an interesting topic that economists discuss and is related to many disciplines. On the basis of the social welfare state understanding, the state is primarily responsible for the welfare of the citizens, and within this framework, it is necessary to protect and promote the economic and social well-being of the citizens. In other words, economic growth is a responsibility that must be realized in the understanding of the social welfare state. The growth model in which the effect of economic growth is distributed equally to all segments of the society and everyone in the society benefits fairly from the opportunities created is called inclusive growth. In order to achieve inclusive growth, it is necessary to reduce income inequalities, poverty and unemployment in the society as well as economic growth. Fiscal policies serve as an effective tool to achieve these three basic goals. Secondary sources were used while carrying out this study. In this study, it is aimed to examine the relationship between economic growth and inclusive growth variables and the social welfare state approach, and to determine policies that will eliminate income inequalities in order to achieve the goal of inclusive growth. As a result, to what extent the phenomenon called inclusive growth, in which the whole society benefits equally from the opportunities created as a result of economic growth, and which is expressed as growth that reduces unemployment, poverty and inequalities in income distribution, can be applied in the eyes of the countries and what is the effect of the people on this egalitarian and fair position in the countries discussed how close or far it is. In this sense, it stands out as a debatable

issue to what extent the concept of inclusive growth is implemented in the countries examined or to what extent it is realized by the public.

Keywords: Economic Growth, Inclusive Growth, Social Welfare State, Income Justice

ÖNSÖZ

''*Makam, mevki, rütbe, unvan; bunların hepsi cekettir. Ceketi asar bir yere gideriz. Arkamızda sadece insanlığımız kalır ve öldüğümüzde sadece çıplaklığımızı götürebiliriz bu dünyadan.*''

-Doğan CÜCELOĞLU

Tezin ilk aşaması olan konu seçiminden, tezin sonuna kadar çalışmanın tamamında ne zaman ihtiyaç duysam bana her an yardımcı olan ve güler yüzü ile pozitif enerji veren ayrıca sabır gösteren muhterem hocam, danışmanım Sayın Doç. Dr. Emel YILDIZ' a sonsuz teşekkür ederim.

Lisans öğrenimimden bu yana ne zaman ihtiyaç duysam desteklerini esirgemeyen muhterem hocam, Sayın Prof. Dr. Murat DEMİR' e ve bu günlere gelmemde katkısı olan tüm hocalarıma çok teşekkür ederim. Yüksek lisans yapmaya hak kazandığım andan tez çalışmamın sonuna kadar desteklerini benden esirgemeyen, işlerimi kolaylaştıran, akademik çalışma yapmam için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan aynı kan bağını taşımadan da aile olunabileceğinin en güzel örnekleri olan birbirinden kıymetli Sayın Şule PEHLİVAN' a, Sayın Faruk Yılmaz ŞİŞOĞLU' na, Sayın Settar Taha IŞIK' a, Sayın Mücahit YAVAŞ' a, Sayın Fisun KULECİ' ye katkılarından ve emeklerinden dolayı sonsuz teşekkürü borç bilirim. Okuyup bugünlere gelmemde ayrı ayrı emekleri olan hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan, karşılıksız sevgileri ile kendilerini ihmal ettiğim zamanlarda bile beni hoş karşılayan birbirinden kıymetli abilerime, ablalarıma ve kardeşlerime sonsuz şükran ve teşekkürü borç bilirim.

Yerleri asla dolmayacak olmasının yanında hayattaki ilk öğretmenlerim olan annem merhume Nefise KAZMACI ve babam Merhum Abdullah KAZMACI' yı şükran ve minnet duygularımla yâd etmekle birlikte, sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**
ABSTRACT ..... **III**
ÖNSÖZ ..... **V**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **VIII**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **IX**
GRAFİKLER LİSTESİ ..... **X**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **XI**
GİRİŞ **1**
I. BÖLÜM **5**
EKONOMİK BÜYÜME VE KAPSAYICI BÜYÜME **5**
1.1. Ekonomik Büyüme Tanımları 5
1.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları 8
1.2.1. Teknolojik Gelişmeler ile Fiziki ve Beşerî Sermaye 9
1.2.2. Ekonomik Büyümenin Kamu Finansman Kaynağı 11
1.2.3. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Diğer Kaynaklar 13
1.3. Kapsayıcı Büyüme Kavramı 13
1.4. Kapsayıcı Büyümenin Kapsamı 16
1.5. Kapsayıcı Büyüme Hedefine Ulaşma 23
1.6. Kapsayıcı Büyümenin Amaçları 31
1.6.1. Yoksulluğu Azaltmak 31
1.6.2 İşsizliği Azaltmak 34
1.6.3. Gelir Eşitsizliğini Azaltmak 39
II. BÖLÜM **44**
REFAH DEVLETİ KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ **44**
2.1. Refah Devleti Kavramı 44
2.2. Refah Devletinin Unsurları 48
2.2.1. Demokrasi 48
2.2.2. Kamu Müdahalesi 50
2.2.3. Metadışılaştırma 51

2.2.4. İyi Olma Hali 53
2.3. Refah Devleti Dönemleri ve Geçirdiği Aşamalar 55
2.3.1. Refah Devletinin Doğuş Dönemi (1880-1929) 57
2.3.2. Refah Devletinin Belirginleştiği Dönem (1929-1945) 63
2.3.3. Refah Devletinin Gelişme Dönemi (1945-1980) 70
2.3.4. Refah Devletini Yeniden Biçimlendirme Dönemi (1980'den 2020'lere) . 75
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 82
KAPSAYICI BÜYÜME BAĞLAMINDA SOSYAL REFAH DEVLETİ VE GELİR DAĞILIMINI DÜZENLEYİCİ UYGULAMALAR 82
3.1. Refah Devletinde Gelir Adaletini Sağlamaya Yönelik Politikalar 82
3.2. Yoksullukla Mücadele 86
3.3. Doğal Eşitsizliklerin Giderilmesi ve Refah Devleti Göstergeleri 91
3.4. Refah Devleti Olabilmek İçin Ulusal Strateji Belirleme 103
3.5.Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması 108
3.5.1. Vergiler 112
3.5.2. Kamu Harcamaları 115
3.5.3. Tarımsal Destekleme Fiyat Politikaları 118
3.5.4. Kamu İktisadi Teşebbüsü Mallarına Yönelik Fiyat Politikası 120
3.5.5. İş Gücü Piyasası ve Ücret Politikası: 122
3.5.6. Sosyal Güvenlik Uygulamaları 126
3.6. İktisadi İstikrarın Sağlanması 130
3.7. Ekonomik Etkinliğin Sağlanması 132
SONUÇ 137
KAYNAKÇA 144

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Yıl ve Ülkelere Göre Sosyal Politika Uygulamaları..... 64
Tablo 2: Gini Katsayısının En Az ve En Fazla Olduğu Ülkeler İle Türkiye 83
Tablo 3: Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Dünyanın En İyi, En Kötü Beş Ülkesi ve Türkiye' nin Yoksulluk Oranları 90
Tablo 4: 2023 Yılı Dünya Refah Ülkeleri En İyi ve En Kötü Beş Ülke İle Türkiye Sıralamaları 92
Tablo 5: Çok Yüksek İnsani Gelişmişlik Endeksine Sahip Ülkeler ve Türkiye 95
Tablo 6: En Düşük İnsani Gelişmişlik Endeksine Sahip On Ülke 96
Tablo 7: Küresel Cinsiyet Eşitsizlik Endeksinde En İyi, En Kötü Beş Ülke ve Türkiye 97
Tablo 8: Dünyada Refah Algısı Gösterge Oranlarının En İyi Olduğu On Ülke ve Türkiye 101
Tablo 9: Dünyada Refah Algısı Gösterge Oranlarının En Kötü Olduğu On Ülke.. 102
Tablo 10: Türkiye'nin 2023 Mayıs Ayı Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış İşgücü Göstergeleri (15 Yaş Üzeri Nüfus) 125
Tablo 11: Son Beş Yılda Türkiye' de Sosyal Güvenlik Kapsamında Kayıtlı Çalışan Nüfusun İşgücüne Oranı (Yüzde) 129
Tablo 12: Türkiye Nüfusunun Yüzde 20'lik Dilimler Halinde Milli Gelirden Aldıkları Paylar ve Gini Katsayıları..... 131

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Çevresel Kuznets Eğrisi 21
Şekil 2: İnsani Gelişmenin Boyutları..... 99
Şekil 3: Sosyal Refah Devleti Olabilmek İçin Ulusal Stratejiler (Odak Noktaları) Belirleme..... 105
Şekil 4: Kuznets Eğrisi ve Gelir Dağılımı 108

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye'de Cinsiyete ve Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım Oranı, (2022). 18
Grafik 2: 2022 Yılı Dünyayı En Çok Kirleten Ülkeler. 23
Grafik 3: Gelir ve Servet Endeksleri Üzerinden Küresel Eşitsizlik Endeks Oranları, (2022). 40
Grafik 4: Türkiye'de Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Bölgesel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, (2022). 41
Grafik 5: Türkiye'de Sektörlere Göre Gelir Dağılımı İstatistikleri, (2022). 42
Grafik 6: Dünyanın En Çok, En Az Mutlu Ülkeleri ve Türkiye, (2023). 55
Grafik 7: Türkiye' nin (1990 2021) Yılları Arası İnsani Gelişme Endeksi Oranları 115

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	**:** Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	**:** Araştırma Geliştirme Faaliyetleri
BM	**:** Birleşmiş Milletler
ÇBYE	**:** Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi
GSMH	**:** Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	**:** Gayrisafi Yutiçi Hasıla
ILO	**:** Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	**:** Uluslararası Para Fonu
İGE	**:** İnsani Gelişme Endeksi
KİT	**:** Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	**:** Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
OECD	**:** Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SGK	**:** Sosyal Güvenlik Kurumu
SSCB	**:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	**:** Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	**:** Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÜİK	**:** Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	**:** Birleşmiş Milletler Kalkınma Programları
UNICEF	**:** Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WB	**:** Dünya Bankası

GİRİŞ

Ekonomik büyüme, temel ekonomi politikalarının en önemli ayağı olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kabul edilen bir kavramdır. Devletlerin, ekonomik büyümede devamlılığının sağlanması ve ekonomik büyümeyi etkin kılmak gayesi ancak ekonomik büyümeye etki eden faktörleri makroekonomik çerçeve içerisinde iktisadi sistemin çeşitli değişkenleri ile ilişkiyi tamamlamak koşuluyla mümkün olabilmektedir.

Tarihsel süreçte meydana gelen olaylar, dünya genelinde yaşanan değişimlerin temel nedeni olmakla beraber yaşanıldığı dönemde var olan düşünceleri, uygulanan politikaları ve toplumsal yaşamı ciddi bir şekilde değiştirip dönüştürme gücüne de sahiptir. Bahsi geçen olaylar ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda birçok sorunu beraberinde getirirken aynı zamanda bu sorunlar üzerine çözüm arayışlarının ve yeni düşüncelerin de önünü açmıştır. Hiç şüphesiz dünyada büyük değişim ve dönüşümlere neden olan olaylardan biri de Sanayi Devrimleridir. Birinci Sanayi Devrimi (1760 – 1830), büyük ölçüde İngiltere'de başlamış ve ardından diğer Avrupa ülkelerine ve dünyaya yayılmış olan bir dönüşüm süreci' olarak ifade edilmektedir. İkinci Sanayi Devrimi (1860 – 1914), 1850'li yıllardan itibaren elektrik teknolojisinin üretim alanlarında yaygınlaşıp kullanılması ve buhar, demir, kömür ile birlikte çelik, petrol gibi kimyasal maddelerin kullanılması ile başlamıştır. Seri üretimin gerçekleştirilmesi, telefon, telgraf gibi iletişim araçlarının üretilmesi ve dayanıklı tüketim mallarının üretilmesi bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Demir'in yanında çelik maddesinin de kullanılması demiryolu taşımacılığını geliştirmiştir. Özellikle bu dönemde Henry Ford tarafından fabrikada uygulanan ve hayata geçirilen bant sistemi ve seri üretimle otomobillerin sayısı artmış, bu artışla ulaşım ve iletişimde gelişmiştir. Özellikle ABD ve Japonya' da bu dönemin gelişmeleri ön plana çıkarken diğer ülkelere de yayılmıştır. 1950'li yıllara gelindiğinde mekanik elektrik kullanılarak çalıştırılan hesap makinesinin icadı ile Üçüncü Sanayi Devrimi başlamıştır. İlk küçük bilgisayar, cep telefonu, internet, hibrit otomobil bu dönemde insanların hayatına girmiştir. Yine ilk defa bu dönemde uzaya mekik gönderilmiştir. Yenilenebilir enerji kaynakları ile ilgili

arayışlar bu dönem gerçekleştirildi ve bu devrimin en önemli özelliği olarak ön plana çıkmıştır. Artık bu bir dizi gelişmelerle yeni bulgular ve ilerlemeler kaydedildi. Siber fiziksel sistemlerin kurulması, nesnelerin birbiri ile iletişime geçebilmesi gibi buluşlar yeni sanayi döneminin başlamasına sebep oldu ve bu dönem Dördüncü Sanayi Devrimi olarak adlandırıldı. Bu dönem kol ve kas gücünün giderek etkisini kaybettiği, makine gücünün ön plana çıktığı, bulunan her türlü teknolojik cihazın akıllısının üretildiği, bulut sistemlerinin yaygınlaştığı bir devir olarak yerini almıştır.

Birinci Sanayi Devrimi geleneksel üretim yöntemlerinin yerini makinelerin ve fabrikaların kullanıldığı mekanize üretim süreçlerinin aldığı bir dönemi ifade eder. Bu dönemde, tarım toplumlarından sanayi toplumlarına geçiş gerçekleşmiştir. Birinci Sanayi Devrimi her ne kadar teknolojik ve ekonomik değerler dizisi olarak adlandırılsa da siyasal, sosyal ve kültürel birçok alanı etkilemiş ve bu alanlarda birtakım sorunlar yaratmıştır. Örneğin tarım toplumundayken insanların kültürel olarak oluşturdukları değerler artık sanayi toplumuna evirilme ile önemini kaybetmeye başlamış bu da insanların sosyal hayattaki uyum süreçlerini olumsuz etkilemiştir. Kas ve insan gücünün önemli olduğu tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte artık insanlar değil makineler önemli hale gelmiştir. Güce ihtiyaç duyulan tarım toplumlarında kullanım için ihtiyaç duyulan hayvan gücü anlayışı önemini kaybetmiş, o zaman değerli olarak görülen hayvan evcilleştirme artık bu yeni toplumda önemini kaybetmiştir. İnsanların değer yargılarının bu denli bir değişimle farklılaşması toplumsal ve sosyal yapıda uyum sorunlarına yol açmıştır. Birinci Sanayi Devrimi ile teknoloji odaklı bir makineleşme anlayışı ortaya çıkmıştır. İnsan gücünden uzaklaşarak makine gücünü ön plana çıkaran bu ekonomik ideoloji işçi istihdamı noktasında birtakım sorunlara yol açmıştır. Ücret, çalışma saatleri ve koşulları gibi sanayi işçileri açısından önem teşkil eden konuların ele alınması ve iyileştirilmesine ilişkin ortaya konan politikalar refah devletinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çıkış amacı ile refah devleti, bireyleri ekonomik ve sosyal anlamda yaşanılabilir bir düzeye getirmeyi amaçlayan ve bu amacı doğrultusunda politika üreten devlet olarak kendini göstermektedir.

Birinci Dünya Savaşı, 1929 Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında toplumlar ağır sorunlar yaşamıştır. Yaşanılan bu sorunlar neticesinde ekonomik ve sosyal yaşam olumsuz anlamda etkilenmiş, bireyleri insani değerlere yaraşır bir yaşamdan gün geçtikçe uzaklaştırmış ve bireyler kendilerini korunmaya muhtaç hissetmişlerdir. Bu süreçte devletlerin sorunlara karşı çözüm üretmekte yetersiz kalışı, savundukları düşüncelerde ve uyguladıkları politikalarda değişim yaşanmasını zorunlu hale getirmiştir. Tam da bu noktada refah devleti, zor bir dönemde ortaya çıkarak bireylerin ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm odaklı bir yaklaşıma sahip, insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyini sağlamak için çaba sarf etmektedir.

Milli gelir artışının ortaya çıkardığı fayda ve fırsatların, farklı kesimlerden oluşan toplumun bütününe dengeli ve eşit bir şekilde dağıtıldığı ve toplumdaki her bireyin ortaya çıkan bu fırsatlardan fayda sağladığı ekonomik büyüme modeline kapsayıcı büyüme denir. Üretim düzeyinde görülen artışın yeterli olmaması, çok iyi büyüme performansı sergileyen ülkelerde dahi gelir eşitsizliği, yoksulluk ve işsizliğin azaltılmasında istenilen başarının sağlanamaması kapsayıcı büyüme fikrinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kapsayıcı büyüme kavramı ilk kez İkinci Dünya Savaşı sonrasında izlenen kalkınma politikalarıyla gündeme gelmiştir. Yaşanan 2008 Küresel Krizi ile birlikte gelir dağılımı üzerinde yarattığı olumsuz etkiler sonrası önemli bir tartışma konusu olmuştur. Genel olarak kapsayıcı gelir artışı anlamından daha fazlasına sahip olduğu, eşitsizlikleri ve yoksulluğu azaltması, toplumun büyük kesimine fayda sağlaması gerektiği konusunda bir uzlaşı bulunmaktadır. Verili bu düşünceler ışığında refah devleti ve kapsayıcı büyüme modeli adil, eşitlikçi ve maddi anlamda dengeli bir topluma sahip olabilmek adına kilit rol görevi üstlenmektedir. Bu kavramların toplum nezdinde ne denli hayata geçirilebildiği sorusunun cevabı o toplumun maddi açıdan ne denli eşit, adil ve dengeli bir yapıda olduğunun da cevabı olabilmektedir. Bu anlamda bu kavramların gelişmiş, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerdeki somut verileri anlamlı bir karşılaştırma yolunu açabilmektedir. Yapılan ve yapılacak olan karşılaştırmalar neticesinde elde edilecek verilerin politika yapıcılar tarafından uygulama ve politikalara konu edilmesi bu anlamda yaşanılan eşitsizliği ortadan kaldıran bir role sahip olabilecektir. Bu noktada karşılaştırma yapılacak

çalışmaların varlığı ve çeşitliliği sahip olunan rolün kuvvetlenmesi için elzem öneme sahiptir. Verilen tüm bu bilgiler ışığında yapılan araştırmada kapsayıcı büyüme bağlamında sosyal refah devletinde gelir adaletini sağlayan politikalar üzerinde durulmaktadır. Bu çalışma yapılırken ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Bu çalışmada ekonomik büyümenin kapsayıcı büyüme bağlamında sosyal refah devleti değişkeni ile ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır. İlgili alan yazın incelendiğinde sosyal refah devletin sorumluluklarının ekonomik büyümenin getirisi olduğu, ikisinin de birbirini desteklediğine ve sosyal harcamalarla ekonomik büyüme etkisine dair inceleme ve araştırma çalışmaları görülmektedir. Bu çalışma kapsamında incelenen ülkelerde ve ilgili ülkelerde uygulanan politikaların bu savı desteklediği ifade edilebilir. İnsani gelişmişlik düzeyi, cinsiyet eşitliği, gelir dağılımları verileri ile ekonomik büyüme ve sosyal refah devlet anlayışının arasında ilişki olduğu ve bu ilişkinin pozitif yönde olduğu belirtilmektedir.

I. BÖLÜM
EKONOMİK BÜYÜME VE KAPSAYICI BÜYÜME

1.1. Ekonomik Büyüme Tanımları

Nüfusun sürekli artan ihtiyaçlarını karşılamak için insanlar, toplumu çeşitli mal ve hizmetlerin üretiminin sürekli olarak yenilenmesi sürecine zorlamışlardır. Dağıtım, mübadele ve tüketimle bağlantılı olan üretim sürecinin yani toplumsal yeniden üretim sürecinin sürekli yenilenmesi, her üretimin doğasında bulunan genel bir zorunluluktur. Toplumun bir biçimde yaşamını sürdürebilmesi noktasında gerekli olan tüketim, barınma, eğitim, temizlik, bakım gibi mallar ve hizmetlerin üretiminin daimî kılınacağı bir sistemin inşa edilmesi ve yürürlüğünün sağlanması gerekmektedir. Toplum büyüdükçe ihtiyaçlar da artmaktadır ve bunu karşılamak için üretimin de büyümesi gerekmektedir. Bu, çok uzun vadede esasında tüm dünyada nüfusun büyümesi ile üretilen tüm nihai ürünlerin, piyasa değerindeki ekonomik ölçüsünü veren yurtiçi hasılanın paralelliğine işaret etmektedir. İşte bu noktada karşımıza "ekonomik büyüme" kavramı çıkmaktadır. Ekonomik büyüme, mal ve hizmet üretimindeki genellikle bir yıl gibi nispeten kısa bir zaman dilimindeki reel değişiklikleri içeren bir kavramdır[1].

Rus asıllı, Nobel Ekonomi Ödüllü olan Amerikalı istatistikçi ve iktisatçı Simon Kuznets'e[2] (1973) göre ekonomik büyüme "Bir ülkenin kişi başına üretiminin uzun dönemli artışıdır." Balcerowicz'e (2001) göre ekonomik büyüme, eğilimi sürekli yükselen bir yörünge izleyen, ekonomi ve nüfusun yaşam standardı üzerinde olumlu etkisi olan, nicel, nitel ve yapısal değişiklikler sürecidir[3]. Eğilmez' e (2019) göre ekonomik büyüme, bir ekonomide enflasyon olgusu göz ardı edilerek Gayrisafi

---

[1] Mladen Ivić, ''*Economic growth and development*.'' Journal of Process Management-New Technologies, 2015, 3(1), s. 55.

[2] Simon Kuznets, ''*Modern economic growth: Findings and reflections*. The American Economic Review'', 63(3), 1973, s. 24; Simon Kuznets, *Modern economic growth: Findings and reflections [Modern iktisadi büyüme: Bulgular ve yansımalar]*. Turkish Economic Review, 2(1), 2015, s. 1.

[3] Leszek Balcerowicz, *Libertate şi dezvoltare. Economia pieţei libere*. Iasi, Romania: Multiprint Publishing House, 2001, s.45; Alina Petronela Haller, *Concepts of economic growth and development. Challenges of crisis and of knowledge*. Economy Transdisciplinarity Cognition, 15(1), 2012, s. 67.

Yurtiçi Hasıla (GSYH)' sının baz alınan seneden bir sonraki seneye artış eğilimi göstermesi durumudur[4].

Acemoğlu, Laibson ve List' e (2016) göre ekonomik büyüme, makro iktisadın çalışma alanı içerisine giren, gerek üretimde kullanılacak kaynakların temin edilmesi ve arttırılması gerekse üretim potansiyelinin arttırılması hususlarını ele almaktadır. Bu bağlamda ekonomik büyüme, enflasyon ve nüfus artış hızının GSYH' dan ayrı tutulması sonucunda o ekonomik çevrede yer alan kişilere düşen GSYH paylarının süreklilik arz eden artışı olarak ifade edilmiştir[5].

Parasız' a (2010) göre ekonomik büyüme, bir ekonomide mevcut kaynakların tamamının üretime sürülmesinden ziyade, üretime sürülen kaynakların ve üretim kapasitesinin artırılarak belirlenmiş süre zarfında (çoğunlukla 12 ay) çıktı miktarında meydana gelen sürekli artışlar olarak ifade edilmiştir[6].

Ekonomik büyüme, temelde ekonomide meydana gelen çıktı miktarında ve genel olarak bir yıl gibi kısa bir zaman diliminde meydana gelen değişiklikleri içermektedir. Ekonomide var olan iktisat teorisinde, değer olarak ifade edilen malzeme üretiminin yıllık artışı, GSYH' nın büyüme oranını ya da milli gelir ekonomik büyüme kavramı altında ifade edilmektedir[7].

İktisat öğretisi, insanın insan ile olan ilişkisini inceleyen sosyolojik öğretiden, insanın eşya ile ilişkisini inceleyen bir bilim haline evrimleşmesi, iktisadi kuramlara matematiksel denklemlerin dahil edilmesi, ölçmenin ve nicel tahlillere dayanan evrensel normların oluşturulması, iktisadi veri setlerinin hesaplanması süreçlerini kapsayan modellerin kurulması ile mümkün olmuştur[8].

---

[4] Mahfi Eğilmez, *Ekonominin Temelleri, Kavramları ve Kurumları*. Remzi Kitapevi Yayınları, İstanbul 2019, s. 176.
[5] Daron Acemoglu - David Laibson ve John August List, *Economics (Global Edition).* Harlow: Pearson Education Limited, 2016, s. 140.
[6] İlker Parasız, *İktisada Giriş*. Ezgi Kitapevi, Bursa 2010, s. 599.
[7] Mladen Ivić, a.g.e., *s.* 56.
[8] Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi.* Remzi Kitapevi, İstanbul 1984, s. 473.

İktisadi sonuçlar mikro ve makro olmak üzere iki ana çerçeve etrafında çeşitli varsayımlar ve veri setleri ile şekillenmektedirler. Mikro iktisat, iktisadi olayları genel çerçevesi firma teorisi, tüketici davranışları, tek malın arz ve talebine göre fiyat teşekkülü gibi değişkenler etrafında sonuca gitmektedir[9]. Buna karşı makro iktisat, küçük birimlerin üst üste birikmesi yoluyla ekonominin bütünün yapısını, işleyiş ve davranışları ile ilgilenmektedir. Makro iktisadın konusu, iktisadi büyüme ve iktisadi dalgalanmalar ile bunları etkileyen faktörlerden oluşmaktadır[10].

Ekonomik büyüme, kişi, firma, endüstri kolları veya milletler açısından mal ve hizmet üretiminin devamlı olarak artışı olarak tanımlanmaktadır[11]. Bunun yanında nüfus, toprak, teknik seviye ve teknolojik bilgi gibi iktisadi hayatın temel unsurlarında, verilerinde iktisadi hayat zaman biriminde mümkün olan artış ya da azalışlar ekonomik büyüme olarak tanımlanmaktadır[12].

Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramları birbiriyle karıştırılan kavramlardır. Ekonomik büyüme kavramı, genel manası ile ülkenin üretim hacmindeki bir artışı ifade etmektedir ve niceliksel bir yanı vardır. Diğer yandan, ekonomik kalkınma kavramından kasıt ekonomideki niteliksel manadaki gelişmelerdir. Daha geniş bir kavramdır. Ekonomik, siyasi ve sosyal refahın artışına, daha yaşanılabilir yaşam koşullarına atıfta bulunmaktadır. Şimdiye kadar bir görüş birliği ile kabul edilmiş olan genel geçer bir tanım olmasa da teorisyenlerin çoğu ekonomik kalkınmayı, ekonomik ve sosyal niteliksel değişiklikler üreten, ulusal ekonominin gerçek ulusal değerini kümülatif ve kalıcı olarak artırmasına neden olan bir süreç olarak düşünmektedir. Ekonomik büyüme, kalkınmanın aksine, sınırlı bir anlamda, kişi başına düşen milli gelirdeki artıştır ve bu sürecin, özellikle nicel olarak içsel değişkenler arasındaki işlevsel ilişkilere odaklanarak analizini içermektedir. Daha geniş bir anlamda, GSYH, Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) ve net gelirin, dolayısıyla üretim kapasitesi de dahil olmak üzere, kişi başına hem mutlak hem de

[9] Sabri Fehmi Ülgener, *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*. DER Yayınları, İstanbul 1991, s. 8.
[10] Ersan Bocutoğlu, *Makro İktisat-Teoriler ve Politikalar*. Murathan Yayınevi, Trabzon 2012, s. 5.
[11] Besim Üstünel, *Makro Ekonomi*. Mısırlı Matbaacılık Koll. Şti, İstanbul 1983, s. 218.
[12] Sabri Fehmi Ülgener, a.g.e., s. 410.

göreli büyüklük olarak ifade edilen ve aynı zamanda ekonominin yapısal değişikliklerini de kapsayan ulusal zenginliğin artışını içermektedir. Esasında kalkınma, ekonomik büyümenin toplumu nasıl etkilediğinin bir yansımasıdır. Ekonomik büyüme basit bir ifade ile niceliksel ve ölçülebilir bir kavramken, kalkınma daha nitelikseldir[13]. Ekonomik büyüme sürecini iyi ve istikrarlı bir şekilde yönetebilmek, ekonomik büyümenin kaynakları hakkında bilgi sahibi olmaktan geçmektedir.

1.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Ekonomik büyüme sorununun çözümü ve ekonomik büyümeyi etkin ve sürekli kılmanın yolu, büyüme kaynaklarının miktar ve bileşimini, bu kaynakların çeşitli üretim alanlarına aktarımının sağlanması ve kaynakların kullanım derecesini arttırmaktan geçmektedir[14].

İktisadi okullar ekonomik büyümenin kaynaklarını farklı çerçeve ve koşullar altında ele almaktadırlar. Buna göre ekonomik büyümeye etki eden birden çok faktör bulunmaktadır. Taban' a (2016) göre ekonomik büyümeye etki eden temel kaynaklar, fiziki sermaye stoku, işgücü, doğal kaynaklar ve teknolojik ilerlemelerken; büyümenin diğer belirleyici kaynakları girişimcilik, insani sermaye, gelişmiş kurumsal yapı ve hükümet şeklinde sıralanmaktadır[15].

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ülkelerin refahını ve yoksulluğunu belirleyen ana faktör haline gelen ekonomik büyüme için en önemli belirleyici faktörler, yatırım ve teknolojik gelişme yoluyla fiziksel ve beşeri sermayedeki artış ve kişi başına işgücü verimliliği düzeyi olmuştur[16]. Ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlamak için tasarruf ve yeni yatırımların yanı sıra beşeri sermaye yatırımlarının ve yeni teknolojilerin bulunması gerekmektedir. Tasarrufların artması yeni sermaye mallarına

[13] Alina Petronela Haller, a.g.e., s. 66.
[14] İlkay Dilber, *Büyüme Teorileri*. Kitapana Yayınevi, İzmir 2018, s. 37.
[15] Sami Taban, *İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller* (4. Baskı). Ekin Kitapevi, Bursa 2016, s. 3.
[16] David Gregorian - Albert Martinez, *Industrial growth and the quality of ınstitutions*. Policy Research Working Paper, 2000, s. 2475.

yapılan yatırımların artırılmasını mümkün kılacağından, bu durum sabit varlıklarda bir artışa yol açacaktır ve bu nedenle işgücü payı, işgücü birimi başına sermaye miktarı arttıkça daha verimli hale gelecektir. Benzer şekilde, yetenek ve bilgi birikimi anlamına gelen beşeri sermayeye yatırım yapmak daha fazla verimlilik ve teknoloji sağlayacaktır. Yeni teknolojilerin ve yeni ürünlerin tanıtımı daha fazla üretkenlik ve üretim getirecektir. Sonuç olarak, bu faktörlerin ekonomik büyümeye katkısı çok yüksek olacaktır[17]. Ekonomik büyümenin ana kaynakları olan bu faktörlerle birlikte büyümeyi belirleyen başka faktörler de vardır. Yapılan birçok çalışmada ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler incelenmiştir. Farklı kavramsal ve metodolojik bakış açıları kullanan bu çalışmalarda, ekonomik büyümenin nedenlerini farklı parametrelerle açıklama girişimleri yapılmış ve büyüme kaynakları açısından farklı sonuçlar elde edilmiştir[18]. Büyümeyi etkileyen faktörler ülkeden ülkeye ve dönemden döneme değişmektedir. Toplam ekonomik büyümeye neden olan faktörler:

- Teknolojik gelişmeler ile fiziki ve beşerî sermaye,
- Ekonomik büyümenin kamu finansman kaynağı,
- Ekonomik büyümeyi etkileyen diğer kaynaklar,

olarak kısaca ele alınacak ve analiz edilecektir.

1.2.1. Teknolojik Gelişmeler ile Fiziki ve Beşerî Sermaye

Ekonomik büyümeye etki eden en önemli kaynakların başında, sürekli gelişme ve ilerleme kaydeden teknoloji önemli bir yer tutmaktadır. Üretim fonksiyonunda aynı girdi miktarı ile daha fazla miktarda ve daha yüksek kalitede çıktı elde etmek, ileri düzeyde gelişmiş teknoloji kullanmaktan geçmektedir[19]. İktisat ilminin temel perspektifi olan kıt kaynakların etkin kullanımı gelişmiş teknoloji kullanımı ile mümkün olabilmektedir. Gelişen teknolojik yatırımlar ekonomik büyüme sürecini

[17] Daron Acemoğlu, ''*Root causes: A historical approach to assessing the role of ınstitutions in economic development.''* Finance and Development, 40(2), 2003, s. 27-30.
[18] Daron Acemoğlu – Simon Johnson – James Robinson ve Yunyong Thaicharoen, ''*Institutional causes, macroeconomic symptoms volatility, crises and growth.''* Journal of Monetary Economics, 50, 2003, s. 49-123.
[19] İlkay Dilber, a.g.e., s. 37.

etkin kılmaktadır. Bu konuda Kuznets, teknolojik gelişmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini beş farklı kısımda ele almaktadır. Bunlar;

- Bilimsel alanda yapılan keşifler,
- İcatlar,
- Buluşlar,
- İyileştirmeler ve
- Bunların tamamının üretim sürecine koşulmasıdır.

Bu bakımdan gelişmekte olan ülkeler de kısa vadede ithal teknoloji transferi, uzun vadede ise araştırma geliştirme faaliyetleri (AR-GE) ve teknolojik yatırımlar ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir[20].

Klasik iktisadi düşüncede yer alan ve ekonomi literatüründe emek, sermaye, doğal kaynak ve girişimci olarak dört temel başlıkta sayılan üretim faktörlerinden sermaye bileşimi fiziki ve beşerî sermaye olarak ayrıma tabi tutulabilmektedir.

Sermaye kavramı, fiziki ve beşerî sermaye olarak ikiye ayrılır. Üretim esnasında kullanılan makine, teçhizat, tesis, donanım, yol, baraj, araç vb. daha önce üretilmiş ve beşerî sermaye tarafından kullanılan araçlar fiziki sermayeyi oluşturur[21]. Üretim sürecinde ve ekonomik büyüme varyansında, fiziki sermayenin yanı sıra beşeri sermaye de önemli bir argüman olarak kabul edilmektedir. Beşeri sermayenin gelişmesi, ekonomik büyümenin diğer itici gücü olan teknolojik yapının daha verimli ve etkin kullanılması yolu ile bağdaştırılması, etkin bir üretim kapasitesi kullanımı ile ekonomik büyümenin destekleyicisi olabilmektedir[22]. Beşeri sermaye, insan gücü yetiştirme için o toplumun elinde bulunan faydalı bilgi, tecrübe ve becerilerin tamamı olarak ifade edilmektedir[23]. Muammer Şimşek (2006) beşeri sermayeyi; "Beşeri sermayeyi bir dinamik olarak kabul etmekte, sürdürülebilir iktisadi büyüme için

[20] Metin Berber, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Derya Kitapevi, Trabzon 2015, s. 35.
[21] Mehmet Karagül, ''*Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme İlişkisi ve Etkin Kullanımı*.'' Akdeniz İktisadi ve idari Bilimler Dergisi, 2003, s. 81.
[22] Ergün Şimşek, ''*Türkiye'de Reel Döviz Kuru, Tarımsal İhracat ve Tarımsal İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi.''* Türk Tarım ve doğa Bilimleri Dergisi, 42(2), 2017, s. 119.
[23] Theodore William Schultz, *''Education and Economic Growth: Return to Education, Readings in the Economics of Education.''* UNESCO, France 1968, s. 277.

gerekli olan her bir bireyde maddi olarak var olan bilgi ve tecrübe ile maddi olarak ölçülemeyen yetenek donanımı" olarak tanımlamaktadır[24]. Söylemez' e (2004) göre ise beşeri sermaye, "toplumun işgücünde bulunan bireylerin kişisel olarak verimliliğini artıran eğitim, sağlık, deneyim ve göç gibi alan ve eylemlerden oluşan faaliyet bütünüdür. Geniş bir bakış açısı ile kişilerin sahip olduğu potansiyeli ifade etmektedir. Bireylerin sahip olduğu, bilgi, beceri ve deneyimlerin kuşaklar arası aktarım yoluyla birikim haline getirdiği bu ağa beşeri sermaye denilmektedir. Bunun yanı sıra beşeri sermaye, sadece eğitim gibi formel yapılarla elde edilmesi yanı sıra kişinin deneyimlerinden, sosyal ortamlardan enformel yollarla elde ettiği birikimlerden de oluşmaktadır[25].

Ekonomik büyüme sürecinde önemli olan fiziki ve beşerî sermaye ile teknolojik gelişimlerin kişi başına daha yüksek bir reel getiri sağlayacak şekilde büyüme ve gelişme sağlamalarıdır[26]. Bu sürecin devamlılığı, fiziki sermayenin geleneksel çalışma metotlarının dışına taşınarak çağın gereklerine uygun teknolojik yatırımlarla kaynaştırılması, beşerî sermayenin yükseltilerek daha etkili bir üretim yönteminin benimsenmesi ve piyasa varoluşunda kabul görmesi ile mümkün hale gelecektir. Tüm bu süreçlerin kümülatif toplamları ekonomik büyüme sürecinin etkin ve devamlı olmasına neden olacaktır.

1.2.2. Ekonomik Büyümenin Kamu Finansman Kaynağı

İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes' in (1883–1946 İngiltere) iktisadi düşünceleri ve ona yapılan katkıların içeriğini oluşturan Keynesyen İktisat, Fonksiyonel Devlet Teorisi çerçevesinde devletin bazı fonksiyonları sağlamak üzere ekonomiye aktif olarak müdahale etmesi görüşünü savunmaktadır. Bu çerçevede ele alınan kamu kesimi fonksiyonları ve alt kalemlerinden iktisadi kalkınma ve büyüme fonksiyonu, ekonomik büyüme ve kalkınmanın kendi haline bırakılmaması kamu

[24] Muammer Şimşek, *Beşeri Sermaye ve Beyin Göçü Kapsamında Türkiye*, Ekin Kitabevi, Bursa 2006, s. 10.
[25] Seniha Alev Söylemez, ''*Türkiye'de Teknoloji ve Eğitim Yatırımları: Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısı''*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2004, s. 63-80.
[26] Sabri Fehmi Ülgener, a.g.e., s. 41.

kesiminin oluşabilecek darboğazlara karşı kamu politikalarının etkin kullanılması gerektiğini belirtmiştir[27]. Kamu politikalarının kullanılması temelde iki farklı şekilde ifade edilmektedir. Birincisi parasal politikalar iken ikincisi ekonomik büyümeye kaynaklık eden hükümetin kullanmış olduğu maliye politikalarıdır.

Maliye politikası ekonomik istikrar, adil gelir dağılımı, iktisadi büyüme ve kalkınma amaçlarına ulaşma hedefinde vergiler ve borçlanma gibi temel argümanlarda yapılacak olan ayarlamalar şeklinde tanımlanmaktadır[28]. Bu ayarlamaların temelinde olan vergilerin kamu kesiminin finansmanı olan mali amacının yanında gelirin yeniden dağılımı, ekonomik istikrarsızlıkla mücadele, ekonomik büyüme ve kalkınma ile sosyal ve beşeri hayata müdahale şeklinde mali olmayan amaçları da kapsamaktadır[29].

Büyüme sürecinin desteklenmesi ve bu süreçte oluşan sapmaların giderilmesi vergiler ve hükümet politikalarının bir diğer ayağı olan kamu harcamalarında gerekli ayarlamaların yapılması ile mümkün olmaktadır. Vergi indirimleri, muafiyet ve istisnaları ile kamu harcamaları ve transfer ödemelerinin arttırılması yoluyla toplam talepte artış meydana getirilerek kamusal yatırımlar ve özel yatırımların arttırılması sağlanarak büyümeyi itici bir faktör olarak üretim kapasitesi artışı ile talep artışı arasında kalan farkı giderici tedbirler ekonomik büyümeye olumlu bir yansıma yapabilmektedir[30].

Kamusal faaliyetlerin maliyeti ile vergi ve kamusal fiyat gelirlerinin toplamı arasında meydana gelen farklılık bir diğer kamu finansman aracı olarak borçlanma ile ifa edilmektedir. Öte yandan mali amacının yanı sıra toplam arz-talep dengesini korumak, iktisadi büyüme ve kalkınma hedefini gerçekleştirmek için de borçlanma yoluna gidilebilmektedir[31].

---

[27] Coşkun Can Aktan, *Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi*. Anadolu Matbaacılık, İzmir 2000, s. 32.
[28] Ömer Faruk Batırel, *Maliye Politikası ve Gelişmekte Olan Ülkeler.* Okan Dağıtımcılık ve Yayıncılık Ltd. Şti, İstanbul 1984, s. 1.
[29] Şerafettin Aksoy, *Kamu Maliyesi(Kamu Harcamaları-Kamu Gelirleri-Bütçe-Maliye Politikası).* Filiz Kitapevi, İstanbul 1991, s. 182.
[30] Sevim Görgün, *Maliye Politikası.* Şampiyonlar, İstanbul 1977, s. 117.
[31] Ömer Faruk Batırel, *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş.* Met/Er Matbaası, İstanbul 1976, s. 102.

1.2.3. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Diğer Kaynaklar

Ekonomik büyümeyi tek başına belli kalemlerin etkilemesi ve birbirinden bağımsız hatlar ve başlıklar altında değerlendirmek, literatürde farklı çizgilerle ayrıma tabi tutulsa bile gelişen dünya düzeni ve ekonomik gelişim içerisinde her zaman mümkün olmamaktadır. Bu bakımdan ekonomik büyümeye etki eden coğrafya, ticari entegrasyon, kurum ve kuruluşlar, dış ticaret ile sosyokültürel yapı gibi bazı faktörler büyümeye direkt veya dolaylı yoldan etki etmektedir.

Ülkelerin dış ticaret yoluyla ekonomi dinamiklerini sağlamlaştırmaları ülkenin coğrafi olarak bulunduğu konum itibariyle önemlilik arz etmektedir. Bu bakımdan coğrafya, ekonomik büyüme için çok önem arz etse de tek başına yeterli olmamaktadır[32]. Diğer taraftan ülkenin sahip olduğu kurum ve kuruluşlar ile bürokratik düzen, sosyopolitik çevre ile dış sermaye girdilerinin yanında ekonomik güven, inanç ve değişik varyanslar büyümeye etki eden diğer faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır[33].

1.3. Kapsayıcı Büyüme Kavramı

Dünya Bankası aracılığıyla dar gelirlilerin hayat standartlarının istihdam ve büyüme yoluyla iyileştirilmesi kapsayıcı büyüme kavramı ile ifade edilir. Kapsayıcı büyüme kavramını daha kapsamlı manasıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) insanlara sunulan seçeneklerin artırılması şeklinde açıklar. Bunun yanında özgürlük, kişisel güvenlik, eşitsizlik, toplumsal katılım, çevre ve insan hakları gibi konulara değer verir[34].

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) kapsayıcı büyümeyi, nüfusun bütün katmanlarında refahın yükselmesine olanak tanıyan, bunun yanı sıra parasal olsun olmasın tüm refah etkenlerini toplum içerisine adaletle yayan büyüme şeklinde

---

[32] İlkay Dilber, a.g.e., s. 37.
[33] Metin Berber, a.g.e., s. 123.
[34] Sırma Demir Şeker, ‘’*Türkiye'de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri.’’ Uzmanlık Tezi*. Ankara 2008, s. 69.

tanımlamıştır. Birleşmiş Milletler (BM) tarafından ortaya konulan tanım doğrultusunda kapsayıcı büyüme, hem toplumda yer alan bütün kesimlerin sürece fayda getirecek imkânlara erişiminin hem de sağlanan katkının paylaşımının garantörü olan büyümedir[35].

Yazınsal alanda yer alan "kapsayıcılık" ve "dışlayıcılık" terimlerinin tanımları hususunda net bir mutabakat olmadığı ve bu terimlerin yeterince açık tanımlanamadığı nedeniyle genellikle aşırı kapsayıcılık ve aşırı dışlayıcılık hususları üzerinde daha çok odaklanılmaktadır. Oysa kapsama ve dışlama kavramları aşırı yoksulluk ve eşitsizliğin dışında pek çok boyuta sahip kavramsal içeriği barındırır. Örnek olarak yoksulluğun mevcudiyetinin ekonomik ve sosyal anlamda dışlayıcı etkiye sahip olması ileri sürülebilir. Bunların yanında dışlama emek piyasasına dahil olmanın engellenmesiyle beraber bireylerin politik ve sosyal yaşamın dışına itilmesini de ifade edebilir[36].

Farklı büyüme senaryoları içerisinden kapsayıcı büyüme, bir alt kümeye odaklanan uygulamadır. Tüm alt kümeler kapsayıcı özellik göstermediğinden asıl hedef kapsayıcı özellik gösteren senaryo ile kapsayıcı özellik göstermeyen senaryonun birbirinden ayırılmasıdır. Bu yüzden büyümeyi kapsayıcı kılan faktörün saptanması önem arz etmektedir ve buna yönelik iki yöntem mevcuttur. Birinci yöntem; süreç veya girdi merkezli olduğu için direkt olarak yoksul yanlısı büyümenin gözlenmesidir. Diğer yöntem ise büyüme neticelerine odaklandığından yoksul yanlısı büyümenin sadece tanımıyla alakalıdır. Göreli tanıma göre hedef yoksulluk sınırı altında yer alan kesimin kazancını çoğaltmakken kapsayıcı büyüme için hedef toplumun bütün kesimlerinde yer alan tüm gelir gruplarının büyüme sürecinden elde ettikleri yararı yükseltmektir[37].

Kapsayıcı büyümenin meydana gelebilmesi için başta ekonominin büyük ölçekli değişime uğrayarak daha geniş çerçeveli ve kapsamlı bir yapılanmaya gitmesi

---

[35] Hatice Şehime Özütler, *"Kapsayıcı Büyümenin Kuramsal Çerçevesi Üzerine Bir Araştırma"* Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(4), 2018, s. 1455-1477.
[36] Robert Oxoby, *"Understanding Social Inclusion, Social Cohesion and Social Capital"* International journal of Social Economicks, 36 (12), 2009, s. 1135.
[37] Hatice Şehime Özütler, a.g.e., s. 1461.

elzemdir. Piyasaya erişim imkânları, iş dünyasında objektif iş ortamı koşullarının mümkün kılınması ve fırsat eşitliğinin sağlanması büyümenin kapsayıcılığı açısından zorunlu olmaktadır.

Dünya Bankası kapsayıcı büyüme yaklaşımının ayırt edici faktörlerini aşağıdaki gibi ifade etmektedir[38]:

1. Kapsayıcı büyüme yoksulluğun azaltılması için ihtiyaç duyulan büyüme bileşenlerine yoğunlaşmaktadır,

2. Kapsayıcı büyüme yaklaşımı uzun soluklu bir bakış açısıyla geniş çerçeveli, katılımcı ve iktisadi faaliyet kollarının artırılması amacıyla yapısal değişimi amaçlamaktadır,

3. İşgücüne piyasa ve kaynaklara ulaşımda fırsat eşitliği mümkün kılınmalıdır,

4. Kapsayıcı büyümede yoksulluğu azaltacak olan büyüme kanalı hatasız saptanmalıdır,

5. Kapsayıcı büyüme yaklaşımı uyarınca yeniden gelir dağılımı politikalarındansa üretken istihdam doğrultusunda politikalar daha uygundur,

6. Kapsayıcı büyüme yaklaşımında yalnızca firmalar değil kişiler de büyümenin hedef kitlesi içinde yer almaktadır,

7. Kapsayıcı büyüme yaklaşımı; dar gelirli kesimin, geliri daha yüksek olan kesime göre daha çok büyümesi amacına yoğunlaşarak nispeten düşük büyümedense, mutlak yoksulluğun azaltılması amacıyla yüksek büyüme bakış açısını benimser,

8. Kapsayıcı büyüme yaklaşımında işsizlik oranının düşürülmesi ya da gelir dağılımına yönelik sınırlı amaçlar yerine daha kapsamlı anlamda iktisadi dönüşümün gerekliliği düşüncesi hâkimdir.

Kapsayıcı büyüme, yoksulluğu devamlılığı sağlanabilir biçimde ortadan kaldırmayı amaç edinmektedir. Böyle bir amaç ise karar alma mekanizmalarına katılım, kalkınma yararlarının paylaşılması ve fırsatlara olanak tanınması ile meydana gelebilir[39].

---

[38] WORLD BANK: *Inclusive Growth Analytics: Framework and Application*, 2009, http://documents1.worldbank.org/curated/en/771771468180864543/pdf/WPS4851, (Erişim tarihi: 14.12.2022).

[39] UNDP, *Training Material for Producing National Human Development Reports.*2015 UNDP Human

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, gelecek kuşakların hayatlarını idame ettirebilmesi için ihtiyaç duyacakları kaynakları, israf etmeden, akıllıca bir yönetim anlayışı ile insanların kullanımına sunarken, aynı zamanda gelecek kuşaklara ulaştırabilme çabalarını ifade etmektedir. Kaynakların gelecek nesillere teslimi sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından insani bir sorumluluktur. Kaynakların korunması esas alınırken, insanların yoksunluk yaşamasına müsaade etmeden tüketim konusunda bir sınır çizilmesi önerilmiştir. İlk defa 1987 yılında BM tarafından '' Ortak Geleceğimiz'' adlı Brundtland Raporu'nda söylenen bu sözler, tüm dünya toplumları için bir ödev niteliğinde söylenmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri en başta sadece yenilebilir enerji kaynakları için kullanılırken, zamanla dünyada gelişen; iklim olayları, küresel krizler, hastalık ve salgınlar sonrasında düşen toplumsal refahın tekrar arttırılabilmesi adına tüm konularda ele alınmasını gerekli hale getirmiştir. Bu bağlamda Türkiye için sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde; refahın adil paylaşılması, yoksulluğun sona erdirilmesi, doğal çevrenin korunması ve iklim olaylarına karşı tedbirlerin alınması öncelikli hale getirilmiştir[40].

1.4. Kapsayıcı Büyümenin Kapsamı

Kapsayıcı büyüme esasında yoksulluk seviyesinin düşürülmesi için gerekli koşul olan ekonomik büyüme ile alakalıdır. Kapsayıcı büyüme için tek ve ortak bir tanımda mutabık olunamasa da bütün kurum ve kuruluşlar kapsayıcı büyümenin üzerinde durduğu başlıklar hakkında ortak bir görüşe sahiptir. Kapsayıcı büyüme[41];

- Yalnızca gelir artışıyla ifade edilemez bundan fazlasıdır,
- Eşitsizlikleri azaltmalıdır,
- Yoksulluğu azaltmalıdır ve
- Toplumun büyük kısmına yarar getirmelidir.

Herhangi bir ülke için ekonomik performans yorumu yapılırken, ekonomik performansın en alt seviyesi ve ekonomik performansın en üst seviyesi ayrımına

Development Report Office.

[40] Muhammet Fatih Canbaz, *''Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve İslami Finans Perspektifi''*, Gaziantep Universty Journal of Social Sciences, (4), Sayı 21, Gaziantep 2022, s. 1951-1952.

[41] OECD. *Together We Stand: Inclusive Growth.* 2013 OECD Sekreteri Angel Gurria'nın Konuşması, OECD'de Kapsayıcı Büyüme Çalıştayı.

başvurulmaktadır. Ekonomik performansın en alt seviyesini; ücret ve ücret dışı gelirde (örneğin emeklilik maaşı) iyileşme, yaşam standartlarında, hayat kalitesinde artış ortaya koyar. Ulusal ekonomik performansın en üst düzeyini ise ekonomik büyüme ortaya koymaktadır. Genel itibari ile irdelendiğinde ekonomik büyüme ulusal ekonomik performansın en üst düzey ölçüsü şeklinde değerlendirilse de bu vaziyet ekonomik performansın en alt çizgisini simgeleyen hayat kalitesinde geniş tabanlı iyileşmeyle beraber irdelenmelidir. Kapsayıcı büyüme; ekonominin en üst düzey performansına en alt düzey performansını dahil ederek, ekonomik fırsat ve refahın geniş tabanlı biçimde yayılmasını sağlama stratejisidir[42].

Kapsayıcı büyüme devletin kolaylaştırıcı rol üstlenmesiyle beraber serbest piyasada temellenen büyüme politikaları üzerine kurulmuştur[43]. Büyüme politikalarının yanında kapsayıcı büyüme yalnızca firma ve ülkeleri alakadar eden bir mevzu değildir. Bireyler ve bireylerin gelişimi (sağlık, eğitim, sosyal hizmet benzeri hususların iyileştirilmesi ile) de kapsayıcı büyümenin çerçevesi içerisinde yer almaktadır.

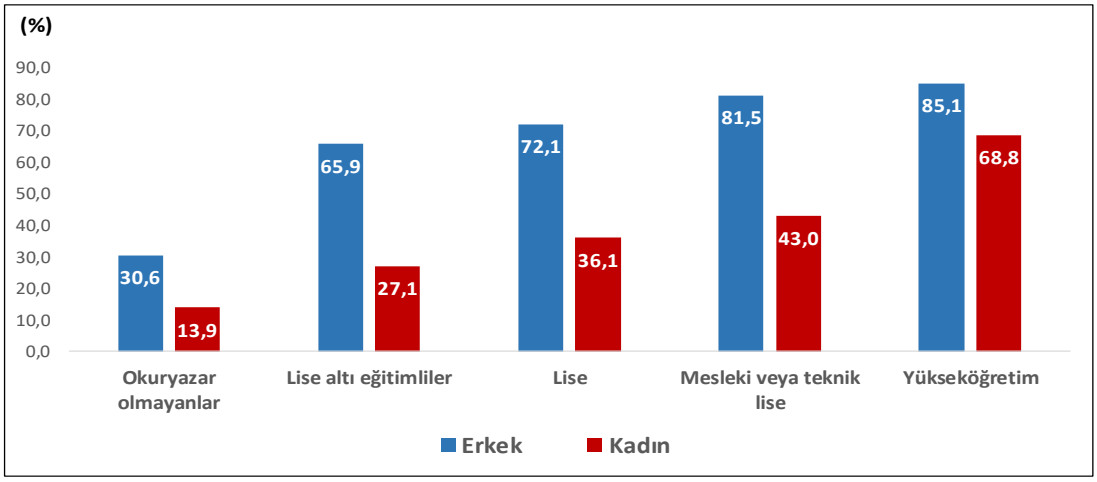
Kapsayıcı büyümenin ana amaçlarından bir başkası olan yoksulluğun azaltılması için politika geliştirilirken yalnızca gelirin yeniden dağılımını amaçlayan bir yol izlenmesi söz konusu değildir. Gelirin yeniden dağılımı, yoksulluğun azaltılması yönünde faydalanılan politikalardan biridir ancak ana hedef nitelikli işgücü oluşturarak istihdamı arttırma yöntemiyle yoksulluğu ortadan kaldırmaktır. Bütün bu hedefler doğrultusunda başvurulacak etkili araçlar arasından en önde yer alanı eğitimdir. Eğitim nitelikli işgücü oluşturmakta ve ekonomik büyüme konusunda belirleyici rolü olan etkendir. Eğitim, bilgi birikimine sağladığı yarar ile üretim teknolojisinde yeniliklerin meydana gelmesine fayda sağlayarak ekonomik büyüme konusunda pozitif etkiye sahip olmaktadır. Bunların yanı sıra bireylerin verimliklerini yükselterek gelirlerinin artmasını sağlamakta, işsiz kalma riskini düşürmekte,

[42] World Economic Forum. The Inclusive Growth and Development Report 2017.
[43] World Bank. (2009). *What is Inclusive Growth ?* http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources/468980-1218567884549/WhatIsınclusiveGrowth20081230, adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 14.12.2022).

işsizlikle karşı karşıya kalınınca iş arama süresini azaltmakta ve hayat kalitesini yükseltmektedir[44]. Bu nedenle eğitimin ekonomik büyüme, nitelikli iş gücü ve yoksulluk konusunda ortaya koyduğu pozitif etmenler onu kapsayıcı büyüme hedefine erişmede önemli bir araç haline getirmektedir.

Kapsayıcı büyümenin irdelediği başka bir husus cinsiyet eşitliğidir. Erkeklerin ve kadınların fırsatlardan eşit biçimde yararlanması, ücret farklılıklarının son bulması ve kadın işgücünün üretime dahil olmasının ekonomik büyüme ve eşitsizlik konularında etkisi kapsayıcı büyümenin incelediği konu başlıklarından bazılarıdır. Kadınların işgücüne dahil olması oranında karşılaşılan artış ekonomik büyüme için mühim etkiye sahiptir. Üretime fazla kadın işgücünün dahil olması hane halkı gelir eşitsizliğinin azalmasına fayda etmektedir. Öğrenim seviyesi düşük kadın işgücünün eğitim vasıtası ile kazanımı ve potansiyellerinin yükseltilmesi bu faydayı daha da kuvvetlendirmektedir.

Grafik 1: Türkiye'de Cinsiyete ve Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım Oranı, (2022).

Kaynak: TÜİK, Temel İşgücü Göstergeleri [45].

[44] Şadan Çalışkan, ''*Eğitim, İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi.* SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi'', 2007, s. 285-308.

[45]TÜİK, Nüfusun Cinsiyet ve Eğitim Seviyelerine Göre Temel İşgücü Göstergeleri *https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadIstatistikselTablo?p=jQbu3x2JZBHtX5beytyMzU8ptOey8yg3lrQb7GvZRXjufkEKdz3Ko8WzcTBOp7/w* , (Erişim tarihi: 12.06.2023).

Grafik 1’ de verilen grafikte, Türkiye’ de cinsiyete ve eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranları ele alınarak incelediğinde; okuryazar olmayan erkeklerin iş gücüne katılım oranı yüzde 30,6 iken, kadınlarda bu oranın yüzde 13,9’ dır. Lise altı eğitim düzeyine bakılacak olursa, erkeklerde işgücüne katılım oranı yüzde 65,9 iken, kadınlarda bu oran yüzde 27,1'dir. Lise düzeyinde eğitimli erkeklerin iş gücüne katılım oranı yüzde 72,1 iken, kadınlarda bu oran yüzde 36,1'dir. Mesleki veya teknik lise düzeyinde eğitim alanların, iş gücüne katılım oranları erkeklerde yüzde 81,5 iken, kadınlarda yüzde 43,0'dır. Yükseköğretim düzeyinde eğitimli olup iş gücüne katılım sağlayan erkeklerin oranı yüzde 85,1 iken, kadınlarda bu oran yüzde 68,8'dir.

Bu veriler ışığında, kadınlarında eğitim düzeyi arttıkça, işgücüne katılım oranlarında da artış olduğu gözlenmektedir.

İşgücüne dahil olma hususunda meydana gelen bu farkın nedenlerinden biri çalışma saatleridir. Kadın işgücünün eğitim seviyesinde karşılaşılan yükseliş kadınların işgücüne dahil olma oranının artmasını beraberinde getirirken işgücü piyasasının gelişim göstermesine de fayda sağlamaktadır.

Eğitim, cinsiyetler arası uygulanan ayrımcılığı bir anlamda azaltan etkenlerden biridir. Başka bir yönden kadın işgücünün daha fazla iş kalitesinin düşük bulunduğu alanlarda tercih edilmesi ve çalışma saatlerinin değişkenlik göstermesi ise cinsiyetler arası ayrımcılığı çoğaltan etmenlerdendir. Kadınlar çoğunlukla yarı zamanlı işlere müracaat etmektedir. Yarı zamanlı çalışan kadın işgücünün ülkedeki istihdam içerisindeki oranı çocuk bakım maliyetlerinin fazla olduğu ülkelerde daha yüksektir. Annelik yarı zamanlı çalışma ihtimalini çoğaltmaktadır. Başka bir etken ise erkek ve kadınların farklı alanlarda istidam ediliyor olmasıdır. Kadınlar çoğunlukla hizmet alanında iş başı yaparken erkekler sanayi sektöründe yoğunluktadır.

Kapsayıcı büyüme söz konusu bütün eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Kadınların iş yaşamına katılması ekonomik büyüme ve gelir eşitsizlikleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bunların yanı sıra sunulan tüm fırsatların eşit bir şekilde dağılımını amaçlayan kapsayıcı büyüme cinsiyet farkının

sebebiyet verdiği çalışma saatleri ve kazanılan ücret ayrılığını ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Kadınların çalışma hayatına dahil olmasında meydana gelen artış hanehalkı gelir düzeyine de pozitif yönde yansımaktadır. OECD verilerine göre kadınların işgücüne katılım oranları 1990 yılında yüzde 56 olarak gerçekleşirken, bu oran son yayımlanan 2021 güncel verilerine göre yüzde 65 olurken, 2021 yılı için Türkiye'de yüzde 37 olarak gerçekleşmiştir. Kadınların eğitim seviyesinde gözlenen artışla beraber işgücüne dahil olma seviyeleri yükselmekle birlikte görece daha fazla yetenek gerektiren ve yüksek ücretli işlerde de yer alabilmektedirler. Söz konusu gelişmeler cinsiyet farklılığının ortaya çıkardığı ücret farkını kapatmakla birlikte kadın işgücünün gelirlerini de arttırmakta ve hane halkı gelirinin yükselmesine fayda sağlamaktadır[46].

Kapsayıcı büyüme çevre konusuna da odaklanmaktadır. Ekonomik büyüme ile birlikte çevre sorunları ortaya çıkmakta ve çevrede meydana gelen problemler de ekonomik büyüme için negatif etki etmektedir. Ekonomik etkinliklerin devam ettirilmesi için çevre, ihtiyaç duyulan ham madde ve girdileri temin ederken üretim sürecinin ortaya koyduğu ürünler ve üretim süreci esnasında veya sonucunda doğaya salınan atıklar çevreye zarar vermektedir. Bu noktada çevre ve ekonomi hususlarını birbirinden bağımsız değerlendirmek olanaksızdır.

Çevrenin barındırdığı doğal ve hayati kaynaklar ekonomik büyümenin de ana birleşenlerini meydana getirmektedir. Ekonomik girdiler sağlayan alanın yaşamı destekleme yetisini zayıflatmak, olumsuz sonuçlara sebebiyet verebilir. Buradan kapsayıcı büyümenin odaklandığı başka bir husus karbon emisyonudur. Kapsayıcı büyüme doğaya zarar vermeden büyümeyi gerçekleştirebilme performansını amaçlamaktadır. Ancak 21. yüzyılda, dünya üzerinde karbon yayılımı ve ekonomik büyüme ile direkt ilişkili olan insan etkinlikleri (fosil yakıtların değerlendirilmesi, toprağın yanlış kullanımı benzeri) yüksek oranda artmıştır. Ekonomik büyümenin birlikte yol aldığı sanayi faaliyetleri karbon salınımını çoğaltmaktadır. Bu nedenle kapsayıcı büyüme, çevreye ilişkin farkındalığın arttırılmasını ve ulusların çevreyi

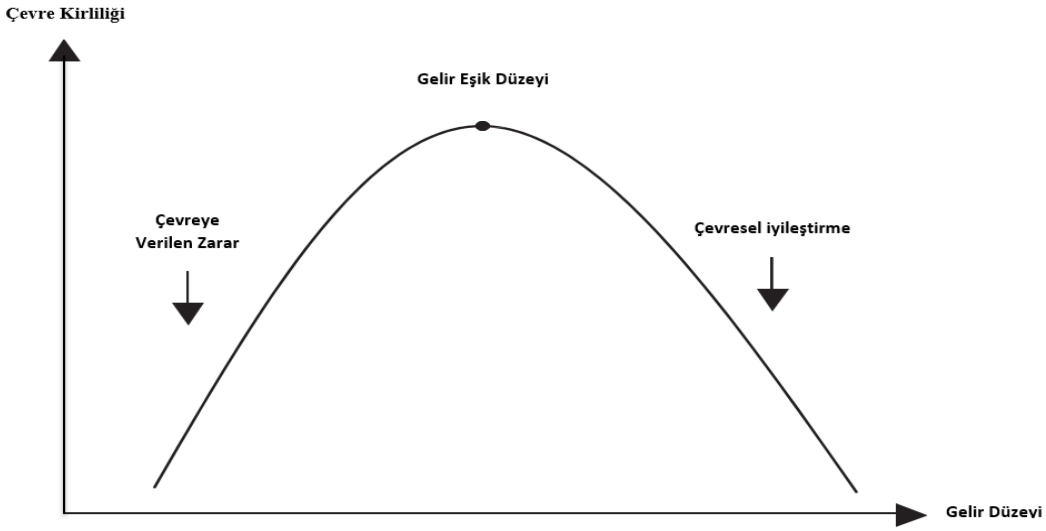
[46] OECD, *In It Together Why Less Inequality Benefits All.* 2015, OECD.

korumaya yönelik direktifleri uygulamasını gerekli görür.

Refah seviyesinin en önemli belirtilerinden biri kişi başına düşen enerji tüketim miktarıdır[47]. Dünya üzerinde tüketilen enerjinin büyük bölümünü oluşturan petrol, kömür ve doğal gazın yanmasının ardından çevreye CO_2 (Karbon Emisyonu) salınımı gerçekleşmektedir. Salınan bu gaz havanın niteliğine negatif etki etmektedir.

Ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasındaki ilişki şekil 1'de Çevresel Kuznets Eğrisi ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Şekil 1: Çevresel Kuznets Eğrisi

Kaynak: Erataş ve Uysal, (2014)[48].

Şekil 1'de Kişi başına düşen gelir ile çevre kirliliği arasındaki alaka değerlendirilmiştir. Çevresel Kuznets Eğrisine göre en temel ifade ile bir ekonomide meydana gelen iktisadi büyüme sonucunda çevre kirliliğinin belirli bir gelir seviyesine erişinceye kadar artacağı bu gelir seviyesine ulaşıldıktan sonra ise çevre kirliliğinin azalacağını ileri süren bir yaklaşım olarak bilinmektedir. Çevresel Kuznets Eğrisine

[47] Emel Nur Albayrak – Atilla Gökçe, *''Ekonomik Büyüme ve Çevresel Kirlilik İlişkisi: Çevresel Kuznets Eğrisi ve Türkiye Örneği.''* Social Sciences Research Journal, 4(2), 2015, s. 279-301.
[48] Filiz Erataş – Doğan Uysal, ''*Çevresel Kuznets Eğrisi Yaklaşımının "BRICT" Ülkeleri Kapsamında Değerlendirilmesi.''* İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 64 (1) , 2014, s. 6.

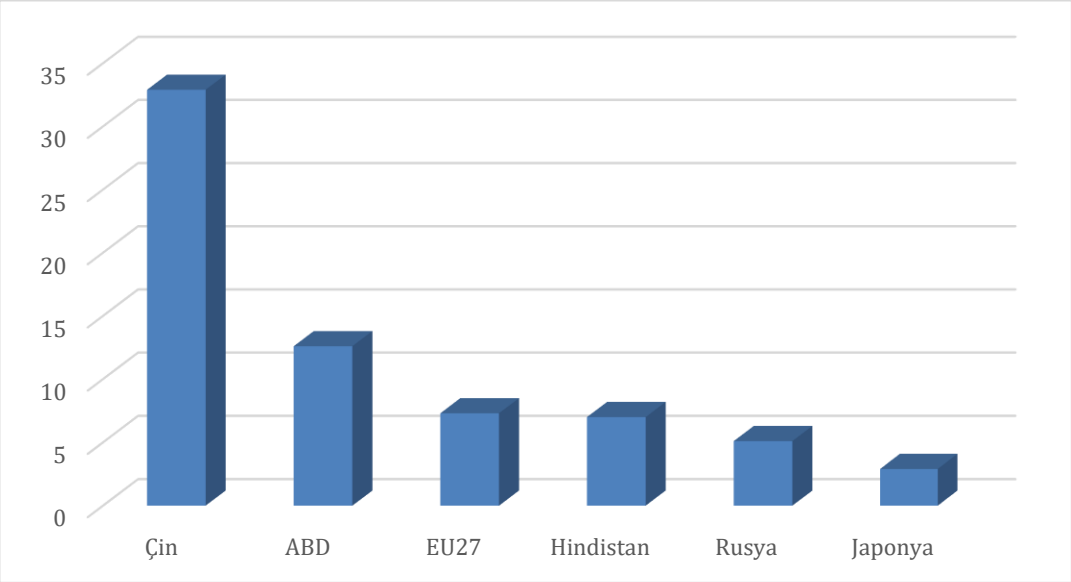
dayanan ampirik araştırmalarda çevre kirliliği belirteci olarak CO_2 ve su kirliliği faktörleri ele alınmaktadır. Kapsayıcı büyümenin çevresel yönü açısından söz konusu faktörler önem arz etmektedir. Ekonomik büyümeyle beraber devam ettirilebilir bir kalkınmanın da zorunluluğu üzerinde duran kapsayıcı büyüme, çevreye verilen zararın en düşük düzeyde olması için hareket edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ekonomik büyümenin ilk etaplarında çevreye yayılan karbon emisyonu seviyesinin fazlalığı ve bunun çevre üzerinde oluşturduğu tahribatın bu etapta göz ardı edilmesi kapsayıcı büyüme için de negatif etki oluşturmaktadır.

(1971-1997) yılları arasında OECD ülkeleri için gerçekleştirilen araştırmalarda çevresel tahribat ve kişi başına düşen gelir arasındaki ilişki ele alınmış; kişi başına düşen gelirin düşük seviyede olduğu zaman aralıklarında karbon emisyonunun çoğaldığı, kişi başına düşen gelirin fazla olduğu zaman aralıklarında ise çevresel tahribatın azaldığı neticesine erişilmiştir[49]. Havayı kirleten faktörlerle (karbon monoksit, kükürt dioksit, azot oksitleri) ekonomik büyüme arasındaki alakayı irdeledikleri araştırmalarında yoğunlaştıkları hava kirletici faktörlerin kişi başına GSYH ile "ters U" biçiminde bir ilgi gösterdiği neticesine erişmişlerdir. Ancak çevresel tahribatı kişi başına düşen gelir ile bu denli basit bir denklemde izah edemeyiz. Çünkü çevresel tahribat ve kişi başına düşen gelir arasında çok yönlü ve karmaşık bir ilişki olduğu bilinmektedir. Her ne kadar kişi başıma düşen gelir seviyesi arttıkça çevresel tahribatların azaldığı yönünde görüşler bulunmuş olsa da bunlar teorik bir düzlemde kendine yer bulur. Pratik düzlemde baktığımız vakit, teoride bahsedilen gelir ile çevresel tahribatın ters orantı görüşü günümüzde tam tersine dönmekte olduğu gözlenmektedir. Buna karşın tüm ülkelerin çevresel tahribatı azaltmak için geliri oranında program ve faaliyetler içerisinde bulunduğunu söylemek pek mümkün olmayacaktır. Bu nedenden ötürü denklemin en azından küresel ölçekte ne kadar çok gelir o kadar tahribat yönünde seyrettiği söylenebilir.

Gelir artışı ile çevresel tahribat arasındaki ilişkinin ters yönlü olmadığını gösteren veriler grafik 2'de derlenerek sunulmuştur.

[49] Nektarios Aslanidis – Susana Iranzo, *Environment and Development: Is There a Kuznets Curve for CO_2 Emissions?* 2006, Applied Economics.

Grafik 2: 2022 Yılı Dünyayı En Çok Kirleten Ülkeler

Kaynak: Avrupa Komisyonu Enerji, İklim Değişikliği, Çevre[50].

Grafik 2'de Avrupa Komisyonu Enerji, İklim Değişikliği, Çevre raporuna göre, 21. yüzyılın başında dünyayı en çok kirleten ülkeler sıralanmıştır. Yüzde 32,9 ile Çin birinci, yüzde 12,6 ile ABD ikinci, yüzde 7,3 ile EU27 (27 Avrupa Birliği ülkesi) üçüncü, yüzde 7 ile Hindistan dördüncü, yüzde 5,1 ile Rusya beşinci, yüzde 2,9 ile Japonya altıncı olarak ilk sıralarda yer almışlardır.

1.5. Kapsayıcı Büyüme Hedefine Ulaşma

Ulusal kalkınma ve küreselleşme nüfusun büyük kesiminin ekonomik büyümeden yarar elde etmesini sağlarken kimi kesimleri de yoksullaştırmıştır. Bu hal gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliklerinin yanında yoksulluk seviyelerinde artış şeklinde de görülmektedir. Büyümenin beraberinde getirdiği sıkıntılar için tek bir çözüm yöntemi ya da yol belirlenememiştir. Her ülke sorunlarla farklı açılardan karşılaşmakta bu nedenle çözüm yönteminde de farklı politikalar izlenmektedir. Bu alanda gerçekleştirilen araştırmaların elde ettikleri neticelerde de inceledikleri ülke, veri seti ve ülkelerin izledikleri politikalar yönünde değişkenlik göstermektedir.

[50] Avrupa Komisyonu Enerji, İklim Değişikliği, Çevre https://edgar.jrc.ec.europa.eu/report_2022 , (Erişim tarihi: 13.06.2023).

Ülkelerin kapsayıcı büyüme olgusuna ulaşabilmek ve ekonomik büyümenin meydana getirdiği refahı eşit biçimde dağıtabilmek için bu anlamda deneyim sahibi olup kalkınma planını devam ettiren ülkelerin deneyimlerinden yararlanmaları önem arz etmektedir. Bu nedenle kapsayıcı büyüme amacına ulaşmada uygun politikaların belirlenebilmesi için; iyi bir eğitim, analizler, teorik bilgiler ve detaylı bir yazın incelemesi ile gerçekleşebilir. Ülkelerin kapsayıcı büyüme hedefine ulaşmada izledikleri politika tarzı ve bu politikalar sonucunda elde edilen sonuçlar, bu ülkeler dışında kalan diğer ülkelere uygun politikaları belirleme aşamasında bir referans olabilmektedir.

Kapsayıcı büyüme amacına erişmek, ekonomik olanakların eşit biçimde dağılımını sağlamak, yaşam kalitesini yükseltmek konusunda önem arz etmektedir. Ekonomik büyüme bu amaçlar doğrultusunda bir araçtır ancak gerçekleşen her ekonomik büyümenin ulus içerisinde yer alan her bireye yarar getirmesi beklenemez. Kapsayıcı büyüme amacına erişmede ilk ve en önemli adım ulusal ekonomik stratejilerin saptanmasıdır. Her bir ülkenin kendi sosyal, ekonomik ve demografik özelliklerini göz önünde bulundurarak stratejisine karar verirken kapsayıcı büyüme amacına erişmesi için temel alanlarda gelişme gerçekleştirmesi önem taşımaktadır. En önemli ve ilk gelişme ekonomik büyüme miktarında görülmelidir. Ülkeler izledikleri makroekonomik, ticaret denetimi ve finansal politikaları ile üretimde verimliliği çoğaltmakta bu durum da ekonomik büyüme potansiyellerine pozitif etkide bulunmaktadır. Yaşam kalitesinde güçlü ve sürdürülebilir gelişme ortaya koyacak politikalar bunun yanında üretim artışı sağlamak, kapsayıcı büyüme amacına erişmek konusunda önem taşımaktadır. Yaşam kalitesinde yükseliş ise; ülkelerin verimli işgücü sağlayacak ve hanehalkı gelirinde artış yaşatacak politikalar izlemesi ile mümkündür[51].

Eşitlik sağlanması, kapsayıcı büyüme amacı için hayati önem taşır. Bu hedefe yönelik olarak, ülkelerin adil ve etkili vergi sistemlerine sahip olmaları, temel sosyal yardım politikalarını etkin bir şekilde kullanmaları gerekmektedir. Ayrıca, devletin

[51] World Economic Forum, The Inclusive Growth and Development Report 2017.

sağlık, eğitim, altyapı gibi alanlara yaptığı yatırım ve harcamalar, verimli işgücü yaratma, işgücü niteliğinin artırılması, gelir seviyesinin yükseltilmesi, yoksulluk oranlarının düşürülmesi ve üretimin artırılması yoluyla kapsayıcı büyümeye katkı sağlamaktadır.

İşçi koruma politikaları ve çalışma standartları gibi tedbirler, işgücü verimliliğinin artırılması ve ücretlerin yükseltilmesi yoluyla iç talep ve toplam talebin artırılmasına yardımcı olarak ekonomik büyümeye destek sağlamaktadır. Ayrıca, piyasaların adaletli bir şekilde işlemesi için rekabetçi firmaların yasal gereklilikleri tam olarak yerine getirmesi gerekmektedir. Bu sayede, yolsuzluk, piyasa girişinde engeller ve düzenleyici denetleyici kurumların ele geçirilmesi gibi olumsuz durumlar ortadan kalkar ve fırsatların verimli ve eşit bir şekilde elde edilmesi sağlanır.

Kapsayıcı büyüme amacı için ilk adım, işgücü konusunda atılmalıdır. Bir ekonominin büyümesi için sadece fiziksel yatırımlar yeterli değildir. Fiziksel sermayenin üretim sürecine dahil edilmesi ve kullanılması için nitelikli insan kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bir ekonomide, emek dışında yer alan üretim faktörleri ne kadar fazla olursa olsun, nitelikli beşerî sermayenin azlığı uzun vadede kalıcı büyümeye engel teşkil eder. Bu nedenle, ülkelerin işgücüne yatırım yaparak nitelikli insan kaynağı yetiştirme ve istihdam sağlama politikaları geliştirmeleri gerekmektedir. Beşerî sermaye; üretime dahil olan işgücünün becerisi, deneyimleri, bilgisi ve başka bütün üretim etmenlerini daha verimli biçimde kullanmasını mümkün kılarak üretimi daha kolaylaştıran faktör olarak tanımlanmaktadır[52]. Bireylerin kişisel bilgi, beceri ve diğer beceriler edinme yoluyla kendi üzerinde yaptıkları ve devlet eliyle yapılan yatırımlara beşerî sermaye yatırımları adı verilmektedir. 1979 Nobel Ekonomi Ödüllü Amerikalı iktisatçı Schultz'a (1961) göre beşerî sermaye yatırımları, emeğin verimliliği ve niteliğinin yükseltilmesini sağlamakta ve kişi başına reel gelir yükselişinin büyük kısmı beşerî sermaye yatırımlarından kaynaklanmaktadır[53].

[52]Haşim Akça, ''*Beşeri Sermaye Harcamaları: Türkiye'de Yaşanan Gelişmeler ve Sonuçları Üzerine Bir İnceleme.''* Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2015, s. 35.
[53] Theodore William Schultz, *Investment in Human Capital.* The American Economiv Review, 51(1), 1961, s. 1-17.

Kapsayıcı büyümenin hedefleri arasında emeğin kalitesini, verimliliğini arttırmak ve yaşam standartlarını yükseltmek yer almaktadır. Birbiri ile bağıntılı olan bu etmenlerin tamamına yönelik etkide bulunan beşerî sermaye yatırımı eğitimdir. Eğitim süreci, işgücünün ihtiyaç duyduğu nitelikleri edinmesini temin ederek, bireylerin işsiz kalma ihtimalini düşürmektedir[54].

İşletmelerde izlenen politikaların bir takım etik değerler doğrultusunda belirlenmesi kapsayıcı büyüme amaçlarına yönelik olarak düzenlenmesi ve iyileştirilmesi icap eden başka bir temel konudur. Şiddetli rekabet, küçülme korkusu, maliyet baskısı, değişen tüketici davranışları iş yaşamını kompleks bir duruma sokarken meydana gelen bütün bu farklılaşmalar kurum ve kuruluşları etik değerlere uygun biçimde yönetme hususunda yöneticileri zorlamaktadır[55]. Kişisel çıkarlar için kamu gücü alet edildiği takdirde yolsuzluk meydana gelmektedir. Ülke bünyesinde yer alan kurumlar ve bu kurumların izlediği politikalar; yolsuzluk ve rüşvetten kaçınılması, ürün ve sermaye piyasasında adaletli rekabet ortamının oluşturulması, piyasaya girişteki engellerin ortadan kaldırılması üzerine temellendirilmelidir. Bununla birlikte ülkelerin ekonomilerini uluslararası rekabetten sakınmak için yürürlüğe soktuğu fiyat kontrolleri ve ticaret kısıtlamaları ülkeye gelen yatırımcıyı rüşvet yoluna yönlendirmektedir. Örnek olarak; belli bir ürünün ithal edilmesine yönelik miktar kısıtlaması getirildiği takdirde ithalat lisansına ihtiyaç duyulmaktadır ve ithalatçılar bu noktada lisansı almaktansa rüşvet yoluna başvurmaktadırlar. Bir ülke ne denli dışa açılırsa yolsuzluk ve rüşvet seviyesi o denli düşeceği ifade edilebilir. Buna benzeyen biçimde ülkelerin gerçekleştirdiği fiyat kontrolleri ürününü piyasa fiyatının altında bir fiyata satmak isteyen girişimcileri rüşvet yoluna itebilmektedir[56]. Gupta ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmada yolsuzluk ve rüşvetin varlık mülkiyetinin eşit dağılımının önüne geçilerek ekonomik büyüme, vergi sisteminin gelişmesi ve sosyal harcamaların etkinliğini düşürdüğü yoksulluk ve adaletsiz gelir

[54] Stephanie Jamet - Tomas Chalaux ve Vincent Koen, *Labour Market and Social Policies to Foster More Inclusive Growth in Sweden. Paris:* OECD Economics Department Working Papers, 2013, s. 38.
[55] Halil Saylı - Özlem Yaşar Uğurlu, *''Kurumsal İtibar ve Yönetsel Etik İlşkisinin Analizine Yönelik Bir Değerlendirme.''* Süleyman Demirel Üniversiyesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 12(3), 2007, s. 76.
[56] Paolo Mauro, *The Effects of Corruption on Growth; Investment and Government Expenditure: A Cross-Country Analysis.* IMF Working Paper, 1996, s. 6-8.

dağılımını arttırdığı neticesini gözler önüne sermiştir[57]. Şahin tarafından yapılan araştırmada vatandaşların kamusal hizmet ve mallara eşit ulaşmasının önünde yolsuzlukların engel teşkil ederek kamusal hizmet ve malların yasa dışı ve haksız yollardan sadece bu bedeli karşılayabilen ekonomik anlamda yüksek kesimlere sunulduğu, dar gelirlilerin ise bu ayrıcalıklı hizmetlerden faydalanamayarak farklı türlü bir yoksunluğa ve yoksulluğa maruz bırakıldığı ifade edilmiştir[58]. Yoksulluk ve gelir dağılımını rüşvet ve yolsuzluğun artmasının iki nedeni vardır[59]. İlk olarak yüksek seviyeli büyüme yoksullukta hızlı bir düşüşe yol açmaktadır ancak yolsuzluk ve rüşvet ülkelerin ekonomik büyümesine negatif biçimde etki ederken yoksulluğun azalma hızına da aynı etkide bulunup bu hızı düşürmektedir. Diğer neden ise yolsuzluk ve rüşvetin yoksulluk ve ekonomik büyüme üzerinde sebep olduğu olumsuz etkinin gelir eşitsizliği konusunda da ortaya çıkmasıdır. Yoksullukta meydana gelen artış gelir dağılımında da eşitsizliklerin çoğalmasına sebebiyet vermektedir[60]. Şahin, (2005) araştırmasında; küreselleşmenin yolsuzluk ve yoksulluğa yol açtığını ve bu halin çoğunlukla düşük gelirli kitle aleyhinde geliştiğini ifade etmiştir[61]. Yolsuzluğun küresel zeminde gelir eşitsizliğinin çoğalmasına neden olduğunu ve yoksulluk seviyesini arttırdığını ileri sürmüştür. Yolsuzluk ve rüşvet vergi idaresinin güç kaybetmesine sebep olmakta, yöneticilerin vergi muafiyetini uygunsuz biçimde kullanmasına ve vergi kaçırmasına sebebiyet vererek devletin vergi gelirlerini düşürmekte bu durum halkın gereksinimlerini (eğitim dahil olmak üzere) karşılayacak kaynakların oluşmasına engel olmaktadır[62]. Bunun yanı sıra Barro (1990) büyüme modeli doğrultusunda vergi gelirinin azalmasına neden olan yolsuzluk devletin gerçekleştirdiği sosyal masrafların finansmanını düşürmekte; yüksek seviyede yolsuzluk sağlık ve eğitim harcamalarının düşmesine neden olmaktadır[63]. Kapsayıcı büyüme amacıyla izlenen politikalar ekonomik olanakların ve kaynakların daha geniş

---

[57] Sanjeev Gupta - Hamid Davoodi ve Rose Alonso Terme, *Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty*, 1998, s. 6.
[58] Mehmet Şahin, ''*Küreselleşme Kaynaklı Yoksulluk ve Yolsuzluk.''* Muhasebe ve Finansman Dergisi(25), 2005, s. 124.
[59] Sanjeev Gupta - Hamid Davoodi ve Rose Alonso Terme, a.g.e., s. 8.
[60] Martin Ravallion - Shaohua Chen, *What Can New Survey Data Tell Us about Recent Changes in Distribution and Poverty?* World Bank Economic Review, 11(2), 1997, s. 357-382.
[61] Mehmet Şahin, a.g.e., s. 125.
[62] Sanjeev Gupta - Hamid Davoodi ve Rose Alonso Terme, a.g.e., s. 9.
[63] Paolo Mauro, a.g.e., s. 8.

çerçeveli ve etkin biçimde tahsis edilmesine imkân sunacak şekilde oluşturulmalıdır. Bir kurum ya da kişi üzerinde piyasa gücünün toplanması, piyasaya girişte uygulanan engeller, yolsuzluk ve kişisel insiyatifler; girişimciler ve yatırımcılar için negatif etkiler yaratırken bu sırada kaynakların üretime fayda sağlayacak verimli etkenler tarafından kullanılmasının önüne geçmektedir. Söz konusu durum ülkenin ekonomik büyümesine negatif anlamda baskı yapmakla birlikte yaşam kalitesinin iyileşme hızını düşürmektedir.

Ülkeleri kapsayıcı büyüme amacına ulaştırmada bir diğer önemli alan, finansal kaynakların verimli dağıtılmasıdır. Bu etapta ekonomik yatırım araçlarının aktif kullanımı amaçlanmaktadır. Özel tasarrufları üretken hedeflere yöneltmek ve reel ekonomide yeni sermaye meydana getirmek amacıyla kullanılmasına teşvik etmek amaçlanmaktadır. Kapsayıcı büyüme amacına varmakta, bireylere olanak tanıyıp ekonomiye dahil olmalarını sağlamak bireylerin ekonomide aktif ve üretken rol almalarına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle bireylerin yatırım olanağı elde etmesinde ve gerçekleştirdikleri yatırımlardan pozitif neticeler elde edebilmeleri için krediye erişim kolaylığı sunulması büyük önem taşımaktadır. Krediye erişimin kolaylaşmasında en yoksul kesimin finansal hizmetlere ulaşımı önemlidir. Bu noktada finansal kapsayıcılık göz önüne çıkmaktadır. Dünya Bankasının finansal kapsayıcılık tanımı; işletmeler ve bireylerin gereksinimlerini (işlem, tasarruf, ödeme, kredi ve sigorta) karşılamak için finansal hizmet ve araçlara ulaşım kolaylığı sağlamıştır[64]. Dar gelirlilerin finansal araçlara ulaşımı ise çeşitli nedenlerle kısıtlıdır. Finansal hizmetlerden faydalanmak ucuz ya da bedava olmamaktadır. Örneğin, bir hesap açabilmek amacıyla saptanan minimum miktarı hesabınıza yatırmanız icap etmekte, bu durum da yoksulluğun hâkim olduğu kesim için finansal kapsayıcılığın mümkün olmasını zorlaştırmaktadır. Bir başka sebep ise yoksulluğun daha çoğunlukla kırsal kesimde görüldüğü göz önüne alındığında, kırsal ve nüfusun daha seyrek olduğu alanlarda dağınık yerleşimin yoğun olmasından dolayı bu bölgelere finansal hizmet ulaştırmanın maliyetinin yüksek olması bu nedenle de dar gelirli kesimin ihtiyaç duyduğu hizmetlere ulaşımının zorlaşmasıdır. Bu nedenle toplumdaki her kesimin

[64] World Bank, *World Bank Financial Inclusion*. http://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion (Erişim tarihi: 10.11.2022).

finansal araçlara kolay şekilde ulaşabilmesi konusu finansal kapsayıcılığın önemini göz önüne koymaktadır. Finansal kapsayıcılık tasarrufların finansal araçlar (banka vb.) ile tutulmasına yardımcı olur. Bahsi geçen tasarruflar, harcama birimlerinin yatırım planlarına destek olmak amacıyla kredi ve diğer finansal ürünlere çevrilmekte ve aynı zamanda üretken yatırımlara sermaye görevi üstlenmektedir. Böylece finansal katılım ile tetiklenen tasarrufların, tasarruf etmekte sorun yaşayan ve finansal araçlara gereksinim duyan dar gelirli ailelere hareketi sağlanabilir[65]. Mikro kredi, dar gelirli ailelerin finansal kaynaklara ulaşımını kolaylaştıran başka bir araçtır. Finansal kuruluşlara ulaşımda zorluk yaşayan dar gelirli bireylere çok düşük faiz oranı ile verilen krediler mikro kredi olarak adlandırılmaktadır. Gelir seviyesi düşük olan girişimci ve üreticilere sunulan finansal hizmetler yoksulluk seviyesinin düşürülmesinde en etkili araçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Finansal araçlara kolay ulaşmanın dar gelirli kesim üzerinde oluşturduğu etki mikro krediler ile göz önüne çıkmaktadır. Dar gelirli kişilerin finansal piyasalara ulaşabilmesini mümkün kılan mikro kredilerin hedefi yoksulluk seviyesini düşürmektir[66]. Mikro kredi yalnızca çok yoksul bireylere sunulan bir hizmet değildir, düşük seviyede gelir ile çalışan kitle için de ilaç, gıda, barınma, istihdam benzeri konularda sunulan krediler büyük ölçekli yoksulluğun azaltılmasında yardımcı olmaktadır[67]. Mikro kredi vasıtasıyla ihtiyaçlarını karşılama, tasarruf ve yatırım yapma olanağı bulan bireyler ekonomide daha aktif rol almaktadır. Finansal hizmetlere kolay ulaşım sağlanmasının ardından gelen adım ise finansal hizmetler vasıtasıyla bulunan olanakları tasarruf ve yatırım yapmak gibi etkin araçlara evirmektir. Bilhassa yatırımlarının finansmanı için gerekli tasarruf oranlarını elinde bulundurmayan gelişmekte olan ülkeler açısında tasarruf büyük önem arz etmektedir. Herhangi bir ülkenin yatırımlarını finansal olarak karşılayabilmesi, yurtdışı finansman bağlılık seviyesini düşürmesi, devam ettirilebilir iktisadi büyüme ve kalkınmaya erişmesi; yurtiçi tasarrufları yeterli seviyeye taşıyacak

---

[65] Joshua Yindenaba Abor - Haruna Issahaku – Amidu Mohammed ve Victor Murinde, *Financial Inclusion and Economic Growth: What Do We Know*? Centre for Global Finance Working Paper Series, London 2018, s. 7-10.

[66] Yusnidah İbrahim - Mohammad Ashraf, *Poverty Alleviation and Identifying the Barriers to the Rural Poor Participation in MFIs: A Case Study in Bangladesh*. Research on Humanities and Social Sciences, 4(10), 2014, s. 112-115.

[67] Nursen Vatansever Deviren, ‘’*Küresel Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredilerin Rolü.’’* Mevzuat Dergisi: 2009, https://www.mevzuatdergisi.com/2009/05a/02.htm# (Erişim tarihi: 16.12.2022).

ve sürekli hale getirecek hükümet politikalarının izlenmesine dayalıdır[68]. Ülkeler ekonomik büyümelerinin dengesini sağlayabilmek amacıyla yatırımlara gereksinim duymaktadır. Yatırımların kaynağı tasarruflardır. Genel anlamda ekonomiyi dengede tutan ve refah belirleyicisi olan ana faktörlerden biri yurtiçi tasarruf oranlarıdır. Bilhassa gelişmekte olan ülkelerde özel kesim ve kamu kesimi tasarruflarındaki yükseliş ile yatırıma destek olan iç finansman kaynağına erişme miktarı arasında pozitif ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle devletler ulusal yeni yatırımların gerçekleşmesi, sermaye mallarının üretilmesi ve sonuç itibari ile ekonomik büyümenin gerçekleşmesi amacıyla tasarruf artışına önem vermektedir[69]. Ekonomik büyüme açısından önemli role sahip başlıca iki makroekonomik faktör; tasarruf ve yatırımlardır. Bir ülkenin geniş zaman dilimi içerisindeki büyüme oranı, sermaye hareketlerinin gidişatının saptanması ve cari açığın finansmanında tasarruf ve yatırımlar etkisi büyük olan araçlarıdır[70]. Bazı iktisatçılar tarafından yapılan çeşitli araştırma, analiz ve gözlemler sonucunda, ekonomik büyüme ile yurtiçi tasarruflar arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Bir başka çalışma sonucunda ise, yoksulluk ile finansal kapsayıcılık oranlarındaki azalışlar arasında pozitif ilişki olduğu saptanmıştır (Dineri ve Taş 2017[71]; Singh 2010[72]; Zeren ve Akbaş 2013[73]; Hussaini ve Chibuzo 2018[74]).

Ailelerin finansal hizmetlere kolay erişim sağlaması; eğitim ve sağlığın da içinde yer aldığı tüketimlerinin çoğalmasına ve yatırım yapmalarına da olanak tanımaktadır. Bu olanaklara kolay ulaşılması, toplam nüfustaki yoksul kesimin

---

[68] Ercan Sancak - Nedret Demirci, ''*Ulusal Tasarruflar ve Türkiye'de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi.''* Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2012, s. 159.

[69] Volkan Alptekin – Hicran Kasa ve Esra Uygun, ''*Yurtiçi Tasarruflarla Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği.''* International Journal of Academic Value Studies, 4(20), 2018, s. 621-630.

[70] Fatih Mangır – Hasan Murat Ertuğrul, ''*Sermaye Hareketliliği, Tasarruf ve Yatırım İlşkisi: Türkiye Örneği.''* İktisat İşletme ve Finans, 27(317), 2012, s. 61-87.

[71] Eda Dineri - İsmail Taş, ''*Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Örneği*.'' Bulletin of Economic Theory and Analysis, 2(1), 2017, s. 79-97.

[72] Singh Tarlok, *Does Domestic Saving Cause Economic Growth?* A Time-Series Evidence. Journal of Policy Modeling, 2010, s. 231-253.

[73] Fatma Zeren – Yusuf Ekrem Akbas, ''*Turkey, Empirical Analysis of the Savings-Growth Nexus in.''* Journal of Business, Economics & Finance, 2013, s. 67-74.

[74] Umaru Hussaini - Imo Casmir Chibuzo, *The Effects of Financial Inclusion on Poverty Reduction: The Moderating Effects of Microfinance.* International Journal of Multidisciplinary Research and Development, 2018, s. 188-198.

azalmasına yardımcı olmaktadır. Dar gelirlilere sunulan krediler, finansal hizmetler yaşam kalitesinin iyileşmesini ve gelirlerinin yükselmesini sağlamaktadır[75].

1.6. Kapsayıcı Büyümenin Amaçları

Temelinde ekonomik büyümenin yer aldığı kapsayıcı büyüme; yoksulluğun azaltılması, işsizliğin azaltılması ve gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmayı amaç edinmiştir[76]. OECD (2012) kapsayıcı büyüme raporunda yoksulluk, gelir eşitsizliği ve işsizlik olmak üzere üç soruna dikkat çekilmiştir. OECD raporu, bu üç sorunun ekonomik büyümenin önüne geçtiğini ileri sürmektedir. Ülkeler kapsayıcı büyüme amaçlarına ulaşma hedeflerini kendi ülke sorunlarını göz önünde bulundurarak belirlese de OECD'nin raporuna bakıldığı zaman kapsayıcı büyümenin ana üç amacı vardır;

- Yoksulluğu azaltmak
- İşsizliği azaltmak
- Gelir eşitsizliğini minimuma indirmek

olarak ifade edilmiştir. Bu sorunları en aza indirmek veya ortadan kaldırmak ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyerek, büyümenin artmasının ve sürekli hale gelmesinin önünü açmış olacaktır[77].

1.6.1. Yoksulluğu Azaltmak

Yoksulluk kavramı 17. yüzyılda ortaya çıkmış olup, geçmişten 21. yüzyılın başına kadar yapılan çalışmalar neticesinde yoksulluğu tanımlamak için farklı yaklaşımlar ortaya koyulmuştur. Bu durum, yoksulluk sorununu çözmek için çeşitli açıklamaların getirilmesine ve çözüm yollarının çeşitlenmesine fayda sağlamıştır.

---

[75] Kavita Kumra – Vijal Sharma, *Microfinance: A Tool For Poverty Alleviation*. Journal of Research in Commerce & Management, 2018, s. 11-19.
[76] Bağdat Sıla Avcı – Özgür Tonus, ''*Kapsayıcı Büyüme: Kavram ve Kapsam.''* Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21 (4), 2020, s. 42.
[77] OECD, *Promoting Inclusive Growth, Challenges and Policies.* Policy debate: 2012,F How do you make growth more inclusive?

Yoksulluğun kesin bir tanımı konusunda ortak görüş oluşturulamamıştır. Çünkü yoksulluk, farklı dönemlerde ve farklı toplumlarda değişkenlik gösteren sosyal ve ekonomik bir olgudur. Yoksulluk, gelir eksikliği, temel ihtiyaçların karşılanamaması, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yoksun kalma gibi birçok faktörü içerebilir. Bu nedenle, yoksulluğun tanımı ve ölçümü üzerinde farklı disiplinlerden gelen akademik çalışmalar ve sosyal bilim araştırmaları yapılmaktadır.

17. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin ardından İngiltere'de kitlesel yoksulluk oranlarında artış gözlemlenmiş ve bu durum yoksulluk kavramı üzerinde yapılan araştırmaları nicelik ve nitelik olarak artırmıştır. Yoksulluk, ilk olarak 1901 yılında İngiltere' de Sosyolog Seebohm Rowntree (1871–1954 İngiltere) tarafından incelenmiş ve kazançların biyolojik varlığını sürdürülebilmesi için gereken asgari düzeydeki ihtiyaçları karşılayamama durumu olarak tanımlamıştır.

İki türlü yoksulluk olasıdır. Birincisi açlıktan ölme ve barınacak yere sahip olmama durumunu belirten dar manada yoksulluk, diğeri ise yaşamını idame ettirmeye yetecek seviyede gıda, barınma ve giyim gibi imkanlara sahip olmak ancak toplumun genel seviyesinin altında yer almak manasını taşıyan geniş anlamlı yoksulluktur. Bu sayede yoksulluğun göreli ve mutlak tanımları meydana çıkmaktadır. Bireylerin hayatlarını fiziksel olarak idame ettirebilmeleri için gereksinim duyulan minimum tüketim düzeyi mutlak yoksulluk şeklinde tanımlanır. Göreli yoksulluk, toplumun genel seviyesi baz alınarak belli bir seviyenin altında gelire ya da harcamaya sahip olan birey veya hane halkını ifade eder.

Bir toplum içerisinde yer alan yoksul olan ve olmayan kitleyi birbirinden ayırmada başvurulan ölçüt yoksulluk sınırıdır. Yoksulluk sınırı bir hane halkının temel ihtiyaçlarını giderebilmek ya da yaşamını idame ettirebilmek için ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlere erişebilmek için karşılaması gereken para miktarıdır[78].

[78] Mustafa Aykaç - Özcan Dağdemir ve Naci Gündoğan, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. Ankara: Anadolu Üniversitesi, 2015, s. 102-105.

Yoksulluk sınırının belirlenmesinde üç yaklaşım önümüze çıkmaktadır:

- İlk yaklaşım mutlak yoksulluk sınırıdır. Asgari yaşam seviyesine erişmek için gerekli gıda tüketim düzeyi ve bunun maliyetinin belirlenmesi ile mutlak yoksulluk sınırı hesaplanır. Mutlak yoksulluk sınırı iki değişik biçimde incelenir:

Birincisi sınırı en düşük yaşam standardını oluşturacak minimum gıda harcaması doğrultusunda belirlenirken;

İkincisini hesaplamada minimum gıda harcamasına eğitim, sağlık, ısınma benzeri temel gereksinimler de ilave edilir. Dünya Bankası 1990 senesinde bir insanın yaşamını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyulan kalori miktarını 2400 k/cal (kilokalori) seviyesinde hesaplamış ve günlük geliri ile 2400 k/cal besini elde edemeyen insanları mutlak yoksul olarak nitelemiştir.

- Yoksulluk sınırının hesaplanmasında başvurulan ikinci yaklaşım göreli yoksulluk sınırı doğrultusunda hesaplama yapmaya yöneliktir. Bu yolda; toplumun geneline oranla belirli bir seviyenin aşağısında veya medyan gelirin yarısından az gelire ya da harcamaya sahip olan kitle yoksul olarak nitelenir.

- Sübjektif yoksulluk sınırı son yaklaşımdır ve bu yaklaşımda yoksulluk sınırı; temel gereksinimleri karşılamak için ihtiyaç duyulan asgari gelirin hesaplanması amacıyla gerçekleştirilen anketlerin sonucu doğrultusunda belirlenir.

Yıllardır yoksullukla mücadele ülkelerin gündeminde bulunmaktadır. Kapsayıcı büyümeyi amaçlayan ülkeler öncelikli amaçları arasına yoksulluğu olabildiğince az seviyeye indirmeyi almıştır. Yoksullukla mücadele politikaları dolaylı ve dolaysız yaklaşım şeklinde irdelenmektedir:

Dolaylı yaklaşım büyüme ve yoksulluk ilişkisinde temellenir. Dolaylı yaklaşım doğrultusunda hızlı büyümenin yoksulluk oranını düşüren etkiye sahip olduğu öne çıkan görüşlerdendir. Büyüme yoksulluk ilişkisi ele alınırken; büyüme hızı, büyümenin ortaya çıkardığı yararın paylaşılması, yoksul kesimin bundan elde ettiği yarar ve büyüme esnasında gelir dağılımında meydana gelen değişimin bir bütün olarak incelenmesi gerekmektedir[79].

Dolaysız yaklaşımda ise asgari ücret düzenlemeleri, vergi politikaları, tarım sektörüne, yoksullara yardım programları benzeri uygulamalar yer almaktadır. Dolaylı yaklaşımda büyümenin getirdiği yarar; dolaysız yaklaşımda ise gerçekleşen transferlerin yoksullara erişme seviyesi bu yaklaşımın başarısını belirleyen etkendir[80].

1.6.2 İşsizliği Azaltmak

Genel anlamıyla istihdam tanımı; çalıştırma, iş sahibi yapma şeklinde ifade edilmektedir. İktisadi anlamda istihdam iki biçimde değerlendirilir. Çalışanlar için; emeğin gelir kazanmak amacıyla harcanması, işverenler için ise ürün elde edebilmek için ücret karşılığında işgücünün kullanılması şeklinde tanımlanır[81].

İstihdam ve kapsayıcı büyüme ilgisi ekonomik büyümenin yanında işsizliğin azaltılması ve nitelikli işgücü oluşturma amaçları ile meydana gelmektedir. Oluşturulan ekonomik büyümenin toplumun her alanına yarar getirebilmesi amacıyla işsizliğin azaltılması gerekmektedir. Alan yazında ekonomik büyümenin, işsizlik oranlarında bir düşüş yaratması "Okun Kanunu" şeklinde ifade edilmiştir. İktisatçı olan Arthur Melvin Okun (1928-1980 Amerika Birleşik Devletleri) 1962 senesinde ortaya koyduğu araştırmasında işsizlik ve reel çıktı yükselişi arasında negatif ilişki olduğunu saptamıştır. Okun Kanunu doğrultusunda reel çıktıda gözlenen yüzde 3' lük bir yükseliş işsizlik oranını yüzde 1 düşürmektedir[82]. Ancak her vaziyette ekonomik

---

[79] Verda Canbey Özgüler, *Gelir, Servet ve Yoksulluk.* Cinius Yayınları, İstanbul 2014, s. 41-45.
[80] Fikret Şenses, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim, İstanbul 2017, s. 293.
[81] Ferhat Odabaşı, *Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü.* Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Ankara : T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2009, s. 25.
[82] Arthur Melvin Okun, *Potential GNP: Its Measurement and Significance.* Proceedings of the Business and Finance Statistics Section, 1962, s. 98.

büyümenin işsizlik oranını düşürmesi söz konusu değildir. İstihdam yaratmadan büyümenin gerçekleşmesi, reel GSYH' daki büyümenin istihdamdaki artıştan daha sağlam olduğu bir vaziyeti belirtmektedir. Bunun yanında, reel GSYH' daki büyümenin istihdamda yükseliş meydana getirmediği durumlar da istihdamsız büyüme olarak ifade edilir. Okun Kanunu ikinci hesaplama yönteminde ise işsizliğin GSYH' daki büyüme kaybına yol açtığı varsayımıdır. İşsizlik oranında gerçekleşen yüzde 1'lik yükseliş, potansiyel GSYH' da yüzde 2'lik bir sapmaya neden olabilecektir[83].

BM iyi büyümeyi, insanlara yakışır istihdam yaratmanın yanı sıra, insanların doğaya zarar vermeden ekonomiyi canlandıran kaliteli işlere sahip olması ile mümkün olabileceğini belirtip, toplumdaki her kesimin finansal hizmetlere (bankacılık-tarımsal altyapı-teşvik ve destekler) ulaşmasının önünü açarak, üretkenliğin artırılmasıyla beraber istihdamın da artırılarak işsizliğin önüne geçilebileceğini söylemişlerdir[84].

İşsizlik oranını düşürüp istihdam oluşturmanın beraberinde kapsayıcı büyüme ana çerçevesinde nitelikli işgücü oluşturmayı amaçlamaktadır. Kapsayıcı büyüme; istihdamı ve buna bağlı olarak nitelikli işgücü oluşturulmasını beşerî sermayeye yönelik gerçekleştirilen yatırım ve eğitim ile alakalandırır. Beşerî sermaye; gelir sağlayan ekonomik etkinliklere katkıda bulunan bireylerdeki beceri, bilgi ve benzer nitelikler olarak ifade edilmektedir[85]. Kişinin niteliklerini geliştirmesi eğitim ile mümkündür. Bu nedenle eğitim alanında gerçekleştirilen yatırımlar ve geliştirmeler nitelikli işgücü sağlamanın ve buna bağlı olarak kapsayıcı büyüme amacına erişmenin ana kaynağıdır. Odabaşı, (2009); beşerî sermayede meydana gelen yükselişin işgücüne ve istihdama katılım oranlarına fayda sağlayacağını ifade etmiştir[86]. Eğitim sayesinde bireyler potansiyellerine erişme fırsatı bularak kendilerine yatırım yapabilecek bu

[83] Alutu Uzochukwu, *Jobless Growth in Nigeria: Effects, Causes and Possible Solutions. Submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Science*. University of Strathclyde Department of Economics, 2015, s. 22.
[84] Birleşmiş Milletler, https://www.un.org/en/academic-impact/unai-quiz-sustainable-development-goal-8-decent-work-and-economic-growth (Erişim tarihi:13.06.2023).
[85] Erol Çakmak - Sevda Gümüş, ''*Türkiye'de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analizi (1960-2002).''* Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60(1), 2005, s. 59.
[86] Ferhat Odabaşı, a.g.e. , s. 25.

sayede ülkede beşerî sermayede yükseliş yaşanacak bu da istihdamı pozitif yönlü etkileyecektir[87].

Kapsayıcı ve devam ettirilebilir büyüme için mesleki ve yükseköğretim eğitimi almak ve görülen eğitimin niteliğini yükseltmek önem taşımaktadır. Görülen eğitimin niteliğinin yükselmesi emek yoğun ekonomik sektörlerde kabiliyet açığını kapatarak verimliliği arttırmakta ve rekabetçiliği desteklemektedir. Teknolojik gelişmenin hızlı temposu ve küresel rekabetin yoğunluğu dikkate alındığında işgücü piyasalarının devamlı artan beceri seviyelerine olan ihtiyacı çoğalmaktadır. Bu nedenle yükseköğretim eğitimi görmenin önemi de büyümektedir[88].

Kapsayıcı büyüme amacı için bölgesel farklılıklar da izlenecek politikalarda birçok farklı seçeneği beraberinde getirmiştir. Bilhassa Asya ülkelerinde kapsayıcı büyüme amacına erişebilmek için tarım alanında gerçekleştirilen yatırımların öneminin büyük olduğu belirtilmektedir. Asya'da tarım alanı hem istihdamı hem de yoksul kitle için mühim gelir kaynağını oluşturmaktadır. Eğitim olanaklarından faydalanmak için ihtiyaç duyulan gelire sahip olmayan ve kırsal alanda yaşayan yoksul kesim gerekli eğitimi göremediklerinden nitelik bakımından kendilerini yeterince geliştirememekte, kırsal kesimde en uygun gelir kaynağı olarak tarım alanına yönelmektedirler. Bu nedenle Asya ülkelerinde kapsayıcı büyüme amacına erişmek için tarım sektörünün istihdam oluşturucu etkisi meydana çıkmakta ve tarımı destekleyici politikalar rağbet görmektedir. Habito; 15 Asya ülkesi için 1990-1996 ve 2000-2006 yıllarını kapsayan yatay kesit veri ile basit lineer denklemlere başvurarak gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında tarım alanının kırsal kesimde işgücü oluşturmadaki olumlu etkisinin kapsayıcı büyümeye de pozitif yönde etki ettiği neticesine erişmiştir[89].

---

[87] Chen Zhongchang - Wu Yongqiu, *The Relationship Between Education and Employment: A Theoretical Analysis and Empirical Test.* Review of New Political, 2(1), 2006, s. 46-69.
[88] European Commision. *European Semester Thematic Factsheet Tertiary Education Attainment.* 2017, European Commission.
[89] Cielito Flores Habito, *Patterns of Inclusive Growth in Developing Asia: Insight from an Enhanced Growth Poverty Elasticity Analysis.* Tokyo: Asian Development Bank Institute (ADBI) 2009, Working Paper Series.

İstihdamı etkileyen etmenlerden bir başkası cinsiyet eşitsizlikleridir. Kapsayıcı büyüme amacına yönelik olarak ülkeler ekonomik anlamda büyürken istihdam oluşturmayı da amaçlar, fakat istihdamda karşılaşılan cinsiyet eşitsizlikleri (istihdam açığı) bu amaca olumsuz yönde etki etmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri doğrultusunda farklı nedenlerle istihdam açıkları ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan gelir seviyesi düşük ve tarıma dayalı ekonomiye sahip ülkelerde kadınlar genellikle kayıt dışı ve ücretsiz aile işçisi olarak, ev işlerinde veya tarlalarda çalışmaktadır. Ekonomik büyümenin ilk etabında yer alan ülkelerde şehirleşme ve sanayileşme kadın ve erkeğin çalışma etkinliklerini kutuplaştırarak istihdamda yer alan cinsiyet farklılıklarını çoğaltmaktadır. Kırsaldan kente göç ile kadınların aile ve iş yükleri ağırlaşmakta, bu iki alanla aynı anda başa çıkmanın güçlüğü kadınların istihdamında azalışa neden olmaktadır. Sanayileşme ve teknolojik gelişme ile düşük nitelikli işgücüne talep düşmekte, teknik ve üst düzey kabiliyetlere sahip işçilere olan talep yükselmektedir. Bu etapta erkeklerin eğitim imkânı bulma oranlarının kadınlardan daha fazla olması ve buna bağlı olarak yeni teknoloji üretmeye daha kolay uyum sağlamaları kadınların sanayileşmiş alanlarda iş bulma imkanlarını azaltmakta ve istihdam oranlarını düşürmektedir. Ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmiş ülkelerde ise kadınların istihdam oranı yükselmektedir. Gelişmiş ve rekabetçi ülkelerde beceri havuzlarını büyütme arzusu kadınların daha fazla eğitim ve öğretim görmelerini desteklemekte, bu sayede kadınların istihdam oranları yükseliş göstermektedir. Kadınların eğitim seviyelerinde gözlenen yükseliş piyasanın gereksinim duyduğu niteliklere uyum sağlamasını mümkün kılmakta böylece kadınların orta ve uzun vadede işgücü piyasasına dahil olma oranı yükselmektedir[90].

Kapsayıcı büyüme istihdamda bu tür farklılıklarla karşılaşma oranını düşürmekte, herkesin eşit seviyede istihdam edilmesini, cinsiyet farklılığının neden olduğu benzer işlerden kazanılan farklı ücretleri ortadan kaldırmayı amaçlar. Ekonomik olarak geri kalmış veya gelişmekte olan ülkelerde bilhassa kadın işgücünün istihdam oranlarını ele aldığımızda erkek işgücünün istihdam oranlarından daha düşük seviyede kalmaktadır. Bunun ana nedenlerinden biri kadınların eğitim seviyesinin

[90] Angela Greulich, ‘’*Female Labour Market Participation and Economic Growth.’’* International Journal of Innovation and Sustainable Development, 2009, s. 97-108.

erkeklere oranla düşük olması ya da hiç eğitim olanağı bulamamış olmalarıdır. Kadınların nispeten daha fazla kısmi zamanlı işlerde çalışması kazançlarının da düşük seviyede olmasına neden olmaktadır. Kadın işgücünün üretim alanına kayıtlı, (formal) işlerde kendine yer bulması bilhassa yoksul ailelerde aile bütçesine pozitif yönde etki etmesinin yanında, gelir eşitsizliklerinin düşmesine katkı sağlar, istihdam oranını arttırır. Bu nedenle kapsayıcı bir büyüme açısından istihdamda cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmak amaçlanmaktadır.

İstihdamda erkek ve kadın oranlarında karşılaşılan farklılıklar ekonomik büyümeyi de etkilemektedir. Knowles ve arkadaşları; araştırmalarında eğitimde yer alan cinsiyet ayrımcılıklarının kadınlar için pozitif yönde değiştirilmesinin ülkenin sermaye stoğunu arttırarak makroekonomik büyümesine yarar sağladığı sonucuna erişmişlerdir[91]. Klasen ve Lamanna; Afrika ve Asya ülkeleri üzerine gerçekleştirmiş oldukları araştırmalarında eğitim ve istihdamda karşılaşılan cinsiyet açıklarının ekonomik büyümeyi de negatif etkilediğini saptamışlardır[92]. Lechman ve Kaur; çalışmalarında 1990-2012 senelerinde kadınların üretime dahil olması ve ekonomik büyüme arasındaki ilgiyi 162 ülke için irdelemişlerdir. Araştırma neticesinde, ekonomik büyümenin ilk etaplarında kadın istihdamında bir azalış yaşandığı ancak ülke geliştikçe ve ekonomisi daha fazla hizmete yoğunlaştıkça kadın istihdam oranının da yükseldiği, sonucuna varılmıştır[93]. Kadın istihdamının ekonomik büyümeye etkisi dolaylı olarak ülke ekonomisine sağladıkları yarar ile de meydana çıkmaktadır[94]; araştırmalarında kadınların işgücü piyasasına dahil oluşunun, haneye ilave gelir sağlayarak bu hanelerin daha fazla tasarruf yapmalarını sağladığını; tasarruf yükselişinin, işçi başına sermaye stokunu arttırarak üretime olumlu etkide bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.

---

[91] Stephen Knowles - Paula Lorgelly ve Dorian Owen, *Are Educational Gender Gaps A Brake on Economic Development? Some Cross-Country Empirical Evidence.* Oxford Economic Papers, 54, 2002, s. 118-149.

[92] Stephan Klasen - Francesca Lamanna, *The Impact of Gender Inequality in Education and Employment on Economic Growth: New Evidence for a Panel of Countries.* Feminist Economics, 15(3), 2009, s. 91-132.

[93] Eva Lechman - Harleen Kaur, *Economic Growth and Female Labor Force Participation-Verifying the U-Feminization Hypothesis. New Evidence for 162 Countires Over the Period 1990-2012.* Economics and Sociology, 8(1), 2015, s. 246-257.

[94] Oded Galor - David Weil, *The Gender Gap, Fertility and Growth.* American Economic, 86, 1996, s. 374-387.

1.6.3. Gelir Eşitsizliğini Azaltmak

Kapsayıcı büyüme konusunda ele alınması gereken başka bir konu da ekonomik büyüme ve gelir dağılımı ilgisidir. Kapsayıcı büyümeyi meydana getirebilmek için ekonomik büyümenin gelir dağılımını iyileştirmesi zorunludur. Hedef gelirde en yüksek paya sahip olan ile en düşük paya sahip olan arasındaki farkın mümkün olduğunca azaltılmasıdır. Adaletli şekilde gelir dağılımı yapılabilmesinde amaç gelirin mutlak manada bireyler arasında eşit dağılması değildir. Bireyler arasında gelir dağılımı üretime çok katkısı olanın çok, az katkısı olanın az pay alması ile adil hale gelebilmekte ve genel olarak adil bir dağılımla işaret edilen; zenginlerle yoksullar arasındaki farkın kabul edilebilir düzeylere çekilmesidir[95]. Bu nedenle kapsayıcı büyüme konusunda sıkça geçen gelir dağılımının adaletli olması ile anlatılmak istenen zengin ve yoksul kesim arasındaki gelir farkının mümkün olan en düşük düzeye çekilmesidir.

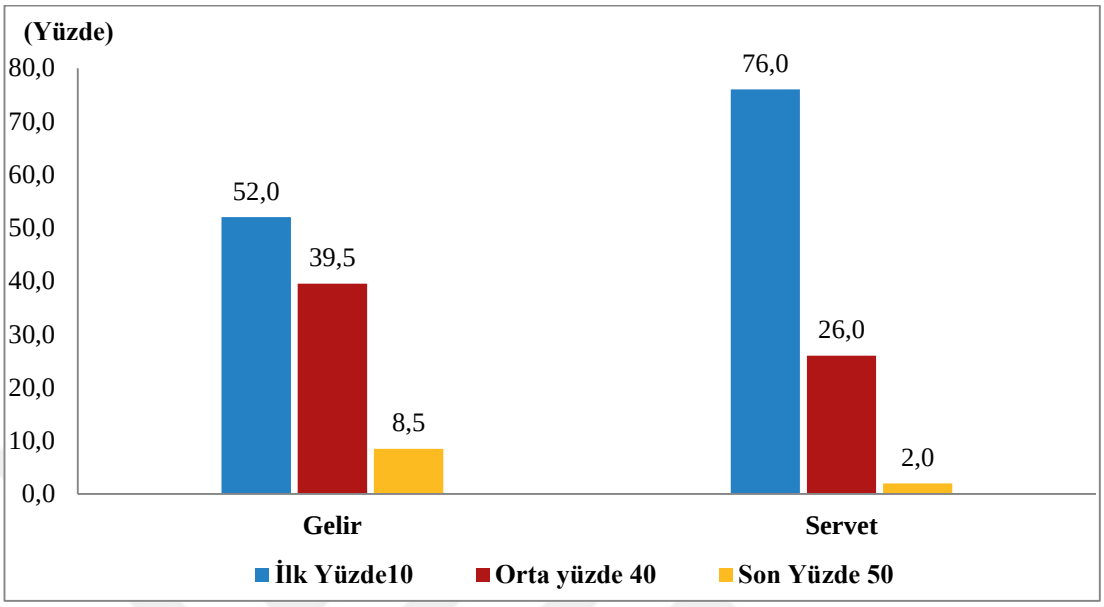
Genel anlamda gelirin paylaşımı, gelirin oluşumu ile başlamaktadır. Bir ülkenin belli bir dönem içerisinde oluşturmuş olduğu gelirin birey, bölge, sektör ya da üretim etkenleri arasında bölüşülmesi gelir dağılımı kavramını meydana getirir[96]. Bir ülkenin ekonomik anlamda refaha erişmesinde gelir dağılımı bölüşümün nasıl meydana geldiği oldukça önemlidir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik, bir ülkede var olan gelir dağılımının o ülkedeki bireylerce eşit ve adil biçimde paylaşılmadığının bir göstergesidir[97]. Gelirin bölüşülmesinde gözlenen farklılaşma ekonominin yapısına, toplumun yaşam süresine, ülkenin ekonomik büyüme performansına, sağlık ve yoksulluk düzeyine etki etmektedir[98].

Gelir ve Servet Üzerinden Küresel Eşitsizlik Endeksi Oranlarına ait veriler grafik 3'te derlenerek sunulmuştur.

---

[95] Şadan Çalışkan, *Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk.* Sosyal Siyaset Konferansları, 2(59), 2010, s. 89-132.
[96] Nazım Öztürk, *Gelir Dağılımının İktisadi Analizi.* Ekin, Bursa 2004, s. 6.
[97] Yeşim Kuştepeli – Umut Halaç, *Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi.* Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(4), 2004, s. 143-140.
[98] Mustafa Aykaç - Özcan Dağdemir ve Naci Gündoğan a.g.e., s. 102-105.

Grafik 3: Gelir ve Servet Üzerinden Küresel Eşitsizlik Endeksi Oranları (2022).

Kaynak: WORLD INEQUALITY REPORT 2022 [99].

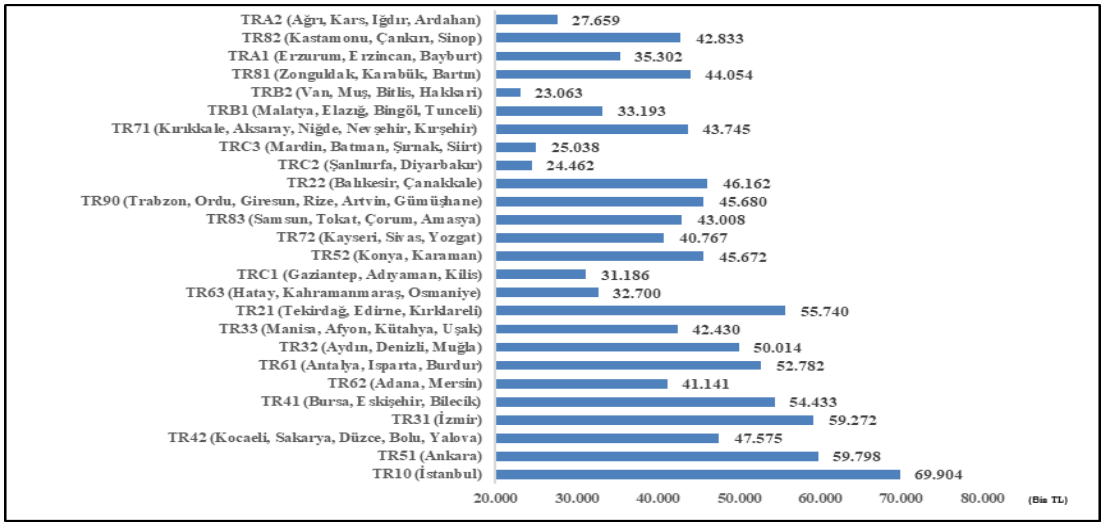
Grafik 3'te yer alan verilere göre küresel nüfusun en zengin yüzde 10'luk kısmı küresel gelirin yüzde 52'lik kısmını kendi aralarında paylaşırken, küresel nüfusun en fakir yüzde 50'lik kısmı ise küresel gelirin yüzde 8,5'lik kısmını kendi arasında paylaşmaktadır. Küresel servet eşitsizliğinde ise, küresel nüfusun en zengin yüzde 10'luk kısmı küresel servetin yüzde 76'lık kısmını kendi aralarında paylaşırken, küresel nüfusun en fakir yüzde 50'lik kısmı ise küresel servetin sadece yüzde 2'lik kısmını kendi aralarında paylaşmaktadırlar. Küresel nüfusun, gelir ve servet dağılımı arasındaki farkın bu denli yüksek olması, gelir eşitsizliğinin küresel boyutta önemli bir sorun olduğu gerçeğini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Gelir dağılımı bölgesel, fonksiyonel, sektörel ve kişisel gelir dağılımı olarak dört alana ayrılmaktadır fakat temelde kişisel gelir dağılımı ve fonksiyonel gelir dağılımı olmak üzere iki ana grupta ele alınmaktadır. Gelirin üretim faktörleri olan işgücü, sermaye ve doğal kaynaklar arasında dağılımı işlevsel gelir dağılımı olarak, bireyler arasında dağılımı ise kişisel gelir dağılımı olarak isimlendirilmektedir.

[99] WORLD INEQUALITY REPORT 2022, https://wir2022.wid.world/executive-summary/, (Erişim tarihi: 14.06.2023).

Üretim sürecinde oluşan gelirin sosyoekonomik gruplar arasındaki dağılımını ve gelirin üretim faktörlerini fonksiyonel gelir dağılımı göstermektedir. Gelir dağılımından sonra üretim faktörlerini meydana getiren sermaye, emek, doğal kaynaklar ve girişimci sırası ile ücret, faiz, rant ve kâr geliri elde eder. Milli gelir içerisindeki faiz, ücret, rant ve kâr paylarının dağılımına ilişkin fonksiyonel gelir dağılımı bilgi sunmaktadır. Toplam gelirin toplumu meydana getiren aileler, bireyler arasındaki dağılımını kişisel gelir dağılımı belirtir. Kişisel gelir dağılımı gelirin fertler ve haneler arasındaki paylaşımına önem vermektedir[100]. Ekonomik eşitsizliklerin bir belirteci olan kişisel gelir dağılımı hane halkları arasındaki gelir eşitsizliklerini tespit edilmesi bakımından önemli bir araçtır. Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen gelirin ülkenin farklı kısımlarında bölüştürülmesi sonucunda her bölgenin toplam gelirden aldığı pay bölgesel gelir dağılımını meydana getirmektedir. Ülke toplam gelirinin tarım, hizmet, sanayi sektörlerinde bölüştürülmesi ise sektörel gelir dağılımını meydana getirmektedir. Gelirin bölgesel dağılımına ilişkin TÜİK verileri Grafik 4'te sunulmuştur.

Grafik 4: Türkiye'de Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Bölgesel Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (2022).

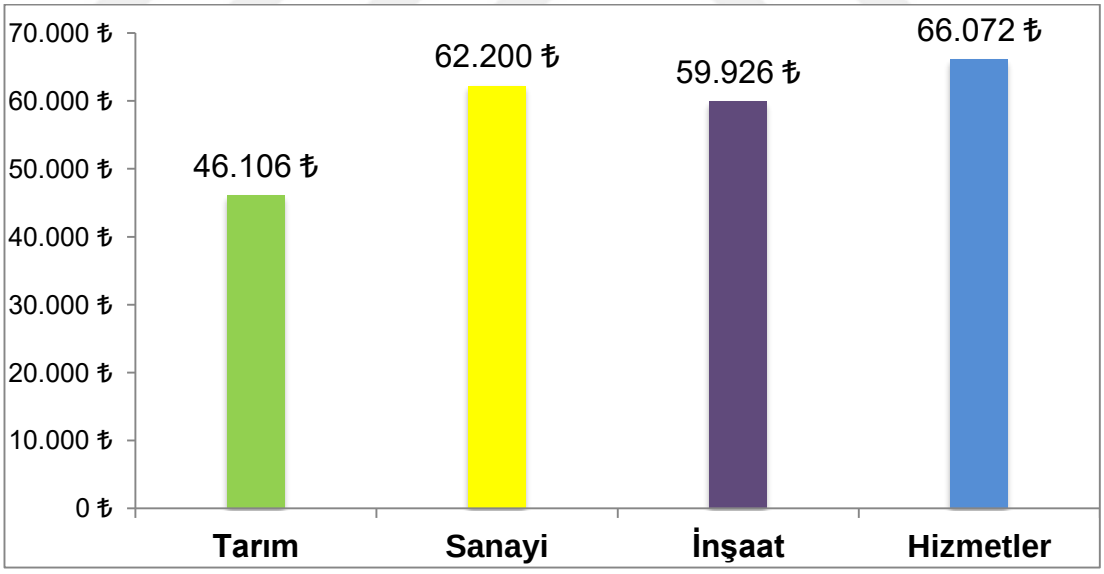
Kaynak: TÜİK, Bölgesel Gelir Dağılımı [101].

[100] Devlet Planlama Teşkilatı, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadelede Özel İhtisas Komisyonu Raporu.* DPT, Ankara 2001, s. 3-4.
[101] TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Ya%C5%9Fam-Ko%C5%9Fullar%C4%B1-Ara%C5%9Ft%C4%B1rmas%C4%B1-B%C3%B6lgesel-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-2021-45582&dil=1 adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 22.06.2023).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan bölgesel araştırmalar, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması (İBBS) 26 bölgenin istatistiki verileri derlenerek yapılmaktadır. Hanehalkı fert gelirine göre bölgesel gelir dağılımı araştırması istatistiki veri sonuçlarına göre 2022 yılında ortalama fert geliri 48.642 lira olmuştur. Grafik 4' te yer alan bölgesel olarak kullanılabilir fert gelirinde ise, TR10 (İstanbul) 69.904 lira ile birinci, TR51 (Ankara) 59.798 lira ile ikinci, TR31 (İzmir) 59.272 lira ile üçüncü olmuştur. Diğer taraftan TRB2 (Van, Muş, Bitlis Hakkari) 23.063 lira ile yıllık ortalama hanehalkı fert gelirinin en düşük olduğu bölge olmuştur. Ekonomik anlamda gelişmiş ülkelerin bölgesel gelir dağılımları birbirine yakın olurken, geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde ise bu durum tam tersine bölgesel gelir dağılımları arasında göreli farklar bulunmaktadır[102].

Gelirin sektörel dağılımına ilişkin TÜİK verileri Grafik 5'te sunulmuştur.

Grafik 5: Türkiye'de Sektörlere Göre Gelir Dağılımı İstatistikleri, (2022).

Kaynak: TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri [103].

[102] Nazım Öztürk, *Maliye Politikası*, (4. Baskı). Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2016, s. 340.
[103] TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2022-49745 (Erişim tarihi: 22.06.2023).

Ülkelerin farklı sosyoekonomik yapıları, yapısal sorunları, ekonomik gelişmişlik seviyeleri sektörel gelir dağılımlarına etki etmektedir.

Grafik 5'te TÜİK tarafından hesaplanan, 2022 yılı için Türkiye' de sektörlere göre ortalama yıllık kazanç verileri derlenerek sunulmuştur. En düşük yıllık ortalama gelir 46.106 lira ile tarım sektörü olurken, onu 59.926 lira ile inşaat sektörü takip etmiş, ardından 62.200 lira ile sanayi sektörü gelirken, yıllık ortalama gelirin en fazla olduğu iş sektörü ise 66.072 lira ile hizmetler sektörü olmuştur.

II. BÖLÜM
REFAH DEVLETİ KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Refah Devleti Kavramı

Refah devleti kavramı, sosyal ve ekonomik yaşama dair değişimleri içermektedir. Kavram özellikle içeriği genişletilmiş bir sosyal güvenlik anlayışı ve eğitim alanında yapılacak düzeltmeler ile sunulacak imkânlar konusunda eşitliliğin sağlanması isteğiyle ilişkili olmakta[104] ve devletin ayni, sağlık hizmeti, eğitim, gıda, barınma ve parasal yardımlarla birlikte bireyler için sağladığı diğer sosyal hizmetleri belirtmek için ifade edilmiştir[105].

Refah devleti kavramı, gelişmiş ülkelerin kurumsal anlayışlarında büyük bir öneme sahip olmuştur. Süreç içerisinde ülkelerin özelinde gerçekleşen olaylar sebebiyle sosyal refah politikaları açısından farklılıklar ortaya çıkmıştır[106].

Refah kelimesi 14. yüzyılda mutluluğu ve rahatlığı ifade etmek için kullanılırken 20. yüzyılda düzenli bir bakım ve hizmet anlayışını ifade etmek için kullanılmıştır[107]. Bir diğer yanıyla da gösterilen özveriyi, menfaatlerin güvence altına alma yollarını, gücün nasıl kullanılacağını, çalışma sürecini ve ahlaki değerlere yeniden bakılmasını kapsamaktadır[108]. Refah devleti kavramı ise 1941 'de İngiltere'de Sir William Temple tarafından bir savaş devleti olan Almanya ile refah toplumu olan İngiltere arasında farkı tanımlarken dile getirilmiştir[109]. Refah devleti kavramı Anglo-

---

[104]Asa Briggs, *"The Welfare State in Historical Perspective",* European Journal of Sociology, Vol. 2, Issue: 2, 1961, s. 221.
[105]Nicholas Barr, *"Economic theory and the welfare state: a survey and interpretation",* London, LSE Research Online, http:// eprints.lse.ac.uk/archive/00000279, 1992, s. 2. (Erişim tarihi: 11.10.2022).
[106]Thomas Bahle - Jürgen Kohl ve Claus Wendt, *"Welfare State"*, S. Immerfall and G. Therborn (eds.), *Handbook of European Societies,* Springer, New York, 2010, s. 571.
[107] Raymond Williams, *Keywords A vocabulary of culture and society, Revised edition,* New York, Oxford University Press, 1983, s. 332-333.
[108]Bent Greve, *"What is Welfare?", Central European Journal of Public Policy,* Vol. 2, No. 1, 2008, s. 51.
[109] Hagen Schulz-Forberg, "*Welfare State",* Encyclopedia *of Global Studies,* Ed. Helmut K. Anheier, Mark Juergensmeyer, and Victor Faessel. Thousand Oaks, CA: Sage, 2012, s. 1.

Sakson ülkelerinde (İngiltere, ABD, Kanada, İrlanda, Galler, Avustralya, Yeni Zelanda, Bangladeş, Hindistan, Pakistan) sınıflar arasındaki uzlaşıyı, devletin etkisinin sosyal alanda daha çok hissedilmesini ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise İngiltere'de eşitliği esas alan bir toplum talebini ortaya koymak için kullanılmaktadır[110].

Modern anlamda refah devletinin kökleri 19.yüzyıl'da İngiltere'de temel eğitimin yapılması için tasarlanan kanuni düzenlemelere dayanmaktadır[111]. Sir William Beveridge (1879 – 1963 İngiltere) İngiliz iktisatçı ve sosyal reformcu olarak ülkesine hizmet etmiştir. 1942 yılında hazırlamış olduğu Beveridge Raporu, hem İngiliz sosyal güvenlik tarihi bakımından büyük önem taşıyan hem de bütün dünyada sosyal güvenlik anlayışını ve sosyal güvenlik politikalarını etkileyen bir metindir. Bu metin refah devleti kavramının çalışmalarda daha çok yer almasını ve kendini belirgin bir şekilde göstermesini sağlamıştır

"*Refah devleti*", "*sosyal devlet*" ve "*sosyal refah devleti*" terimleri, bilimsel yazınlarda genellikle aynı kavramları ifade etmek için kullanılır ve birbirlerinin yerine geçebilirler. Bu kavramların temellerine bakıldığında ise " *sosyal devlet* " kavramı Kıta Avrupa'sında daha çok tercih edilirken "*refah devleti*" ve "*sosyal refah devleti*" kavramları ise İngiliz dilinin baskın olduğu Kuzey Amerika'da ve Anglo-Sakson ülkelerinde yer bulmaktadır[112].

Refah devleti, bireylerin temel vatandaşlık haklarını güvence altına alan devlet biçimi olarak ifade edilmektedir[113]. Refah devleti, eşitlik temelinde sosyal yaşamda ortaya çıkacak risklere karşı bireylerin korunmasına önem verme doğrultusunda ülkenin ekonomik ve sosyal politikalarını karakterize etmek amacıyla

[110] David Levi-Faur, *"The Welfare State: A Regulatory Perspective", Public Administration,* Vol. 92, No. 3, 2014, s. 602.
[111]Süleyman Özdemir, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti,* Genişletilmiş (2.Baskı). İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2007-57, İstanbul 2007, s. 16-17.
[112] Süleyman Özdemir, a.g.e., s. 21.
[113]Daniel Wincott, *"Reassessing the Social Foundations of Welfare (State) Regimes", New Political Economy,* 6:3, 2001, s. 413.

tanımlanmaktadır[114].

Bireylerin yaşamını sürdürebilmesinde temel etken olan geliri elde etmenin yolu piyasa içerisinde olmaktır. Piyasaya bağlı olarak elde edilen gelir; iş kazası, meslek hastalığı, işini kaybetme gibi olumsuz ve aniden gerçekleşen hallerde belirli bir süre veya tümden kesintiye uğramaktadır. Bu bağlamda refah devleti, bireylerin yaşadığı bu olumsuz durumların etkilerini azaltmak için gerçekleştirilen yardımları üstlenen devlet anlayışı olarak ortaya çıkmıştır[115].

İnsan ve toplum, medya, iletişim, insan kaynakları ve sosyoloji kategorilerinde eserleri bulunan Asa Briggs'e (1921–2016 İngiltere) (1961) göre ise refah devleti, örgütlü bilince sahip bir gücün siyasi ve idari yollarla piyasayı üç farklı yönde değişime uğratmasıdır. Bunlardan;

- İlki bireylere çalışmalarının karşılığını ve mülklerinin değerinin verilmesi iken,
- İkincisi bireyi ve ailesini zor durumda bırakacak hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi risklerin yol açtığı zararı karşılamak ve onları güvence altına almak,
- Üçüncüsü ise eşitliği esas alan bir yaklaşımla sosyal hizmet anlayışını en iyi şekilde sağlayabilmektir[116].

Gosta Esping Andersen (1947 - Danimarka) özellikle refah devleti ve kapitalist ekonomi içindeki yeri üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır. Gosta Esping Andersen'e (1990) göre refah devleti, yurttaşlar için önem taşıyan temel refah düzeylerinin güvenceye alınmasıdır[117]. Refah devleti ayrıca bireylere makul bir düzeyde güvence sağlayarak yoksulluğun etkilerini kırmakta ve salt piyasaya bağlılığı azaltmaktadır [118].

---

[114]Agnar Sandmo, *"Introduction: The Welfare Economics of the Welfare State", The Scandinavian Journal of Economics*, 97(4), 1995, s. 469.
[115] Donald Moon, *"The Idea of the Welfare State", The Oxford Handbook of the History of Political Philosophy, Edited* by George Klosko, 2011, s. 660.
[116] Asa Briggs, a.g.e., s. 228.
[117] Gosta Esping Andersen, *The Three WorIds Of Welfare Capitalism*, Polity Press, 1990, s. 19.
[118] Jorgen Goul Andersen, *Welfare States and Welfare State Theory*, (Ed. Per H. Jensen), Working Paper, Centre for Comparative Welfare Studies (CCWS) Department of Political Science, Aalborg

Sosyal Refah bilincine sahip bazı toplumlarda belirli bir gelire sahip olmayan bireylere yönelik birtakım sosyal yardımlar sağlanmaktadır. Kapitalizm sürecinde bu hizmetler ücretlendirilmekte ve devletin sorumluluğunda gerçekleşmektedir. Bu durum özellikle işsiz kalan bireyler, yaşlılar ve hastalar için yapılan refah uygulamalarında net bir şekilde görülmektedir. Refah devleti de tam bu noktada bu yardımları gerçekleştiren toplumsal yapı olarak belirtilmektedir[119].

Refah devleti, sosyal ve ekonomik yaşamın düzenlenmesi[120] ve toplumun geniş kesimlerinde görülen risklere karşı toplumu korumak için uygulanan kamu politikalarıdır[121]. Refah devleti, yardıma ihtiyacı olan bireylere gelir desteği ile eğitim, sağlık ve bakım ihtiyacı gibi temel hizmetleri sunan sosyal güvenlik ağıdır[122].

Refah devleti üç şekilde tanımlanabilmektedir bunlar:

- Müdahaleci devlet,
- Düzenleme işlevine sahip devlet,
- Gelirin dağıtımını yeniden belirleyen devlet.

Refah devletinin müdahaleci yönünün temelinde piyasanın başarısızlığı yatmaktadır ve bu noktada devlet devreye girer ve sorunlara yönelik tedbirler alır düzenlemeler gerçekleştirir.

Refah devleti piyasada verilen düşük ücretlere karşı çalışanların yaşamlarını sürdürebilmesi adına asgari ücreti belirleyen devlet anlayışıdır. Bu yönüyle de refah devleti düzenleyici devlettir.

Refah devleti gelirin yeniden dağıtımını önemsemektedir. Vergiler, uygulanmakta olan politikalar ve gerçekleştirilen sosyal harcamalar ile gelirin

---

University, 2012, s. 4.

[119] Ruut Veenhoven, *"Well-Being in the welfare state: Level not higher, distribution not more equitable", Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 2:1, 2000, s. 91.

[120] Schulz-Forberg, a.g.e. s. 1.

[121] Susanne MacGregor, *"Welfare: Theoretical and Analytical Paradigms",* Working Paper 2014-13, *United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD),* 2014, s. 1.

[122] Torben M. Andersen, *"The Welfare State and Economic Performance",* Statents Offentliga Utredningar, 2015, s. 33.

bölüşümüne müdahale edilmediğinde bireyler ve gruplar arasındaki gelir düzeyindeki farklılıklar huzursuz bir süreci doğurmaktadır[123].

Bu bağlamda refah devleti, bireylerin demokratik hak ve özgürlüklerini önemseyen bununla beraber bireyleri sosyal ve ekonomik anlamda insani değerlere yaraşır bir noktaya getirmeyi amaçlayan ve bu amacı doğrultusunda politikalar uygulayan devlettir.

2.2. Refah Devletinin Unsurları

Refah devleti insani değerlere yaraşır bir yaşam düzeyini amaç edinen bunu da uyguladığı politikalarla gerçekleştirmek isteyen devlettir. Refah devletinin oluşumunda, bireylerin hak ve özgürlüklerini dile getirmesinin ilk adımı olan demokrasi, devletin gücünü ortaya koyan kamu müdahalesi, bireylerin temel ihtiyaçlarını piyasaya bağlı olmadan elde edebilmesini sağlayan metadışılaştırma ve bireyin kendini iyi olma hali öne çıkan unsurlardır.

2.2.1. Demokrasi

Demokrasi, bireylerin özgürlüğünü sağlayarak siyasal yaşama katılabilme hakkına sahip olabilmeleri bağlamında ifade edilmektedir[124]. Demokrasi, toplumların kendi yaşamlarını belirleyebilmesini amaçlamaktadır. Demokrasi iki yönlü bir kavramdır. Öncelikle bireylerin kendi yaşamlarını belirleyebilmeleri için doğrudan veya dolaylı bir şekilde gerçekleştirilen seçimlerde bireylerin kendi tercihlerini ortaya koyması gerekmektedir. İkinci olarak ise hükümetler, seçimler yoluyla bireylerin isteklerini ön planda tutarak bu istekleri gerçekleştirme çabası içinde olmalı ve yaşamın içinde karışılabilecek tehlikelere karşı bireyleri koruma altına almalıdır [125].

Bireylerin hak ve özgürlüklerinin yanında temel ihtiyaçlarının sağlanması da yaşamlarını sürdürebilmeleri hususunda önemli bir yerde durmaktadır. Gıda, yerleşim,

---

[123] Süleyman Özdemir, a.g.e., s. 21.
[124] Alexander Petring, *"Welfare State and Social Democracy", Social Democracy Reader 3*, 2012, s. 11.
[125] Fritz W. Scharpf, *"Economic integration, democracy and the welfare state", Journal of European Public Policy*, 4:1, 1997, s. 19.

eğitim gibi temel ihtiyaçların sağlanması için güçlü bir sosyal politika anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda refah devleti, demokrasinin tam olarak yerleşebilmesi adına gerekli koşulların oluşması için çaba göstermektedir[126].

Demokrasinin gelişimiyle birlikte sendikal haklar güvence altına alınmakta, işçi sınıfının ve toplumun zayıf kesimlerinin hakları için mücadele eden siyasal partilerin örgütlenmesinin önü açılmaktadır. Bu durum sınıflar arası mücadelede büyük bir değişimi beraberinde getirmektedir. Bu değişimle sendikalar ve siyasi partiler sermayenin isteklerine karşı daha güçlü bir şekilde mücadele etmektedir [127].

Demokratik hakların kazanımıyla özellikle Avrupa'daki sınıflar arası sosyal gücün değişime uğraması, refah devletinin çıkış sürecinde üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır. İşçi sınıfının hareketlenmesi, siyasi bir nitelik kazanması, sendikalarla ve siyasi partilerle kurduğu ilişkiler bu ilişkiler doğrultusunda sahip olunan sosyal güç, refah devletinin tarihsel süreçte varlığını hissettirmesinde büyük bir etken olmaktadır[128].

Demokrasi anlayışını içselleştirmiş bir refah devleti, bireyleri işsizlik, yaşlılık, hastalık, annelik gibi gelir kaybına neden olabilecek risklere karşı koruyarak en önemli sorumluluğunu yerine getirmektedir. Bu sorumluluğunu yerine getirerek aynı zamanda sosyal ve ekonomik alanda ortaya çıkan güvencesizliği ciddi bir oranda azaltmaktadır. Uygulanan bu sosyal politikalarla toplumdaki eşitsizliği bitiremese de kırılma yaratarak aşağı düzeylere getirmektedir. Demokratik bir refah devleti yalnızca bireyleri değil siyasal iktidarları ve toplumu, yaşanabilecek ekonomik krizlerle oluşabilecek istikrarsızlığın etkilerine karşı koruyabilecek bir güce sahiptir[129].

Bu bağlamda demokrasi ve refah devletin birbirine bağlılığı, bireylerin insan

---

[126] Alexander Petring, a.g.e., s. 11-12.

[127] Ian Gough, "European welfare states: explanations and lessons for developing countries", Anis Ahmad Dani and Harjan de Haan, (eds.), *Inclusive states: social policy and structural inequalities,* World Bank Publications, Washington: USA, 2013, s. 47.

[128] Meryem Koray, *Avrupa Toplum Modeli,* (l.Baskı). Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları, İstanbıl 2002, s. 167-168.

[129] Manfred G. Schmidt, *"The Democratıc Welfare State'', Pontifical Academy of Social Sciences,* Acta 6, 2001, s. 267.

onuruna yaraşır bir yaşam sürdürmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Demokrasinin hak ve özgürlüklerin gelişiminin öncülüğünü yapması, refah devletinin de bireylerin temel ihtiyaçların karşılayarak onları yaşamda görülebilecek risklere karşı koruma altına alması insanların sosyal, ekonomik ve siyasal refah düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

2.2.2. Kamu Müdahalesi

Kamu müdahalesi, piyasanın ekonomik verimliliği sağlayamadığı durumlarda hükümetin müdahalelerle piyasayı doğru bir biçimde yönlendirmesi anlamına gelmektedir[130]. Bu doğrultuda piyasanın duraksadığı ve aktif olamadığı noktalarda, devletin yaptığı müdahaleler piyasanın varlığını sürdürebilmesi hususunda önem arz etmektedir[131].

Piyasanın yaşadığı eksiklikler toplumdaki eşitlik anlayışını ve bireylerin sahip olduğu sosyal hakları olumsuz yönde etkilemektedir[132]. Piyasanın insani değerlerle bağdaşan bir yaşamı sağlayamaması ve sosyal adalet anlayışını etkin kılamaması sonucunda devletin müdahaleci yanı ortaya çıkmaktadır [133].

Refah devleti sahip olunan kaynakları ve bireylere sunulan imkânları yeniden değerlendirmektedir. Bununla beraber piyasadan kaynaklı olarak bireylerin karşılaşacağı risklerin etkilerini azaltmak amacıyla düzenlemeler gerçekleştirmektedir. Piyasa bağlılığını güvence altına alan sosyal sigortalar ve kamusal alanda sağlanan hizmetler kanalıyla sınıfların, sahip olunan kaynakların ve karşılaşılan risklerin birbirleriyle ilişkilerinde değişimler meydana getirmektedir[134].

Refah devletinin temelinde, düzenleme ve yeniden dağıtım olmak üzere iki

---

[130] Russell S. Sobel, *''Welfare Economics and Public Finance'',* J.G. Backhaus and R.E. Wagner (eds), *Handbook of Public Finance,* 2005, s. 20.
[131] Leyla Firuze Arda Özalp, *''İktisatta Refah ve Refah Devletinin İktisadi Analizi'',* (Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), s. 48.
[132] Joachım Vogel, *''Welfare State", Social Indicators Research,* 64, 2003, s. 373-374.
[133] Süleyman Özdemir, a.g.e., s. 21
[134] Stefan Svallfors, *"Class, Attitudes and the Welfare State: Sweden in Comparative Perspective", Social Policy & Administration,* Vol. 38, No. 2, 2004, s. 119.

önemli unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar, piyasada ve aileler arasında var olan eşitsizliklere müdahale etmeyi amaçlar.

Düzenlemeler, piyasada çalışanların haklarının ve çıkarlarının korunmasını sağlamak için yapılan yasal işlemlerle gerçekleştirilir. İşverenler ve işçiler arasındaki ilişkiler, siyasi destekle birlikte düzenlenir. İşçilerin çalışma koşulları, ücret düzeyi ve diğer hakları, bu düzenlemeler aracılığıyla korunur ve iyileştirilir.

Yeniden dağıtım ise vergi sistemleri, transfer ödemeleri ve destekleyici hizmetler gibi araçlarla gerçekleştirilir. Piyasadaki eksiklikler ve eşitsizlikler, devletin vergi politikaları ve sosyal yardım programları aracılığıyla etkin bir şekilde ele alınır. İşsizlik, hastalık, yaşlılık gibi risklere karşı yapılan ödemeler ve aile yardımları, yeniden dağıtımın önemli unsurlarıdır.

Bu şekilde refah devleti, piyasada mevcut olan eşitsizlikleri düzenleyerek ve yeniden dağıtım yoluyla sosyal sorumluluk üstlenerek, risklere karşı koruma sağlar. İşçilerin haklarının korunması, yaşlılara, hastalara ve işsizlere destek verilmesi gibi önlemler refah devletinin temel amacıdır. Bu sayede, toplumun genel refahı artırılmış ve sosyal adalet sağlanmış olur. Bu bağlamda özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra etkili olan kamu müdahalesi anlayışı refah devleti uygulamaları ile kendini daha da belirgin bir şekilde göstermektedir.

2.2.3. Metadışılaştırma

Esping-Andersen'in ortaya koyduğu metadışılaştırma sözcüğü[135] yazınsal çalışmalarda piyasadan bağımsız olma hali olarak adlandırılmıştır. Metadışılaştırma, bireylerin temel ihtiyaçlarının piyasa bağlı kalmaksızın, yani bireylerin temel ihtiyaçlarının sosyal refah devletlerince nakdi olarak karşılanması olarak ifade edilmiştir[136]. Ayrıca sosyal yaşam içerisinde bireylerin birbirleriyle ortak hareket

[135] Gosta Esping Andersen, a.g.e., s. 22.
[136] Süleyman Özdemir, *"Sosyal Gelişim Düzeyleri Farklı Refah Devletlerinin Sınıflandırılması Üzerine Bir İnceleme", Sosyal Siyaset Konferansları (Prof.Dr. Turan Yazgan'a Armağan Özel Sayısı),* Sayı:49, 2005, s. 240.

edebilmesi konusunda destekleyici olmuştur. Bu destek sosyal dayanışmayı güçlendirerek kolektif bir biçimde karar alma bilincinin oluşması adına öncülük etmiştir[137].

Kapitalizme geçiş öncesinde ve başlangıç sürecinde çok az işçinin piyasaya bağımlılığı söz konusu iken, kapitalizme tamamen geçişle birlikte işçilerin büyük bir bölümü yaşamını sürdürebilmek için piyasaya bağlı kalmıştır. Zamanla sosyal hakların varlığı ile emeğin piyasaya bağlı olma durumunda değişimler meydana gelmiştir. Sosyal haklarla birlikte bireylerin piyasaya bağlılığında kırılmalar yaşanmış ve sosyal haklar arttıkça bu kırılmalar daha da artmıştır[138].

Kurumsallaşma sürecini gerçekleştirmiş refah devleti, bireylerin yaşam düzeylerini iyi bir noktaya getirmeyi amaç edinmiştir. Bu bağlamda refah devleti bireylerin eğitim, sağlık, yerleşim gibi öncelikli gereksinimlerini gidermeyi ve sakatlık, işsizlik risklerine karşı bireyleri güvence altına almayı gerekli görmüştür. Refah devletinin bireylerin piyasaya bağlı olmasını önleyici çalışmaları metadışılaştırma anlayışının daha da gelişmesini sağlamıştır[139].

Metadışılaştırma, refah devletlerinin tarihsel gelişimi üzerinde ciddi tartışmaların yaşandığı bir konu olmuştur. İşçiler piyasaya bağlı oldukları için birlikte hareket etme ve dayanışma konusunda çok zorlanmışlardır. Metadışılaştırma ile piyasaya bağımlılık azalma gösterdikçe işçiler güçlenmiştir. İşçilerin güçlü bir konuma gelmesiyle işverenlerin hâkimiyetinde kırılmalar yaşanmıştır. Bundan dolayı işverenler, metadışılaştırmaya eleştirilerde bulunarak itirazlarını dile getirmişlerdir[140].

Metadışılaştırmanın özünde refah devletlerinin benimsedikleri sosyal politika anlayışı ile insanlara belirli bir düzeyde gelir güvencesi sağlayarak piyasa dışında

---

[137] John Vail, *"Decommodification and Egalitarian Political Economy", Politics & Society,* 38(3), 2010, s. 313.
[138] Erhan Gülcan, *"Avrupa Birliğinin Genişlemesi ve Refah Devleti Tipolojisine Etkisi", Social Sciences StudiesJournal",* Vol: 3, Issue: 11, 2017, s. 1721.
[139] Hasan Bakır, *"Esneklik ve Emek: Emeğin Metalaştırılması ve Meta-Dışılaştırılması Bağlamında Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* C. 73, No: 2, 2018, s. 355.
[140] Gosta Esping Andersen, a.g.e., s. 22-23.

kalmaları için olanak tanımıştır. Bu bağlamda bireyler işgücü piyasası içerisinde belirlenen düşük ücretlere karşı emeğini satmaktan imtina etmişlerdir. Sosyal politika uygulamalarının hayata geçirilmesi ile emeğin sömürülmesine karşı işçiler kapitalist sisteme karşı korunmuştur[141].

Metadışılaştırma, bireylerin piyasaya bağımlılığını, yani bireylerin temel gereksinimlerini karşılayabilmek adına zor şartlarda ve emeklerinin sömürülmesine göz yumarak zorunlu çalışma hallerinin ortadan kaldırılmasını amaç edinmiştir. Sosyal refah devletleri bireylerin temel gereksinimlerinin tamamını karşılayamasa da, temel gereksinimlerinin bir kısmını piyasa dışından karşılama imkânını sunarak, bireylerin yaşamın içerisinde ayakta kalmalarını sağlamamıştır.

2.2.4. İyi Olma Hali

İyi olma hali, çoğunlukla kişinin iyi olma düzeyi olarak belirtilmektedir[142]. Bir başka açıdan iyi olma hali ise bireyin sahip olduğu kaynaklar, karşılayabildiği gereksinimler, ulaşabildiği hedefler ve yaşadığı zamanın kendi açısından yorumlanması biçiminde ifade edilmiştir[143].

İyi olma hali; kalkınmayı, ilerlemeyi kapsamına alan kişilerin yerleşim yerini, sağlık açısından ne düzeyde olduğu, boş vakitlerini, gelir düzeyini, sosyal yaşamdaki ilişkilerini, aile içi diyalogunu ve medeni halini de kapsayan etki sınırı geniş bir kavramdır[144].

İyi olma hali öznel bir tecrübeyi tanımladığı gibi bunun yanında nesnel bir iyi olma halini tanımlayabilmektedir. Nesnel iyi olma hali ise toplumun refah düzeyini ortaya koymaktadır. Siyasi iktidarların eğitim, sağlık, yerleşim, istihdam, güvenlik, çevre gibi temel konularda elde ettiği sonuçların niteliği nesnel bağlamda iyi olma

---

141 Süleyman Özdemir, a.g.e., s. 145.
142 Özge Gökdemir - Ruut Veenhoven, *Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş, Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar,* (1.Baskı). İmge Yayınevi, Ankara, 2014, s.41.
143 Julie Newton, *Structures, Regimes and Wellbeing,WeD Working Paper,* ESRC Research Group, 2007, s. 4.
144 Özge Gökdemir - Ruut Veenhoven , a.g.e., s. 331.

halini göstermektedir[145].

İyi olma halinde önem verilmesi gereken nokta kişilerin bulundukları ülkenin nasıl bir refah düzeyine sahip olduğu ve hangi şartlar altında yaşamlarını devam ettirebildikleridir. Bu durumun bilinmesinde temel alınan iki yaklaşım öne çıkmaktadır. İlk olarak devletin bireylere sunduğu olanaklardır. Bu olanaklar; eğitim, sağlık, uygun gelir, üretilen mallara, sağlanan hizmetlere ulaşabilme ve bireyde alım gücünü var edebilmedir. Bu yaklaşım "tahmini yaklaşım" ile ifade edilmektedir. İkinci olarak ise bireylerin sağlanan bu imkânlar karşısında ne düzeyde memnun kaldıkları ve mutlu olabildikleridir. Bu yaklaşım "belirgin yaklaşım" olarak nitelendirilmektedir[146].

Bu doğrultuda iyi olma hali, genel olarak kişilerin mutlu olması üzerine odaklanan bir kavram olduğundan sosyal ve ekonomik yaşamda refah seviyesi iyi olan ve yurttaşların güvence altına alındığı ülkelerde, yaşanılan olaylara yönelik iyimser fikirler baskın olmaktadır. İyimser fikirli olmak, bireylerin iyi olma hallerinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir[147]. Dünya mutluluk endeksi, ülkeler açısından iyi olma hali ölçütü olarak kullanılabilmektedir. Dünya mutluluk endeksinde ülkeler değerlendirilirken; özgürlük, sağlık ve sosyal yardımlar, kişi başına düşen gelir, eğitim, alım gücü, yolsuzluk ve rüşvet karneleri gibi veriler esas alınmaktadır. Grafik 6'da yer alan 2023 yılı dünya mutluluk endeksi değer aralığına (0-10) göre 137 ülke verileri ele alınmıştır. Sıralamaya göre, 7,8 ile Finlandiya birinci 7,6 ile Danimarka ikinci en mutlu ülke olurken; 2,3 ile Lübnan yüz otuz altıncı, 1,9 ile Afganistan yüz otuz yedinci ve son sırada yer almıştır. Türkiye ise 137 ülke arasında 4,6 ile yüz altıncı sırada yer almıştır.

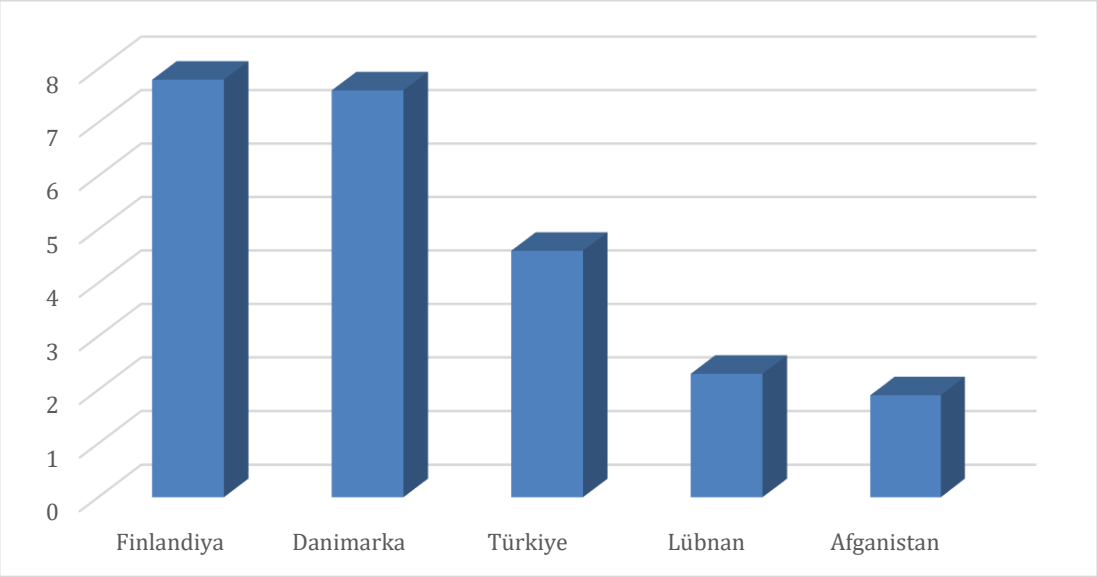
---

[145] Felicia A. Huppert, *"The State of WellBeing Science", Interventions and Policies to Enhance Wellbeing: Wellbeing: A Complete Reference Guide, Volume VI.* Edited by Felicia A. Huppert and Cary L. Cooper, 2014, s. 110-115.

[146] Özge Gökdemir ve Ruut Veenhoven, a.g.e., s. 341.

[147] Ahmet Günay - Koray Çetinceli ve Kutay Özdemir, *"Etik Liderlik, İş gören Sessizliği ve Öznel İyi oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi",* Uluslararası İktisadi ve İncelemeler Dergisi, Sa: 17, 2018, s. 678.

Grafik 6: Dünyanın En Çok, En Az Mutlu Ülkeleri ve Türkiye (2023).

Kaynak: Word Happiness Report[148].

2.3. Refah Devleti Dönemleri ve Geçirdiği Aşamalar

Refah devleti modellerinde uygulanan politikaların bireylere ne oranda yarar sağladığı önem taşımaktadır. Bu bağlamda tarihsel süreçte yaşanan olaylar refah devleti modellerinin gelişimini ve uyguladıkları politikaları etkilemiştir.

Dünyada gelişen önemli olaylar refah devletinin aşamaları konusunda belirleyici olmuştur. Gelişen bu önemli olaylara bakıldığında ilk olarak Birinci Sanayi Devrimi öne çıkmıştır. Çalışma koşullarının zorlukları ve bu bağlamda çalışanlara yönelik hakların ortaya çıkışı önem taşımıştır. İkinci Sanayi Devrimiyle birlikte 1929 Ekonomik Buhranına kadar olan dönem refah devletinin doğuş dönemi olarak kendini göstermektedir. Ekonomik Buhran, toplumun yaşam düzeyinin bozulduğu ve devletlerin ekonomik olarak çöküş yaşadığı süreçtir. Bu süreç İkinci Dünya Savaşına kadar birçok ülkeyi etkisi altına almıştır. Bu dönem refah devletinin varlığını belirgin olarak hissettirdiği dönem olmuştur.

[148] Dünya Mutluluk Raporu, https://worldhappiness.report/ed/2023/ , (Erişim tarihi: 03.07.2023).

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan tablo ve değişen ekonomik anlayışla birlikte refah devleti önem kazanmıştır. Bu dönem 1973 Petrol Krizi ve ardından yaşanan küreselleşme sürecine kadar refah devletinin altın çağı olarak da nitelendirilmektedir. Gelişme döneminde bireylere sağlanan yardımlar kapsamlı olmuştur. 1980 yılı sonrasında ise refah devletinin yaşadığı sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm arayışları kendini göstermiştir. 1980'li yıllarda dönemin iktisatçıları tarafından çözüm yolu olarak neoliberalizm fikri savunulmuştur. Neoliberalizm, ekonomide tam serbestliğin yanında devlet müdahalesinin tamamen ortadan kaldırılmasını içeren politikaları savunmuştur. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği değişimler ve ekonomik alandaki neoliberal politikalar; ticarette serbestleşmenin önünün açılması, özelleştirmeler, kamu harcamalarının azaltılması, piyasada kamu etkinliğinin kaldırılması, ekonomik anlamda özel kesimin önündeki yasal düzenlemelerin kaldırılması, sosyal refah devleti olmak adına yapılan harcamalara son verilmesi ile refah devletini sorgulamaya itmekle beraber, eleştirilmeye başlanmasına neden olmuştur.

Dünya genelinde yaşanan bu önemli olaylar refah devletinin dönemsel sorunlarını da ortaya koymanın gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Refah devletinin doğuş dönemi olan (1880-1929) yılları, özellikle refah devletinin doğuşunda önem arz eden sosyal sigortaların bu dönemde hayata geçirilmesi ile sosyal sigortaların işçiler için ne denli hayati bir öneme sahip olduğunu ortaya koymuştur[149]. (1929-1945) yılları, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan Ekonomik Buhran ile toplumun yaşadığı sorunlara çözüm bulma düşüncesi hâkim olmakta bu durum refah devletinin belirgin bir biçimde kendini hissettirdiği dönemdir[150]. (1945-1980) yılları arası refah devletinin gelişme dönemidir. Bu belirlemenin temelinde modern refah devletlerinin kurumsallaşma sürecinin gerçekleşmesi ve sosyal harcamalarda yaşanan artışlar yatmaktadır[151].

---

[149] Christopher Pierson, *Beyond the Welfare State, Second Edition, Polity Press,* Cambridge,1998, s. 102-103.

[150] Süleyman Özdemir, a.g.e., s. 189.

[151] Yunus Güç, *"Refah Devletinin Gelişimi ve Türkiye'de Refah Devleti Algısı: İstanbul İlinde Bir Alan Araştırması"* (Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), s. 40.

2.3.1. Refah Devletinin Doğuş Dönemi (1880-1929)

Modern refah devletinin temelleri atılmadan önce, aileler, inanç toplulukları, gönüllü kuruluşlar ve meslek grupları resmi bir statüsü olmasa da yoksul ve sağlık durumu iyi olmayan bireylere yardımlarda bulunmuşlardır. Birinci Sanayi Devrimi öncesinde bireylere bu yardımlar düşük düzeyde sağlanmış ve Birinci Sanayi Devrimine kadar devam ettirilmiştir. Bu süreç içerisinde inanç grupları tarafından yapılan yardımlar konusunda dikkat çeken nokta ise kilisenin değişen düşünceleridir. Katolik kilisesi, kilisenin bireylere ve ailelere yardım eden bir konumda olmasını benimserken, Protestan kilisesi ise devletin müdahale gücünün daha çok arttırılıp kilisenin yardımlardaki rolünün azaltılması gerektiğini benimsemiştir[152].

Osmanlı Devletinde sanayi devri kaçırılmış, makineli üretime geçilmesi fikri benimsenmemekle beraber, kaybedilen savaşlar sonucunda toprak kaybının yanında, verilen imtiyazlar ile Batı Avrupa Ülkelerinin açık pazarı halini almıştır. Batı Avrupa Ülkeleri geleneksel üretim yöntemlerini gümrük uygulamaları ile korurken Osmanlı Devletinde ise Batı Avrupa Ülkelerinin açık pazarı haline gelmesinin sonucu olarak rekabet gücü zayıflamış, üretmiş olduğu ürünleri ithal eder hale gelmiş, yerli sanayisi çökmüştür. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı devletinden borçlu ve enkaz halinde bir ekonominin yanında kaybedilen savaşlar sonucunda yorulmuş ve çoğunluğu köylerde yaşayan yoksul bir halkı devralmıştır[153].

Refah devletinin doğuşunda Sanayi Devrimi dönemi önemli bir hareketlilik başlatmıştır. Bununla birlikte, Birinci Sanayi Devrimi öncesinde yapılan bazı yardımlar, refah anlayışının gelişim göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle, 1881 öncesi uygulamalar, refah devletinin ortaya çıkış sürecinin anlaşılması adına önem arz etmektedir.

Sanayi Devrimi öncesinde, devletin kapsayıcı yardım uygulamalarının ilk örneklerinden biri, 1601 yılında İngiltere' de çıkarılan Eski Yoksulluk Yasası olduğu

[152] Süleyman Özdemir, a.g.e, s. 178-179.
[153] Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi.* Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2012, s. 2-3.

bilinmektedir. Bu yasa, tarihsel süreçte benzer yasaların düzenlendiği bir çerçeve oluşturmuş, ancak Eski Yoksulluk Yasası'nın diğer yasalardan daha önemli hale gelmesinin nedeni, devletin toplumun refahını sağlama konusunda daha etkin olduğunu gösteren bir düzenlemeye sahip olmasıdır.

1601 Tarihinde çıkarılan Eski Yoksulluk Yasası yoksul bireylerin durumunu iki açıdan ele almıştır. Çalışamaz durumda olan bireylere yardımlar sağlanırken, fiziki gücü iyi durumda olan bireylerin ise çalışmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Yapılan bu değerlendirme sonucunda çalışamaz durumda olan bireyler "*gerçek yoksul*" olarak görülürken çalışacak durumu olan ve çalışmayan bireyler "*aylak yoksul"* olarak nitelendirilmiştir[154].

Eski Yoksul Yasaları çerçevesinde yapılan yardımlar yerel düzeyde uygulanmıştır. Bu doğrultuda kiliselerin yetkili olduğu farklı bölgelerde, parishler (yerel/bölgesel yapılar kurularak, sosyal yardım amaçlı toplanan vergilerin belirlenen fonlara aktarılması sağlanmış, evi olmayan ama çalışacak düzeyde olan bireylerin çalıştırılması sağlanmış, bunun yanında yoksullar için evler yapılmış, ailesi olmayan çocukların bakımı karşılanmış ve mesleki eğitim almaları sağlanmıştır. Ayrıca yaşlı ve engelli bireylerin bakımı ile ilgilenilerek, ölümleri halinde cenaze işlemleri de sorumlulukları içerisinde yer almıştır. Sağlanan bu yardımların masrafları, yerel ve zorunlu tutulan vergilerden karşılanmıştır). Vergiler, bireylerin gelirine ve sahip olduğu mal varlığına göre düzenlenmiştir[155].

Eski yoksulluk yasası 200 yıldan fazla bir süre yürürlükte kalmıştır. Zaman içerisinde ekonomik düşüncenin değişimi ve bu değişim sonucunda ortaya çıkan baskı beraberinde 1834 yılındaki Yeni Yoksulluk Yasasını beraberinde getirmiştir. Yeni Yoksulluk Yasasında bireylerin kapsamlı bir gelir testine tabi tutulması ve yoksulluğun bu sistem çerçevesinde değerlendirilmesinin gerekliliği ön plana

[154] Onur Kovancı, *"Hayır Anlayışından Sosyal Devlete: İngiliz Yoksul Yasaları", Mülkiye Dergisi,* C. 27, Sa:239, 2003, s. 239.
[155] Fatih Güngör – Metin Özuğurlu, *''İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm Piyasa ya da Sosyal Devlet", Tartışma Metinleri,* No:3, 1997, s. 4.

çıkmıştır. Bireylerin yardım talebinde bulunması önlenmek istenmiştir[156].

Yeni Yoksulluk Yasasına hâkim olan liberal anlayışa karşın Birinci Sanayi Devrimi ile büyük kentlerde düşük ücretle çalışan bireylerin içinde bulunduğu kötü çalışma koşulları, çalışma koşullarının düzelmesi bağlamında yeni düzenlemelerin gerekliliğini ortaya koymuştur[157].

Kapitalist sistemin ilk örneği olan Eski ve Yeni Yoksulluk Yasaları ile Batılı ülkeler içerisinde yoksullara yardım konusunda öncü konumda olurken İngiltere ayrıca, çalışma yaşamında da ilk kez sosyal mevzuatı çıkaran ülke olmuştur. 1824 yılında işçilere örgütlenme hakkı tanınırken, sosyalist ve reformcu kimliği ile tanınan Robert Owen'in (1771-1858 Galler) çabaları ile 1801 yılından itibaren çocuklara yönelik bir sosyal mevzuatın oluşabilmesi için İngiltere hükümeti girişimde bulunmuştur. Fransa ise 1840 yılından sonra İngiltere'yi bu yönüyle izlemiştir[158]. 1846 Andover Skandalının, İngiltere' de çalışma evlerinde gübre üretimi için öğütülen at kemiklerinin aç kalan çalışanlar tarafından kemirilmesi olayının da patlak vermesiyle oluşan toplumsal öfke, artık bazı değişimlerin yaşanması gerektiğini göstermiştir. Yeni Yoksul Yasasının yoksulluğa çare olmakta yetersiz kalması yasanın eleştirilmeye başlanmasına yol açmıştır. 1847 yılında onaylanan Yoksul Yasası Komisyonu ile komisyon üyelerinin bürokratik bağımsızlığı, başkanının bir hükümet üyesi olduğu Yoksul Yasası Komitesinin oluşması ile son bulmuştur.[159]

Birinci Sanayi Devrimi ile üretim anlayışında görülen büyük değişim bireyleri zor durumda bırakmıştır. İnsan emeğinin yerini makinelerin alması kol gücünden başka bir şeyi olmayan insanların yaşamını zorlaştırmıştır. Sermaye sahipleri ise makineleşmeyle birlikte üretimdeki artış sonucunda ekonomik olarak iyi bir konuma

---

156 Süleyman Özdemir, a.g.e., s. 180-181.

157 Songül Sallan Gül, *"Yeni sağ sosyal güvenlik anlayışının tarihsel bağlantıları: İngiltere ve Türkiye örnekleri",* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 40, Sa: 3-4, 2000, s. 59.

158 Cemil Rakıcı - Arzu Kurşun, *"Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi",* Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, C. 2, Sa: 2, 2016, s. 137.

159 Onur Kovancı, *Kapitalizm, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Tarihsel Bir Deneyim:* İngiliz Yoksul Yasaları, Mülkiyeliler Birliği Vakfı, s. 111.

gelmiştir. Bunun yanında sermaye sahipleri ekonomik gücünü arttırabilmek için ucuz işgücüne gereksinim duymuştur. Birinci Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan yeni üretim anlayışı, sermaye sınıfının ucuz işgücü gereksinimi karşılamıştır. Niteliksiz işlerde çalışanların ücretleri azalmakta küçük işletmeler, fabrikalarla rekabete dayanamayarak kapanmakta bunların yanında kendi hesabına çalışan bireyler ücretli çalışan konumuna düşmektedir. Bu dönemde kırda yaşayanlar fabrikalarda çalışabilmek amacıyla kentlere göç etmiş bu durum işgücü arzının çokluğunu ortaya koyarken aynı zamanda ciddi bir işsizlik sorununa sebep olmuştur. Sermaye sınıfı, yüksek işsizlik düzeyi gerekçesi ile ücretleri düşük tutmuş ve kötü çalışma koşulları içerisinde bireyleri çalıştırmışlardır. Bu dönem, çalışma yaşamına makineleşmenin hâkim olmasıyla ortaya çıkan işsizliğin, bireylerin iş seçebilme ve uygun koşullarda çalışabilme isteğini ortadan kaldırmıştır[160].

Birinci Sanayi Devrimine hâkim olan liberal görüş, ilk zamanlarda yaşanan gelişmelere uzak kalmış ekonominin gelişebilmesi adına bireylerin ekonomik yaşamda karşılaştığı sorunlara yönelik çaba sarf etmemiştir. Yurttaşların bireysel hakları öne çıkarken yaşanan ekonomik sıkıntılar ve ortaya çıkan yoksulluk sorununa duyarsız kalınması ciddi eleştirilere neden olmuştur. Bu eleştiriler refah devletinin temelini oluşturmaktadır. Birinci Sanayi Devrimiyle birlikte refah devletinin geçirdiği ilk aşama ortaya çıkmıştır [161].

Refah devletinin doğuşu ile işçilerin ve işçi hareketlerinin güç kazanması, sınıf bilinci ve hak arayışla beraber toplum içinde çözülmeleri artırmış ve bağlantılı konularda çözüm üretilememesi nedeniyle tıkanmalar yaşanmasına neden olmuştur. Tıkanan konulara çözüm bulmak için siyasal haklar üzerine daha yoğun çabalar gerçekleştirilmiş bu bağlamda işçi sınıfını temsil eden partiler ve kitlesel hareketler, varlığını ciddi bir biçimde göstermiştir. Bu sebepten ötürü sosyal güvenliği önemseyen politikalara gereksinim duyulmuştur. Uygulanacak politikaların temelinde işçi sınıfı ve yoksullar yer alarak, sosyal güvenlik önemsenmeye başlanmıştır. Uygulanacak

[160] Ali Tarık Gümüş, *"Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü",* (Yayınlanmamış Doktora Tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 80-81.
[161] Süleyman Özdemir, a.g.e., s. 186.

politikaların resmî ideolojisinin amacı da özgürlük, eşitlik ve sosyal güvenlik kavramlarını bir noktada buluşturarak toplumsal anlamda bir uzlaşı zemini oluşturmaktır[162].

Sosyal sigortalar, refah devletinin doğuşunda ve gelişiminde yaygın olarak kullanılan bir ölçüttür. Ayrıca sosyal harcamaların artış göstermesi de modern refah devletlerinin gelişmişliğini ortaya koymuştur[163].

Refah devletinin temelleri "Bismarck Kanunu (Prim Esasına Dayalı Sosyal Güvenlik Sistemi)" olarak adlandırılan sosyal güvenlikle ilgili düzenlemenin 1880'li yılların başında Almanya'da Bismarck tarafından uygulanmasıyla atılmıştır. 1891 yılında Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler adında buna benzer bir sistem Danimarka'da oluşturulmuş, "Primsiz Emekli Aylığı Uygulaması" olarak ifade edilen sistemle de 1898 yılında Yeni Zelanda da kendini göstermiştir. "Hastalık ve Mesleki Kaza Sigortası" isimli uygulama 20. Yy başında İsveç'te yerini almış, 1901 yılında "İş Kazası Sigortası", 1910 yılında "Hastalık Sigortası", 1913 yılında "Evrensel ve Zorunlu Yaşlı Aylıkları Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Bu uygulamaların hepsinin katkılarından ziyade 1908 yılında İngiltere'de hazırlanan "Beveridge Raporu" ile hastalık ve işsizliğe karşı sosyal güvence çalışmaları başlamış ve bu uygulama 1946-48 yılları arasında birçok ülkeye yayılarak refah devletlerinde yepyeni bir sosyal güvenlik sistemleri kurulmasına neden olmuştur[164]. Bu uygulamaların hepsi 1880 yılının refah devletinin doğuş dönemi olarak ifade edilmesine neden olmuştur. Bismarck Almanya'sında başlayan bu süre. Diğer ülkelere de yayılarak devam etmiştir[165].

1906 yılında İngiltere' de iş kazaları sigortası ve çocuklara yapılan yemek yardımıyla ilgili yasalar kabul edilmiştir. Ardından 1907 yılında, okula giden

---

[162] Meryem Koray, *Sosyal Politika,* (2.Baskı). İmge Kitabevi: Ankara 2005, s. 85-86.
[163] Pierson Christopher, a.g.e., s. 102-103.
[164] Andrew Dilnot, *Refah Devletinin Geleceği,* https://docplayer.biz.tr/1994517-Refah-devletinin-gelecegi.html, (Erişim tarihi: 23.05.2023). s. 2-3.
[165] İskender Gümüş, *Tarihsel Perspektifte Refah Devleti; Doğuş, Yükseliş ve Yeniden Yapılanma Süreci*, Cilt 1, Sayı 1, 2018, s. 12.

çocukların tıbbi gözetimi için düzenlemeler yapılmıştır. Bunların yanı sıra, 1917 yılında işsizlik sigortası ve hastalık sigortası gibi önemli düzenlemeler İngiltere' de hayata geçirilmiştir.

İngiltere' de 1929 Ekonomik Buhranına gelinceye kadar devletin ekonomiye müdahalesi fikri ele alınmamış, bunun da ötesinde durgunluk ve depresyon göz ardı edilmiştir. İngiltere' de liberal görüş piyasanın kendi kendini düzenleyebilecek güce sahip olduğunu savunmuştur. Bu dönemde devletin görevi istikrarlı bir yönetim, vergi oranların azaltılması, tasarruf tedbirlerinin özendirilmesi ve ekonomik büyümeyi sekteye uğratmayacak bir düzenin devam ettirilmesi olarak görülmüştür[166].

1920'li yıllarda Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkelerin içinde bulunduğu zor durum ekonomide durgunluğun yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde üretim azalmış, işsizlik artmış, fiyatlar düşmüştür. Fiyatların düşmesi ile ekonomik faaliyetlerde de buna bağlı olarak düşüşler yaşanmıştır. Bu ekonomik sorunların doğal bir sonucu olarak 24 Ekim 1929 yılında New York Borsasında hisseleri olan işletmelerin hisse kaybının olması ve bundan ötürü bankaların bu işletmeleri kurtarma çabası Ekonomik Buhranı daha da derinleştirerek uluslararası bir zemine taşınmasına neden olmuştur. Dünya genelinde yaşanan Ekonomik Buhran ile ortaya çıkan sorunların sorumlusu olarak piyasa görülmüştür. Hâkim olan liberal anlayışın Ekonomik Buhrana çözüm bulmak adına piyasanın rahatça çalışabilmesine yönelik adımlar atması ve kurumsal müdahalede bulunacak yapıların kaldırılması yetersiz kalmış ve Ekonomik Buhran daha da derinleştirmiştir. Ürün fiyatlarında düşüş olması bunun işçilerin kazancına yansıması ile birlikte işçi sınıfının temel haklarının savunacak yapılara alan bırakılmaması görülen diğer önemli sorun olmuştur. Yaşanan bu Ekonomik Buhranla birlikte liberal düşüncenin getirdiği çözümlerin iyileşme sağlayamaması liberal düşünceye duyulan güvenin sarsılmasına yol açmıştır[167].

Refah devletinin doğuş dönemi, uygulanan sosyal sigortalar ve çıkarılan

[166] Salih Alp, *"Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör",* Maliye Dergisi, Sa:156, 2009, s. 267.
[167] Ali Tarık Gümüş, a.g.e., s. 114-115.

yardım yasaları ile öne çıkmıştır. Bu dönem refah devleti anlayışını öne çıkarmakta ve Ekonomik Buhran ile birlikte yeni bir evreye doğru hareket etmektedir. Özellikle Ekonomik Buhran ve hemen sonrasından yaşanan İkinci Dünya Savaşı refah devletinin kendini daha çok hissettirdiği ve belirginleştiği bir dönem olmuştur. Liberal düşüncenin yetersizliği ekonomide yeni düşüncelerin ortaya konmasının zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.

2.3.2. Refah Devletinin Belirginleştiği Dönem (1929-1945)

Refah devletinin belirginleştiği dönem olan (1929-1945) yılları arasında yaşanan Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşının ağır izleri görülmektedir. Görülen ağır izlere karşı ortaya çıkan toplumsal dayanışma kendini hissettirmiştir. Bu dönem içerisinde iktidarı elinde bulunduranlar, politikaları ile toplumsal dayanışmanın devamlılığına önem vermiştir. Bu dönemde refah devletinin doğuşunda üzerinde durulan özgürlük, eşitlik ve güvenlik gibi kavramlar önemini korumuştur.

Refah devleti üzerine çok farklı düşünceler kendini göstermiştir. Özellikle refah devleti kapitalizm ve sosyalizm arasında üçüncü bir seçenek olarak değerlendirilmiştir. Üçüncü seçenek olarak değerlendirilen refah devleti, kapitalizmi ortadan kaldırmak yerine demokrasi yolu ile kapitalizme belirli sınırlar çizmeyi ve denetleyici bir yaklaşım sergileyerek refah anlayışını sosyal yaşama aktarabilme anlayışı taşımaktadır. Bu bakımdan kapitalizm, kendisini toparlayabilmek adına refah devleti anlayışını ortaya koymaktadır. Liberalizme duyulan güvenin azalması, yaşanan savaşlar ve Büyük Buhran, sisteme dair eleştirilerin yoğunluk kazanmasına ve bu eleştirilerin üzerinde durulmasına neden olmuştur. Bundan ötürü savaşların ve Büyük Buhranın toplumda açtığı yaraları sarabilmesi adına devletin, toplumun refahını sağlama görevini üstlenmesinin gerekli olduğu düşüncesi savunulmuştur[168].

Bu dönemde deneme amaçlı olarak çıkarılan kalıcı olmayan ve isteğe bağlı sigortalar gibi düzenlemelerin kalıcı hale gelmesi, düzenlemelerin genişletilmesi ve bununla birlikte yeni düzenlemelere geçilmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır. Bu süreçte, deneme amaçlı yapılan düzenlemelerin etkileri değerlendirilmiş ve olumlu

[168] Süleyman Özdemir, a.g.e., s. 189.

sonuçlar elde edilmiştir. Bu nedenle, bu düzenlemelerin kalıcı hale getirilmesi kararı alınmıştır. Bu gereklilik farklı ülkelerde yeni düzenlemelerin çıkarılmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda 1933 yılında Danimarka'da "Büyük Sosyal Reform", Yeni Zelanda'da 1938 yılında "Sosyal Güvenlik Yasası" ve Kanada'da ise 1940 yılında "Federal İşsizlik Sigortası Yasası" düzenlenmiştir[169].

Çalışmanın içerisinde yer alan sosyal politikalar ve sosyal politikaların uygulandığı ülkeler ile uygulama yılları derlenerek Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Yıl ve Ülkelere Göre Sosyal Politika Uygulamaları

Yıl	Ülke	Düzenleme
1601	İngiltere	Eski Yoksulluk Yasası
1834	İngiltere	Yeni Yoksulluk Yassı
1847	İngiltere	Yoksul Yasası Komisyonu
1880	Almanya	Bismarck Kanunu
1891	Danimarka	Sosyal Yardımlar ve Sosyal Hizmetler
1898	Yeni Zelanda	Primsiz Emekli Aylığı Uygulaması
1901	İsveç	İş Kazası Sigortası
1906	İngiltere	İş Kazası Sigortası
1906	İngiltere	Çocuklara Yapılacak Yemek Yardımı Yasası
1907	İngiltere	Okula Giden Çocuklara Yönelik Tıbbi Gözetim Yasası
1910	İsveç	Hastalık Sigortası
1913	İsveç	Evrensel ve Zorunlu Yaşlı Aylıkları Kanunu
1917	İngiltere	İşsizlik ve Hastalık Sigortası
1933	Danimarka	Büyük Sosyal Reformlar
1935	ABD	Sosyal Güvenlik Yasası
1938	Yeni Zelanda	Sosyal Güvenlik Yasası
1940	Kanada	Federal İşsizlik Sigortası Yasası
1942	İngiltere	Beveridge Raporu
1945	Fransa	Hastalık ve Sakatlık Sigortası
1946	İngiltere	Ulusal Sigorta Yasası
1946	İngiltere	Ulusal Sağlık Hizmetleri Yasası
1948	İngiltere	Ulusal Yardım Yasası

Kaynak: Cahide Bayraktar (2012)[170]; Onur Kovancı (2003)[171]; İskender Gümüş (2018)[172].

[169] Cahide Bayraktar, *"Keynes ve Refah Devleti",* Sosyal Bilimler Dergisi, C. 10, Sa:2, Ekim 2012, s. 254.
[170] Cahide Bayraktar, a.g.e. s. 254.
[171] Onur Kovancı, a.g.e., s. 239.
[172] İskender Gümüş, a.g.e., s. 12.

Tablo 1'de çalışmanın ikinci bölümünde yer alan Sosyal Refah Devletleri tarafından uygulanan Sosyal Politikalara ve uygulamaya geçme yıllarına yer verilmiştir. Sosyal politika uygulamalarının ilk örnekleri İngiltere ve Almanya' da görülmüştür. 1601 yılında İngiltere' de Eski Yoksulluk Yasası ile başlayan sosyal politika uygulamaları, Birinci Dünya Savaşı, Ekonomik Buhran, İkinci Dünya Savaşı ve Petrol Krizi gibi küresel olaylar sonunda yetersiz kalmıştır. Ülkeler ihtiyaç duydukları alanlarda sosyal politikalar üretmeye devam etmişlerdir. Sosyal politikalar ihtiyaca göre ülkeden ülkeye değişmek ile beraber ilk örnekleri gelişmiş ülkelerde görülmüştür. Sosyal politikaların birçoğuna İngiltere öncülük etmiştir. 1942 yılında İngiltere'de yayımlanan Beveridge Raporu (refah devletinin en temel ilkelerinin ortaya konduğu çalışma raporu) İngiliz sosyal politikaları ve dünya ülkeleri açısından tarihi bir öneme sahiptir. Günümüz modern sosyal uygulamaların tamamına geçmişte uygulanan bu politikalar bir bakıma rehberlik etmiştir.

Var olan sistemlerin ortaya çıkan sorunlara çözüm bulamaması, sadece sermayeyi elinde bulunduran grubun ekonomik şartlarının iyi düzeyde olması ve insan emeğinin hak ettiği değeri bulamaması toplumun huzurunu sarsmıştır. Bireylerin liberal görüşe karşı yaşadığı kırılganlık onları aynı dönemde yükselen sosyalist fikirlere yaklaştırmıştır. Sosyalist fikirlerin yayılmasını engellemek adına, liberal görüş için radikal düşünceleriyle ekonomide yeni bir akım başlatan Britanyalı iktisatçı John Maynard Keynes'in ekonomiye dair düzenleyici fikirleri ön plana çıkarılmıştır. Bu doğrultuda Keynes'in fikirlerinin kurumsal bir biçim almasının temelinde gelişen ve büyüyen sosyalizm anlayışının önüne geçme isteği yatmaktadır. Bu bakımdan Keynes'in düşüncesi ile toplumun refah düzeyinin arttırılması ve bu sayede sosyalizmin sınırlarının genişlemesinin engellenmesi öngörülmüştür[173].

Geniş bir çerçeveden bakıldığında liberal sistemde değişim istenmesinin birkaç nedeni vardır. Bunlar;

- Ortaya çıkan ekonomik sorunlara çözüm bulamaması,
- Zamanla toplumun sorunlarına duyarsız kalınması,
- Liberal düşüncenin yerini alabilecek yeni bir fikrin henüz ortaya çıkmamış olması.

[173] Ali Tarık Gümüş, a.g.e., s. 111-112.

Ekonomik Buhran sonrasında sosyalizmin ciddi biçimde kendini göstermesi ekonomik ve sosyal yaşamda görülen sorunlara dair çözümlerini ortaya koyması liberalizmi endişelendirmiştir. Sosyalist bir dünya düzenine doğru yol alma endişesi liberalizme kendini sorgulatmıştır. Bu bakımdan Keynes'in ekonomi politikaları, refah devletinin belirgin bir noktaya getirilmesinin yanında liberalizmin sosyalizm karşısında güçlü kalabilme çabasıdır denilmektedir.

Keynes'in ekonomi politikalarında liberal düşüncenin yerine devlete müdahale yetkisi ve düzenleme gücü veren bir devlet anlayışı öne çıkmaktadır. Devlet, yalnızca siyasi bekçilik görevini yerine getirmekle kalmayıp, toplumun refah düzeyini iyileştirmek için sosyal harcamalara ayrılan payı artırarak devlet bütçesinde aktif bir rol oynamaktadır.

1903-1940 yılları arasında Keynes, var olan serbest piyasanın, ekonomik sorunlara karşı çok çözüm üretemediği için devletin ekonomik yaşama müdahale etmesinin gerekliliğini dile getirmektedir. Bu gerekliliğin temelinde yatan etken ise piyasanın tam istihdamı gerçekleştirememesidir. Bu bağlamda devletler ekonomiye yönelik destekleyici politika uygulamaları ile tam istihdama ulaşmayı hedeflemektedirler [174].

Devletin ekonomiye müdahalede bulunması adil bir anlayışa sahip, bireylerin eşit olduğu bir toplum için de önem taşımaktadır. Bu önemden dolayı devletin ekonomik yaşamdaki konumu güçlü bir düzeye getirilmiştir. Keynes'in etkin talebi, tüketim eğilimi ve yatırım yapma eğiliminin olduğunda gerçekleşen bir durum olmaktadır[175]. Keynes'in talep yönetimi politikası ile büyüme ve tam istihdam düzeylerinde ciddi bir yükseliş yaşanırken çalışanların aldığı ücrette ve çalışma koşullarında iyileştirmeler görülmüştür. Bu doğrultuda sağlık, eğitim, yerleşim ve sosyal güvenlik alanlarında önem taşıyan gelişmeler göze çarpmıştır. Yaşanan bu

[174] Roza Süleymanoğlu, *"Keynesçi Refah Devleti'nin Gelişimi, Dönüşümü ve Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirilmesi",* Çekmece İzü Sosyal Bilimler Dergisi, C. 4, Sa: 8-9, 2016, s. 184-185.

[175] John Maynard Keynes, ''*The General Theory of Employment, Interest, and Money'',* Palgrave Macmillan, 2018, s. 25.

yükseliş, devletin ekonomik kaynaklarını arttırırken bu süreçte önemli bir güç olan işçiler, sendikalar kanalıyla gelirin yeniden dağıtımında etkinliğini hissettirmiştir. İşsizlik ve kamu harcamalarına yönelik çalışmalar hem ABD' de hem de Keynes'in ülkesi İngiltere'de etkilerini göstermiştir. Özellikle ABD'de 1930'lı yıllarda ve sonraki süreçte görülen ve Yeni Düzen (New Deal) politikalarında yani Ekonomik Buhrandan sonra normal ekonomik düzene geçişte Keynes'in ekonomik yaklaşımları görülmektedir. Yine bu ülkede 1935 yılında yürürlüğe konulan "Sosyal Güvenlik" yasası ile uygulanan sistemin temelini işsizlik ödeneği oluşturmuştur[176].

ABD' de düzenlenen Sosyal Güvenlik Yasasının içeriğinde, emeklilik sistemi kurulurken aynı zamanda işsizlik sigortası hayata geçirilmiştir. Görme engelli bireylere ve kendi başına yaşamını devam ettiremeyecek bireylere nakdi yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Çıkarılan yasa, ülkede genelleyici olurken bunun yanında eyaletlerde yapılacak yardımların düzeyi ve kişilerin bu yardımlardan ne aralıklarla faydalanabileceği konusunda farklılıklar görülmüştür. Bu bağlamda yapılan yardımların evrensel değerler doğrultusunda gerçekleşmediği dikkat çekmiştir. 1940 yılına gelindiğinde çalışanların sadece yüzde 60' ı işsizlik sigortasından faydalanmakta bu durum uygulanan politikaların kapsayıcı yanının zayıf kaldığını ortaya koymuştur[177].

Keynes'in var olan sorunlara dair ortaya koyduğu düşünceler refah devletinin belirginleştiği bu dönemde önemli bir noktada durmaktadır. Keynes, liberalizmi var eden değerleri benimsemekle birlikte liberalizmin eksik kaldığı noktalardan ilerleyerek kendi düşüncesini ortaya koymaktadır. Keynes, özel mülkiyet ve kar elde etme gibi sistemin temel unsurlarını özümseyerek bunun yanında devletin de tam istihdam, talep, ekonomik ve sosyal yaşamda görülen sorunlar karşısında sorumluluk üstlenmesinin gerektiğini ifade etmiştir. Keynes bu gereklilik ile liberalizmin ekonomik ve sosyal yaşama yönelik keskin bakış açısını ortadan kaldırmış aynı zamanda refah devleti anlayışının bu dönemde daha çok ön plana çıkmasını sağlarken

[176] Şerife Türcan Özşuca, *"Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Refah Devleti", Kamu-İş,* C. 7, Sayı: 2, 2003, s. 3.
[177] İskender Gümüş, a.g.e., s. 41.

aynı zamanda toplumun ihtiyaçlarına ve sorunlarına yönelik güçlü bir çözüm olarak görülmesinin önünü açmıştır. Bu durum savaş sonrası süreçte özellikle refah devletinin gelişme döneminin habercisi olmuştur[178].

Refah devletinin kendini belirgin bir şekilde hissettirdiği bu dönemde Keynes'in ekonomi politikaları kadar Beveridge Raporu da üzerinde durulması gereken bir noktadır. Toplumun bütününü kapsayıcı yardım anlayışını ve yalnızca yardımların prime dayalı olmaması bu dönem içinde ortaya çıkan önemli bir gelişmedir.

Beveridge Raporu, 1942 yılında İngiliz ekonomist ve sosyal politika uzmanı Sir William Beveridge tarafından sunulan bir rapordur. Bu rapor, İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan sosyal sorunlara çözüm bulmak amacıyla hazırlanmıştır. Rapor, savaş döneminde ihmal edilen sosyal vatandaşlığın önemini vurgulamakta ve kapsayıcı yardımların sağlanmasını hedeflemektedir.

Bu bağlamda Ekonomik Buhran ve İkinci Dünya Savaşı arasında refah devletinin kendini göstermesinde Beveridge Raporu büyük bir katkı sunmuştur.

1942 yılında Sir William Beveridge tarafından hazırlanan rapor, sosyal güvenlik sistemi ve refah devleti anlayışının temelini atan önemli bir belgedir. Raporda, üç aşamalı bir sosyal güvenlik sistemi önerilmekte ve bunun yanı sıra tam istihdama ulaşarak işsizliği azaltma, ulusal bir sağlık kurumu oluşturma ve tüm bireylerin asgari düzeyde bir ücrete sahip olması gibi hedefler belirlenmektedir. Keynes'in destek verdiği bu rapor, geniş kapsamlı bir sosyal güvenlik sisteminin, planlayıcı bir devlet anlayışının ve ciddi düzeyde kamu harcamaları ve yatırımlarının öncüsü olmuştur.

Beveridge Raporu İngiltere'de o zamana değin çıkarılan yasalara göre büyük farklılık göstermektedir. Evrensel yönü ile rapor öne çıkmaktadır. Yaşamın içerisinde

[178]Ali Tarık Gümüş, a.g.e., s. 141.

görülen ve gelir kaybına neden olabilecek risklere karşı bütün bireylerin sigortalı olması gerekliliğini savunmuştur[179]. Diğer bir önemli nokta ise devletin bireylere asgari düzeyde bir yaşam güvencesi sağlamasıdır. Ayrıca herkesin ödeyebileceği standart bir prim tutarı esas alınmıştır. Bunların yanında yapılacak yardımların iyi organize edilebilmesi adına bir sosyal güvenlik bakanlığı kurulacak ve yapılan yardımlar tek bir noktadan yürütülecektir. Yapılacak yardımlarda gelir testi uygulamasına bağlı kalınmamakta ve bireyin ihtiyaçlarının asgari düzeyde karşılanmasına önem verilmiştir [180].

1920-1945 yılları arasındaki dönem bu bilgiler doğrultusunda değerlendirildiğinde üç önemli olayın etkilerinin ciddi boyutta olduğu görülmektedir. Öncelikle, Birinci Dünya Savaşı bitmesine rağmen bu dönemde ortaya çıkardığı tahribatın ekonomik ve psikolojik etkileri gözlenmektedir. İkincisi ABD'de başlayıp dünyanın birçok ülkesinde görülen Ekonomik Buhran ve son olarak dönemin sonlarına doğru yaşanan İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı sonuçlar bu dönemdeki yaşanan değişimlerin nedenidir.

Yaşanan bu süreçlerin yarattığı tahribat ve sorunlar karşısında tıkanan liberal sistem ilk zamanlar klasik düşüncesiyle sorunlara yaklaşsa da sorunlara çözüm bulmanın ötesinde sorunları daha da derinleştiriştir. Bu nokta Keynes'in liberalizmin temel değerlerini esas olarak devletin ekonomiye müdahale etmesi düşüncesi ve tam istihdam ile büyümeyi sağlaması gerektiğini belirtmesi yeni bir dönemin öncüsü olmuştur. Bu dönem içerisinde ülkelerde çıkarılan yasalar ve sosyal güvenliğe dair uygulanan politikalar kalıcı hale gelmiştir. Bu uygulamalar özellikle Ekonomik Buhrandan kaynaklı, bireylerin yaşadığı ekonomik sıkıntılara karşı güvence altına alınmalarını amaçlamıştır.

---

[179] Burcu Ezer, *''Tarihçesi ve Bugünü ile Birleşik Krallık Sosyal Güvenlik Sisteminin Esasları'',* Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Akar Öcal Armağanı, C.2, Sa:3, 2016, s. 92.

[180] Onur Kovancı, a.g.e., s. 271.

Beveridge Raporu, yine bu dönemde uygulanan sosyal politikaların köklü bir şekil almasında ve refah devletinin gelişimi açısında önem taşımaktadır. Özellikle yapılacak yardımların kapsayıcı olması ve toplumda ayrım gözetilmeksizin bireylerin sigortalı olması zorunluluğu üzerinde durulacak bir rapor olduğunu ortaya koymuştur.

Bu dönemde atılan adımlar refah devletinin altın çağı olarak değerlendirilen 1945 yılı sonrası için temel olmaktadır. 1945 -1980 Yılları, refah devletinin belirginleştiği dönem olarak nitelendirilen bu süreçte yaşanan sorunlara yönelik çözüm arayışları ve devletin var olan sistemdeki yerinin değerlendirilmesi, müdahale gücünün arttırılması üzerine inşa edilmiştir.

2.3.3. Refah Devletinin Gelişme Dönemi (1945-1980)

Refah devletinin gelişme dönemi olan 1945-1980 yılları refah devletinin tarihsel sürecinde altın çağ olarak da nitelendirilmektedir[181]. Bu dönemde, genel çerçevede, eşit yurttaşlık düşüncesine dayalı olarak kapsamlı ve evrensel değerlere bağlı bir refah devleti için yapılan reformları arttırmaya yönelik bir taahhüt olduğu değerlendirilmektedir. Bu dönemde gerçekleştirilen yardımların kapsayıcılığını sağlayan kaynaklar, karma bir ekonomi anlayışıdır. Bu anlayış, bütün bireyleri içeren refah düşüncesine dayalı siyasi bir fikir birliği ve başarı gösteren ekonomik büyüme ile tam istihdamı bu temel kaynakların yanında yeni oluşan kurumsal yapılar ve Bretton Woods sabit döviz kuru yaklaşımıdır[182].

1944 yılında Bretton Woods Antlaşması ABD' de imzalanmış olup, ülkeler arasındaki ticaret ilişkilerini kolaylaştırmak amacıyla kurulmuş bir düzenlemeler bütünüdür ve ülkeler arasında iş birliğini teşvik ederek birbirlerine bağımlılığı içermektedir. Bu antlaşma sonunda, 1944 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve 1945 yılında Dünya Bankası (WB) ile küresel ölçekte ticari ve ekonomik işbirliğini sağlamak için kurulmuştur. Bu sistem, ABD'nin konumunu güçlendirmek amacıyla

[181] Ingmar J. Schustereder, *Welfare State Change in Leading OECD Countries,* 1st Edition, Gabler Research, 2010, s. 45-46.
[182] Mehmet Atilla Güler, *"Sosyal Devletin Dönüşümü ve Düzenleme Teorisi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma",* Çalışma ve Toplum, 2020/ 4, s. 2308

diğer ülkelerin ABD dolarını küresel ölçekte bir rezerv para birimi olarak kabul etmelerine odaklanmıştır. Bu kuruluşların sosyal refah ile ilişkileri kuruluş amaçlarında yer alan, dünyada yoksulluğun ve işsizliğin azaltılmasına yardımcı olmak, ekonomik büyümenin ve sürdürülebilirliğin teşvik edilmesi, küresel ekonomik işbirliği, küresel ticaretin kolaylaştırılması konuları olmuştur.

Bu dönem içinde özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde Batı Avrupa'da refah devleti fikri ciddi bir düzeyde gelişme gösterirken bunun yanında işçiler için toplumsal mutabakatın zemini oluşturulmuştur. İşçi sınıfı, emeği özümseyen siyasal partilerin iktidarı elinde bulundurmasıyla ve sendikalar yolu ile gücünü göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde Batı Avrupa toplumlarınca benzerlikler gösteren bu dönemde ekonomiye hâkim olan düşünce sebebiyle "Keynesyen Refah Devleti" yahut "Keynesyen Uzlaşma" diye de nitelendirilmektedir[183].

Bu noktada İsveç İkinci Dünya Savaşı sonrası geniş çaplı bir emeklilik reformunu hayata geçirmiştir. İleriki süreçte bu programı demokratların da güçlü bir şekilde desteklemesi ile evrensel bir biçim almıştır. Hemen sonrasında 1947 yılına gelindiğinde bu düzenlemeden sonra aile yardımı içeren uygulamayı yürürlüğe koymuştur[184].

Bu dönemde birçok ülkede kapsayıcı ve önemli düzeyde güvence sağlayan refah uygulamaları ortaya konulmuştur. 1945 yılında İngiltere'de seçimleri kazanan İşçi Partisi üç önemli alanda yasal düzenlemeler yapmıştır. Bu uygulamalar; 1946 yılında "Ulusal Sigorta Yasası" ve "Ulusal Sağlık Hizmeti Yasası", bunlarla birlikte 1948 yılına gelindiğinde yoksul yasalarının varlığını ortadan kaldıran Ulusal Yardım Yasasıdır. Bu üç yasa 7 Haziran 1948 tarihinde yürürlüğe koyulması için kanunlaştırılmıştır[185].

---

[183] Meryem Koray, a.g.e., s. 86.
[184] Jill Quadagno,*"Theories of the Welfare State",* Annual Reviews Social, Vol. 13, 1987, s. 111.
[185] Süleyman Özdemir, a.g.e., s. 194.

Savaş öncesinde ve savaş döneminde, sosyal politikaya sınırlı bir önem veren ülkeler, refah devletinin gelişme döneminde sosyal politika alanında sorumluluklarını arttırmış ve bunu uygulamalarıyla göstermiştir. Örneğin, Fransa, 1945 ve 1946 yıllarında Hastalık ve Sakatlık Sigortası gibi yasal düzenlemelerle emeklilik ve yoksul durumda olan yaşlılara yönelik destekler sunmuştur. Finlandiya ise özellikle 1945-1950 yılları arasında sosyal harcamalar düzeyinde yüzde 22'lik önemli bir artış gerçekleştirmiştir. Hükümetin sosyal harcamaları da yüzde 3'ten yüzde 13'e yükselmiştir. Bu artışlar, çocuklar ve aileler başta olmak üzere sağlık hizmetlerine, sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilmesine, savaş mağdurlarına yardım edilmesine ve konut sorununun çözülmesine yönelik çalışmaları kapsamaktadır. Fordizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist devletlerin ekonomik, sosyal ve politik uygulamalarını içeren bir yaklaşımdır. Fordizm, makroekonomik istikrarı sağlamak için kullanılmıştır. Bu dönemde devletler, Fordizm'in prensiplerini benimseyerek sürdürülebilir bir ekonomik yapı oluşturmayı amaçlamışlardır. Fordist üretim, refah devletinin gelişme dönemindeki tam istihdam hedefinin temelini oluşturmuştur. Fordizm, ülke sınırları içinde seri bir üretim ve tüketim anlayışına dayanan bir sistemdir ve tam zamanlı istihdam, yeterli ücretler ve sosyal yardımlar gibi unsurları içermektedir. Bu sistemde, çoğunlukla erkekler istihdam edilse de, hane halkı düzeyinde önemli bir eşitlik sağlanarak toplum genelinde istikrarlı bir görüntü ve kapsayıcı bir gelir güvencesi sunulmuştur. Refah devleti tarafından benimsenen Fordizm, yoksulluk ve yokluğa karşı mücadelede etkili sosyal uygulamaları beraberinde getirmiştir ve toplumda canlılığı koruyan bir rol oynamıştır.

Refah devletinin bu döneminde kadınların işgücü piyasalarına katılımındaki artış göze çarpmaktadır. Kadınların işgücü piyasasına katılımının artmasıyla birlikte işgücü piyasası içerisinde çalışan nüfusun yaşlandığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemde gelir düzeyinin ve kamu harcamalarının artması ve bireylerin temel ihtiyaçlarının sağlanması ile uygulanan politikalar bir hak olarak görülmüş ve bu doğrultuda bireylerin devletten beklentilerini arttırmıştır[186].

[186] Süleyman Özdemir, *"Küreselleşme ve Refah Devletine etkileri"*, Sayı: (57), 55 - 86, 2009, s. 200.

Refah devletinin gelişme dönemi sadece uygulanan refah politikaları ile sınırlı kalmamıştır. Bu dönemi önemli yapan diğer bir konu ise refah devleti anlayışını benimsemek isteyen devletler için altyapı oluşturma amacıyla ortaya konulan uluslararası belgeler ve kuruluşlar olmuştur. Bu belgeleri önemli hale getiren, belgeleri oluşturan kuruluşlardır. Bu belgelere ve kuruluşlara değinilirse; 1944 yılında hazırlanan "Philadelphia Bildirgesi", 1948 tarihli "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", Uluslararası Çalışma Örgütü'nün öncelikli olarak 102 sayılı "Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Sözleşmesi" ile ortaya konulan birtakım sözleşmeler, öneriler ve "Avrupa Sosyal Şartı", "Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi". Bu uluslararası belgeler, refah devletinin gelişme döneminde diğer ülkelerin refah devleti anlayışına yakınlık duyması ve uyum sağlaması bağlamında önem taşımaktadır[187].

1970'li yılların başında ve sonunda meydana gelen petrol krizleri bir anlamda refah devleti kavramının da krize girmesine sebep olmuştur. Bu krizlerin genel olarak Keynesyen ideolojinin başarısız olmasından kaynaklandığını ileri süren birçok görüş ortaya çıkmıştır. Yaşanılan kriz ile işsizlik artmış, enflasyon yükselmiş ve bunlara ek olarak üretimde de düşüş gözlenmiştir. Bu krizin etkilerini en aza indirebilmek için bütçe açıklarının kısılması, özelleştirme gibi belli başlı önlemleri içeren neoliberal ideolojiye geçiş noktasında bir eğilim yaşanmış ve bu ideolojiye geçiş yapabilmek için uyum politikaları gündemi sıklıkla meşgul etmiştir. Neoliberalizm, ilk etapta İngiltere ve ABD gibi ülkelerde güçlü bir konuma erişirken daha sonra Kıta Avrupa'sında güçlenmek adına bir fırsat yakalamıştır[188]. Bu dönemde ortaya çıkan ekonomik krizler, teknolojik gelişmeler ve rekabet anlayışı refah devletlerine durgunluk yaşatmış, bu durgunluğun sebebi ise yapılan sosyal harcamalar gösterilmiş ve yaşanan ekonomik krizlerin gücünü kırmak için Keynesyen politikalardan vazgeçilerek yapılan sosyal harcamaların belirli düzeye düşürülmesinin gerekli olduğu düşüncesi dile getirilmiştir[189]. Ekonomik krizlerin yaşanması, aynı zamanda gelişen teknoloji ve genişleyen uluslararası ticaret hacmi bu dönemde uluslararası rekabeti ortaya

187 Cemil Rakıcı - Arzu Kurşun, a.g.e., s. 139.
188 Şenol Öztürk, *Sosyal Politikada Aktifleşme Stratejisi: Refah Devletinin Çıkış Yolu mu, Çöküş Yolu Mu ?'',* Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, 2011, s.112.
189 Oğuz Topak, *"2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti",* (Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 51.

çıkarmıştır. Özellikle teknolojik alanda var olan standart düzeydeki ürünlere talep düşerken bunun yanında çeşitlilik gösteren ürünlere olan talep artışı dikkat çekmektedir[190].

Bunun yanında çalışma yaşamında yaşanan sektörel değişim ile refah devletinde yaşanan sorgulama ve yapılanma dönemine geçişte istihdam sorunları kendini göstermiştir. Bu bağlamda işsiz ve yaşlı nüfusa yönelik yapılan yardımlar, refah devletinin yaptığı sosyal harcamalar üzerinde baskı yaratmıştır. Yaşanan bu gelişmeler refah devletini olumsuz yönde etkilemiştir[191].

Rekabetçi anlayış refah politikalarının uygulanmasını da güçleştirmektedir. Refah devleti, yatırımcıları kazanabilmek adına yüksek düzeydeki işgücü maliyetleri temelinde koruma politikasını düzenli bir şekilde devam ettiremeyeceğinden diğer devletlerle üretimi gerçekleştirebilme ve sermaye kazanabilme adına rekabet etmektedir. Bu rekabetten kazançlı çıkmak için çözüm yolu olan vergi oranlarında değişiklik yapılmıştır. Vergi oranlarını düşürme amaçlı yapılan bu değişiklik sağlık, konut, sosyal güvenlik, eğitim gibi temel ihtiyaçlara yönelik refah politikalarının hayata geçmesinin önünde engel teşkil etmektedir[192].

1970-1980 yılları arasında özellikle sektörel değişimin yaşanması endüstrileşmenin güç kaybetmesi 1970 yılına kadar baskın bir güç olan sendikaları da etkilemiştir. Sanayi sektöründe çalışan bireylerin önemini yitirmesiyle beraber toplu pazarlık süreçlerinde yaşanan çatışmalı ortam yerini uzlaşmaya bırakmıştır. Sendikaların etkisinin kırıldığı bu dönemde işçiler bireysel olarak ön plana çıkmakta verimlilik ve karlılığın sağlanmasında etkin bir şekilde yer almıştır. Bu açıdan yaşanan değişim, merkezi ve güçlü konumda bulunan sendikacılık yerine küçük örgütlenmelere bağlı işçi sendikacılığını ortaya çıkarmıştır. Bu yeni anlayışta güçlü olan taraf işverenlerdir. Bundan dolayı işçi sendikalarının değişime yönelik tepkileri bir sonuca ulaşamamıştır[193].

---

[190] Fatma Kocabaş, *"Endüstri İlişkilerindeki Dönüşüm",* Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 10, Sayı:10, 2004, s. 36.
[191] Meryem Koray, a.g.e., s. 40.
[192] Cemil Rakıcı - Arzu Kurşun, a.g.e., s. 138-139.
[193] Fatma Kocabaş, a.g.e., s. 36.

1945-1980 yılları arasındaki dönemi iki farklı açıdan değerlendirmek doğru olacaktır. 1945 yılı sonrası uygulanan politikalarla refah devletinde ekonomik, sosyal ve siyasal alanda yaşanan istikrar önemli olmakta daha sonrasında ise yaşanan krizler, teknolojik gelişmeler ve rekabet anlayışı refah devletine durgunluk yaşatmış ve sorgulanmasına neden olmuştur. 1980 yılına doğru ise sorgulama yeniden biçimlendirme dönemine doğru evrilmiştir. Özellikle küreselleşme ve küreselleşmenin ideolojisi olan Neoliberal görüşün refah devleti üzerindeki etkisi 1980 yılı sonrası dönemin temelini oluşturmaktadır.

2.3.4. Refah Devletini Yeniden Biçimlendirme Dönemi (1980'den 2020'lere)

Refah devletinin gelişme döneminde kendini gösteren teknolojik gelişmeler ve devletlerin rekabetçi anlayışı 1980'li yılların başında gittikçe artmıştır. Özellikle devletler arasındaki ticaretin gelişiminde ve devletlerin ekonomi anlayışında ciddi değişimler göze çarpmaktadır. Ortaya çıkan bu tablo yeniden biçimlendirme döneminin başlarında küreselleşme olgusuyla açıklanmaktadır. Bu bağlamda küreselleşme kavramı, genel anlamıyla piyasaların ulusal sınırların dışına çıkması, birbirleriyle bütünleşmesi ve üretimin belirli bir sınırı olmaması olarak ifade edilmektedir[194].

Ekonomik alanda büyüme hedefi olan refah devletinde çalışma koşullarının ve ücretlerinin yaşanılabilir bir düzeyde olduğu dönem yavaş yavaş sona ererken, ulusal devletlerin yetkilerinde daralmalar yaşanmaktadır. Refah devletinde yaşanan bu gelişmeler uygulanan sosyal politikaları da etkilerken devletin yaptığı sosyal harcamaları düşürmek için neoliberal politikalar benimsenmeye başlanmıştır[195].

Neoliberal görüş, düzenleyici işlemleri ve rekabeti temel alan piyasa fikrinin uygulanmasına dayanmaktadır. Bu doğrultuda, neoliberal görüş, piyasa odaklı

[194] Maurizio Ferrera, *"The European Welfare State: Golden Achievement, Silver Prospects",* West European Politics, Vol. 31, No. 1-2, 2008, s. 86.
[195] Esra Dündar Aravacik, *"Social Policy and the Welfare State",* Public Economics and Finance, 2018, s. 8.

yaklaşımıyla ulus devletler ve uluslararası yapılar arasında bir uyum sağlamayı hedeflemektedir. Refah devleti temelli ulusal politikalar, bu süreçte engel olarak görülebilir. Neoliberal politikalar, kapitalist düzenin sürekliliğini sağlamlaştırmak ve aynı zamanda üretimin yeniden yapılandırılabilmesi için ekonomik, sosyal ve siyasal düzenlemeleri hayata geçirme amacını taşır.

Refah devletinin küreselleşme sürecinde yaşadığı değişimlerin nedenlerin başından dünya genelinde yaşanan politik gelişmeler gelmektedir. Özellikle liberalizmin refah devletinin üzerinde yoğunlaşmasının nedenlerinden olan sosyalist düşünce, 26 Aralık 1991 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)' nin yıkılması ile gücünü kaybetmiştir. Ortaya çıkan bu durum özellikle batı ülkelerinde sağ düşünceye doğru bir yönelimin önünü açmıştır. SSCB'nin yıkılışı ve işçi sınıfın eylemsel duruşunda yaşanan durağanlık kapitalist sistemin, serbest piyasa düşüncesini, ekonomik alanda devletin yaptığı düzenlemeleri ortadan kaldırma ve özelleştirmeye yönelik isteklerini canlandırmıştır[196].

Siyasi alanda yaşanan diğer önemli bir gelişme ise sosyal demokrat partilerin gücünü kaybetmesi liberal düşünceyi savunan partilerin iktidara gelmesidir. Yaşanan bu iktidar değişikliğinin temelinde ise 1980 yılı sonrasında artış gösteren vergiler yatmaktadır. Özellikle toplumun orta düzeyli kesimi, işi olmayan, yoksul, küçük çocuklar, yaşlılar ve hastalığı olanlara daha fazla yardımda bulunmak istemediklerinden dolayı bu isteklerini siyasi tercihlerini liberal partilerden yana kullanarak dile getirmiştir[197].

Küreselleşme sürecinde devlet politikasında yaşanan değişim yeni sağın yükseliş göstermesi ile de açıklanmaktadır. Yeni Sağ fikri, liberal ve muhafazakâr düşüncenin ortak bir noktada buluşması olarak açıklanmaktadır. Ortak bir noktada birleşen bu iki düşüncenin temelinde piyasaya dayalı ekonomi anlayışını savunma ve

[196] Süleyman Özdemir, a.g.e., s. 235-237.
[197] Meryam Koray, *"Küreselleşen Dünyada Avrupa Modelinin Sınırları ve Sorunları: Refah Devleti Nereye?",* Avrupa Araştırmaları Dergisi, C. 9, Sa:2, 2001, s. 30.

refah devleti ile onun fikirsel temellendirmelerine karşı koymak yatmaktadır[198]. Yeni Sağ düşüncesi, İngiltere'de Margaret Thatcher ve Amerika'da Ronald Reagan'ın liderliğinde ortaya çıkmıştır. Türkiye örneğinde ise Turgut Özal hükümeti gibi yeni sağ anlayışını benimseyen yönetimler, neoliberal politikaları uygulayarak refah devletinin kapsamını daraltmaya yönelik adımlar atmışlardır. Bu politikaların sosyal ve ekonomik sorunlara yol açtığı iddia edilerek, refah devletinin sunduğu hizmetleri azaltma çabasında oldukları belirtilmektedir.

Bu daraltma çalışmaları; kamu harcamalarının düşürülmesi, kamu iktisadi teşebbüslerine yönelik özelleştirme girişimleri, emek ve sermaye arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenip sosyal korumanın piyasa aracılığı ile sağlanması ve sosyal yardımların yapılmasının gelir testine tabi tutulup devletin düzenleyici gücünün kırılması şeklinde ifade edilmiştir[199].

1980'li yıllarda uluslararası alanda rekabetin hızla artması ve teknolojinin hızlı gelişimi, Fordist üretim anlayışının önemini kaybederek yerini Post-Fordizm anlayışına bırakmasına yol açmıştır. Bu dönemde, özellikle 1970'lerde İtalya'da başlayan ve Japonya'da gelişen Japon üretim sistemi, üretim sürecinde ve endüstri alanında önemli bir dönüşümün adı haline gelmiştir.

Bu sistemle birlikte çalışma ilişkilerini, koşullarını ve işgücü piyasasının tarafları arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemiştir.

Post-Fordizm sistemi üretime ve verimliliğe dayalı sistemdir. Esnek bir üretim anlayışı, artış gösteren verimlilik, niteliği yüksek düzeyde olan işçilerin ve hizmet sektörünün gelirindeki artış oranı, çeşitlilik gösteren ürünlere talep, elde edilen karların esnek üretim için gerekli olan makinelere ve ihtiyaç duyulan malzemeler için kullanılmasına ve teknolojik gelişiminin hızlı olmasına dayanmaktadır. Post-Fordizm çevresel bir ayrım yapmadan büyüyebilmek adına küresel bir alana ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle piyasa içinde ayrışmalara neden olmaktadır. Post - Fordizm

[198] Süleyman Özdemir, a.g.e., s. 236-237.
[199] Mehmet Atilla Güler, a.g.e., s. 2308.

kitle bazlı üretiminin dönüşümünü gerçekleştirdiği gibi eski piyasaları bölerek onlardan yenileri çıkartmak amacını taşımaktadır. Bu sistemde talep, ulusal ekonomiye tabi olunmadan gerçekleştirilmektedir[200].

Teknolojik alanda yaşanan gelişim ve üretim sisteminde yaşanan dönüşüm süre gelen klasik çalışma anlayışını değiştirmiştir. Bu değişim ile kısmi süreli çalışma, iş bölüşümü, esnek zamanlı çalışma, gelen çağrı üzerine çalışma ve evde çalışma gibi esnek üretime dayalı çalışma şekilleri ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda teknolojik gelişmeler doğrultusunda yaşanan rekabetçi anlayışa uyum sağlayabilmek adına esnek üretime geçiş sağlanarak işgücü piyasası içerisinde esnek istihdam uygulamaya konulmaktadır. Yeni dönemde iş sözleşmesine dayanan ve belirli hakları olan işçi profili yerini belirli günlerde çalışabilen, kalıcı olarak istihdam edilmeyen, çağrı temelli çalışan ya da işyerine gitmeden evinde çalışan işçiye bırakmaktadır. Yaşanan değişime, işçi sendikaları kaygı ile yaklaşırken işveren sendikaları olumlu yaklaşmaktadır. İşçi sendikaları, esnek çalışma içerisinde işçinin işverene bağımlılığının daha da artacağını ve bunun çalışma sürecinin toplu pazarlık şartlarını tehlikeye sokacağı endişesini taşımaktadır. Bu değişimin etkisi ile son dönemlerde gerçekleştirilen toplu pazarlık süreçleri merkez eksenli yapıdan uzaklaşmakta bu süreç daha çok işletme ve işyeri temelli gerçekleşmektedir [201].

Dünyada yaşanan bu değişimlerin yarattığı sorunlar refah devletini ciddi boyutta etkilerken aynı zamanda refah devleti içerisinde belirginleşen sorunların büyümesi de çözüm yollarını tıkamakta ve refah devletinin geniş çaplı bir krizle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Bu noktada refah devletinin yeniden biçimlendirilmesini gerekli kılan içsel sorunlar da önem taşımaktadır.

Ekonominin küresel ölçekli değerlendirilmesi refah devletinin gücünü kırmakta ve karar alıp verme aşamasında önünde engel teşkil etmektedir. Uluslararası ticaretin etkisinin artması, bu bağlamda ortaya çıkan ekonomik hareketlilik ve çokuluslu işletmeler ile uluslararası ekonomiye yönelik yapıyı korumaya çalışan

[200]Oğuz Topak, a.g.e., s. 110.
[201] Fatma Kocabaş, a.g.e., s. 39-40.

kuruluşlar, refah devletinin ekonomik alandaki yönetim özgürlüğünü olumsuz yönde etkilemekte ve sınırları daraltmıştır. Geçmiş dönemlerde görülen döviz kurunun belirlenmesi, vergi düzenlemeleri ve işgücü piyasasına yönelik atılan adımlar, bu dönemde birçok etkeni göz önünde bulundurarak gerçekleşmiştir. Devletlerin rekabetçi anlayışı, yabancı yatırıma olan gereksinim ve uluslararası organlarla ilişkiler karar alma süreçlerinde etkili olmaktadır[202].

Ekonomiye dair yaşanılan sorunlar, işsizlik sorunu çerçevesinde değerlendirilmektedir. Zorunluluk taşıyan katkı ödemeleri ile yüksek düzeyde olan ücretler, işten çıkarılma sırasında yapılan ödemeler ve sosyal yardımların yapılanın çok üstünde olması ekonomik büyümeyi olumsuz olarak etkilediği savunulmaktadır. Ayrıca yapılan sosyal yardımların bireyleri çalışmaya özendirmediği fikri benimsenmektedir.

Sosyal yaşamda yaşanan değişimler arasında önemli bir yer tutan sorunlar vardır. Var olan aile yapısının bozulması, artan boşanma talepleri ve tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artış, bu değişimin boyutlarını göstermektedir. Nüfusun yaşlanması, doğum oranlarının düşmesi, kadınların işgücü piyasasında daha fazla yer alması ve bireylerin aile içindeki rollerinin değişimi, sosyal yaşamda bu dönüşümün sebepleri olarak gösterilmektedir.

Refah devletinin var olan aile yapısındaki dönüşüm, gelişme ve yeniden biçimlendirme dönemindeki aileye dair gözlemlerle de kendini belirgin bir şekilde göstermektedir. Gelişme döneminde aile ayrıcalıklı bir role sahip olmakta yoksulluğa karşı sığınabilecekleri ve yaşamları idame ettirebilecekleri bir yer iken yeniden biçimlendirme döneminde ise tek ebeveynli aileler risk düzeyi yüksek bir yaşamla ve hızla büyüyen bir yoksullukla karşı karşıya kalmaktadır[203]. Aile yapısındaki dönüşüm, çocukların ve ailenin yaşlı üyelerinin bakımını aile kurumundan devlete doğru evirmektedir. Bu değişim, refah devletinden ek talepler bulunulmasına neden

---

[202] Peter Taylor Gooby, *"The Silver Age of the Welfare State: Perspectives on Resilience", Journal of Social Policy*, Vol.31, 2002, s. 598.

[203] Gosta Esping Andersen, ''*After The Golden Age: The Future of The Welfare State in the New Global Order (Occasional Paper No. 7).''* United Nations Research Institute for Social, 1994, s. 7-8.

olmaktadır. Ortaya çıkan bu durum refah devletinin içinde yaşadığı sorunları daha da derinleştirmektedir[204]. Özellikle yaşlı ve hasta bireyler için sosyal güvenlik sistemi içindeki payın arttırılması, refah devletine yük oluştururken yeniden dağıtıma yönelik sorunları arttırdığı fikri dile getirilmiştir[205].

Ayrıca nüfusun yaşlanması ile işgücü piyasasında gelinen nokta, refah devletinin yaşadığı sorunları derinleştirmektedir. Gelişme döneminde uygulanan refah hizmetleri; toplumun temel gereksinimleri, gelirin korunması, bireysel olarak yapılan sosyal hizmetlere yönelik kapsamı genişletilmiş isteklere yol açmaktadır. Bu tablo toplumun devlete olan bağımlılığının artmasına ve devletin önem verdiği vergi oranlarında dikkat çeken bir düşüşün yaşanmasına neden olmaktadır[206].

Refah devletinin içsel sorunları, temel politikaları ile toplumun sosyal yaşama dair beklentileri arasındaki farklılıklar olarak özetlenebilir. Refah devletinin evrensel değerlere dayanan düşüncesi, Birinci Sanayi Devrimi sonrasında işçilere yönelik olarak şekillenmiştir. Ancak zaman içinde mesleki ve sosyal değişimler, tek bir odak noktasına dayalı ihtiyaç ve taleplerin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bireylerin ihtiyaçları ve talepleri çeşitlilik göstermektedir. Çalışma hayatlarında konumlarına dair sorgulamaları, kariyer beklentileri, esnek çalışma koşullarına uyum talepleri, değişen aile yapısı, kadınların işgücüne katılımı ve gelirlerinin korunması gibi birçok sorun, bu dönemde etkili bir şekilde hissedilmektedir.

1980'lerin sonu ve 1990'ların ara dönemleri, gelişme dönemini takip eden refah devletinin tarihsel sürecinde önemli değişimlerle devam etmektedir. Krizler ve ortaya çıkan sorunlara rağmen, insan odaklı değerler ve bireylerin refah düzeyi, devletin temel politikası olarak korunurken, gelişme döneminden farklı olarak bir daralma politikası izlenmektedir. Ekonomik kısıtlamalar ve uluslararası rekabet, bu daralma politikasının nedenlerinden bazılarıdır.

---

[204] Süleyman Özdemir a.g.e, s. 271.
[205] Franz Kaufmann, *Towards a theory of the welfare state.* European Review, 8(3), 2000, s. 305.
[206] Gosta Esping Andersen, a.g.e., s. 8.

1980 yılı sonrası ile başlayan dönem, gelişme döneminde yaşanan krizlerin ve refah devletinin sorunlarının daha çok belirginleştiği bir dönem olmaktadır. Bu dönem içinde yaşanan sorunlar değerlendirilerek yeni çözüm yolları aranmaya başlanmakta ve refah devletinin geçmiş dönemlerden farklı olarak kendini yeniden biçimlendirmesi ve yeni politikalar üretmesi açısından önem taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAPSAYICI BÜYÜME BAĞLAMINDA SOSYAL REFAH DEVLETİ VE GELİR DAĞILIMINI DÜZENLEYİCİ UYGULAMALAR

3.1. Refah Devletinde Gelir Adaletini Sağlamaya Yönelik Politikalar

Gelir dağılımı, herhangi bir ülkede belirlenmiş bir zaman aralığında üretilen mal ve hizmetler sonucunda elde edilen milli gelirin o ülkede yaşayan kişiler arasında dağılımı olarak ele alınabilir. Devletlerin ülkelerinde yaşayan insanların refah seviyesini artırabilmesi, milli geliri adaletli bir şekilde dağıtabilmesi ve varsa gelir adaletsizliğini minimum seviyelere çekebilmesi ile yakından ilişkilidir.

Gelir dağılımında var olan adaletsizliği, kısa dönemde ortadan kaldırmak mümkün değildir. Ancak ülkelerin kronik hastalığı haline gelen gelir adaletsizliği problemiyle mücadele edilmesi gerekmektedir. Bu problemin olumsuz etkilerini azaltmak için ciddi, kapsamlı, devamlı, sosyal ve ekonomik alanlarda uygulanabilir politikalar mümkündür[207].

Gelir dağılımına bir müdahale gelmediği takdirde, adaletin otomatik olarak sağlanması mümkün görünmemektedir. Bu sebeple devlet, sosyal devlet anlayışının gerekliliği doğrultusunda gelir dağılımına müdahale etmektedir. Gelir dağılımında adaleti sağlamaya yönelik kamu otoriteleri "*doğrudan gelir transferleri*", "*vergi indirimleri*" ve "*tarımsal ihracata destek vermek*" gibi politikalar uygulamaktadırlar[208].

---

[207] Adem Üzümcü – Mustafa Korkat, *''Türkiye'de gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksullukla mücadelede sosyal yardımların gelişimi.''*, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(8), 2014, s.152.

[208] Mehmet Emin Erçakar – Hüseyin Güvenoğlu, *''Türkiye'de gelir dağılımı ve sosyal koruma harcamalarına bir bakış.'',* Sosyal Bilimler Metinleri, 2018 (1), s. 46.

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin ölçülmesinde en çok kullanılan hesaplama yöntemi gini katsayısıdır. Gini katsayısı, kişi başına düşen gelirin adaletli bir şekilde dağıtılıp dağıtılmadığını ölçmek için kullanılan genel kabul görmüş hesaplama yöntemlerinden biridir. Gini katsayısında hesaplamalar 0 ile 1 değerleri arasında yer almaktadır. Ölçülen değer 0 ise gelir eşitsizliğinin olmadığını, sıfıra ne kadar yakın ise gelir adaletinin o derecede iyi durumda olduğunu göstermektedir. Ölçülen değer 1 ise gelir eşitsizliğinin en üst düzeyde olduğunu, sıfırdan uzaklaşıp bire yaklaştıkça gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığını göstermektedir. Gini katsayısı Türkiye' de TÜİK tarafından 2002 yılından beri her yıl düzenli olarak açıklanmaktadır[209]. Gini Katsayısının en az ve an fazla olduğu ülkeler ile birlikte Türkiye'ye ilişkin veriler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Gini Katsayısının En Az ve En Fazla Olduğu Ülkeler ile Türkiye

Ülkeler	Gini Katsayısı	Ülke Sıralaması
Slovakya	0,232	1
Slovenya	0,244	2
Ermenistan	0,252	3
Çek Cumhuriyeti	0,253	4
Ukrayna	0,256	5
Türkiye	0,419	68
Kolombiya	0,542	151
Orta Afrika Cumhuriyeti	0,562	152
Zambiya	0,571	153
Namibya	0,591	154
Güney Afrika	0,630	155

Kaynak: UNDP, 2022 Human Development Statistical Update[210].

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından, 2022 yılında 155 ülkenin gelir eşitsizliği dağılımını ölçmekte kullanılan gini katsayıları hesap edilerek rapor haline getirilmiştir. 0-1 arasındaki değerler esas alınarak, hesaplanan değer 1'e yaklaştıkça gelir dağılımındaki eşitsizliği, 0' a yaklaştıkça gelir dağılımındaki adaleti ifade etmektedir. Gini katsayısı, gelir eşitsizliğini ölçmek için çok sık kullanılan genel kabul görmüş bir hesaplama yöntemidir.

[209] Nazım Öztürk, a.g.e., s. 345-346.
[210] UNDP 2022 *Human Development Statistical Update*: s. 281-284.

Tablo 2'ye göre; gini katsayısı 0,232 oranı ile Slovakya birinci, 0,244 oranı ile Slovenya ikinci, 0,252 oranı ile Ermenistan üçüncü, 0253 oranı ile Çek Cumhuriyeti dördüncü, 0,256 oranı ile Ukrayna beşinci olarak 155 ülke arasında gelir eşitsizliğinin en az olduğu ilk beş ülke olmuşlardır. Türkiye 0,419 oranı ile 155 ülke arasında 68. sırada yer almıştır. Türkiye için TÜİK tarafından aynı yıl için hesaplanan gini katsayısı oranı ise 0,401 olmuştur. Yine UNDP tarafından hesaplanan, 0,542 oranı ile Kolombiya yüz elli birinci, 0,562 oranı ile Orta Afrika Cumhuriyeti yüz elli ikinci, 0,571 oranı ile Zambiya yüz elli üçüncü, 0,591 oranı ile Namibya yüz elli dördüncü, 0,630 oranı ile Güney Afrika yüz elli beşinci olarak hesaplama yapılan ülkeler içerisinde gelir eşitsizliğinin en fazla olduğu son beş sırada yer almışlardır.

Tablo 2'ye göre gini katsayısı gelir dağılımı eşitsizliği ölçümüne göre ilk beş sırada yer alan ülkeler gelişmiş Avrupa ülkeleri olurken, Türkiye hesaplanan 155 ülke arasında 0,419 oranı ile orta sıralarda yer almıştır. Hesaplanan ülkeler arasında en altta yer alan beş ülkeden Kolombiya Güney Amerika' da gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alırken, diğer dört ülke Afrika kıtasında geri kalmış, siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın hüküm sürdüğü ülkelerden oluşmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler açısından gelir dağılımı adaleti oldukça önemli bir kavramdır. Gelişmekte olan ve geri kalmış ülkeler, hızlı büyümeyi gerçekleştirerek gelir dağılımda adaleti tesis etmeye çalışmaktadırlar. Beşeri sermayenin iyi düzeyde eğitilmesini sağlamaya çalışmışlardır. Bu durumda endüstrileşme ve ekonomik büyüme hızını artırmaya çalışmaktadırlar. Gelir adaletsizliğinin giderilmesi, fiziki ve beşerî sermayeye yönelik yapılacak yatırımları da olumlu yönde etkilemektedir[211].

Türkiye'de gelir dağılımında adaleti sağlamaya yönelik bazı ekonomik uygulamalar aşağıdaki gibi ifade edilmektedir[212].

---

[211] Gülsüm Gürler Hazman, *''Türkiye'de gelir dağılımında adalet ve sosyal güvenlik harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisi.'',* Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(1), 2011, s. 7.

[212] Mehmet Akif Peçe – Mehmet Said Ceyhan ve Ahmet Akpolat, *''Türkiye'de Gelir Dağılımının Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz.''* International Journal of Cultural and Social Studies, 2016, s. 139.

1. Kamu kesimi personeli ile emeklilere verilen ücret artışlarında, özellikle en düşük düzeyli çalışanların üst düzey çalışanlara göre daha fazla zam politikası,

2. Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ) destek ve teşvik uygulaması,

3. Yeni ve genç girişimci destekleri,

4. Çalışma yeteneğini kaybetmiş, desteğe muhtaç kesimlere devletin sağladığı sosyal yardım destek programları ve bu programlar çerçevesinde aktarılan fonlardaki artışlar,

5. Asgari ücretin reel olarak arttırılması,

6. İşsizlik sigortası uygulamaları,

7. İşsizliğin azaltılmasına yönelik politikalar.

Kamu otoritesinin doğrudan gelir transferi yapması, ülke vatandaşlarının ihtiyaçları doğrultusunda sosyal güvenlik hizmeti olarak maddi destek sağlamasıdır. Kamunun sağladığı bu yardımın olumlu ve olumsuz yönleri mevcuttur. Örneğin; doğrudan gelir transferiyle gelirde eşitlik sağlamaya çalışıldığı gibi aynı zamanda hazıra alışma söz konusudur.

Ülke vatandaşlarının ihtiyaçları saptanarak alınan vergilerde indirim yapılabilmektedir. Aynı zamanda vergi borcu gibi devlete borçlu olan vatandaşlar için yapılandırılmalar uygulanmaktadır. Bu yapılandırmalar ile faiz indirimleri yapılmaktadır. Ancak bu durumun da olumsuz yönü, bireylerin gelir oranları dikkate alınmadan hem yüksek gelirli hem de düşük gelirli bireylere aynı şartlar uygulanmaktadır. Bu durum, gelir adaletsizliği üzerinde iyileştirme etkisi yaratmamaktadır.

Tarih boyunca yoksulluğu toplumdan yok etmek için ülkeler kendi toplum yapısına uygun çözümler üretmeye çalışmışlardır. Ancak gelir adaleti tamamen sağlanamamış, yoksulluk sona erdirilememiştir. Bu sebeple Sivil Toplum Kuruluşlarından (STK), bireylerden, özel kurum ve kuruluşlardan destek alınarak yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Bunlar başlı başına yoksulluğun giderilmesinde yeterli olamayacağından, sosyal refah devletleri aracılığı

ile gelir adaleti sağlanmaya çalışılarak yoksulluğun sona erdirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Çünkü sosyal refah devleti, gelir adaleti ve adil gelir dağılımı konusunda önemli bir rol üstlenmektedir [213].

3.2. Yoksullukla Mücadele

Yaşam standardının yükseltilmesi için en önemli adımlardan biri, gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi ve tüm bireylerin eşit haklara sahip olmasıdır. Düşük gelirli bireylerin devlet tarafından desteklenerek ekonomik farklılıkların azaltılması gerekmektedir. Sosyal devletin en önemli sorumluluklarından biri, hayat standardını yükseltmek ve gelir dağılımında adaleti sağlamaktır.

Yoksulluk temelde bireylerin hayatlarını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlere erişememesi olarak ifade edilmektedir. Bireyler derken, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tarafından 1989 yılında Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabulü ile birlikte çocuklar da toplumun bir parçası olarak ele alınmış ve onların yoksullukları üzerine çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır. 2019 Global Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) verilerine göre çok boyutlu yoksulluk içinde bulunan kişi sayısının 1,3 milyar olduğu, toplam sayının 663 milyonunun ise çocuk olduğu ve 428 milyonunun ise 10 yaşın altında olduğu açıklanmıştır[214]. Türkiye'de çocuk yoksulluğu OECD ortalamasının üzerindedir. 2021 yılı için OECD çocuk yoksulluk oranı ortalaması yüzde 12,4 iken bu oran Türkiye için yüzde 22 olarak gerçekleşmiştir[215].

Covid-19 salgınıyla birlikte yoksulluk oranlarında bir takım analizler gerçekleştirilmiştir. 2020 yılında UNICEF ve "*Save the Children*" (Çocukları Kurtarın Vakfı) tarafından yayınlanan analize göre, düşük ve orta gelire sahip ülkelerde, 150

[213] Abu Elias Sarker – Mohammad Habibur Rahman, *''The Emerging Perspective Of Governance and Poverty Alleviation: A Case of Bangladesh.''* Public Organization Review, 2007, s. 93.
[214] Global Multidimensional Poverty Peer Network, 2019. https://mppn.org/infographic-2019-global-mpi/, adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 20.08.2023).
[215] İrem Çetin, *''Yoksulluk ve Yoksulluk Göstergeleri: Türkiye ve OECD Ülkeleri Üzerine Bir Karşılaştırma''* . Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22 (2) , 2020, s. 510-532.

milyon çocuk yoksulluk seviyesine gelerek yüzde 15 artış göstermiştir. Bu verilerle birlikte düşük ve orta gelirli ülkelerde 1,2 milyar çocuk çok boyutlu yoksulluk içinde yaşamaktadır[216].

Dünyadaki veriler 150 milyondan fazla çocuk işçinin bulunduğu ve 400 milyonunun günde ortalama 1,5 dolar ile geçinmeye çalıştığı, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 2020 verilerinde gözlemlenmektedir. Covid-19 salgınının en olumsuz sonuçlarından biride çocuklar arasında eşitsizliğin artması olarak gözlenmiştir. Okulların bir süre kapalı olması bu eşitsizliği derinleştirmiştir[217].

Covid-19 süresince yoksulluğun en temel açmazlarından olan işsizlik sorunu fazlasıyla yaşanmıştır. Hükümetler tarafından ekonomik destek paketleri uygulanarak işsizlik sorununun etkileri azaltılmaya çalışılsa da sosyal hayatta mevcut olan pahalılığın giderek artmasıyla birlikte bireyler yaşam ve gelişim imkânlarına ulaşmada zorlanmışlardır. Yapılan araştırmalar işsizlik sorununun sadece pandemi kapsamında değil uzun vadede ele alınması gereken problemlere yol açacağını ileri sürmüşlerdir. Aynı araştırmalar, Covid-19 sürecinde işsizlikle daha fazla mücadele eden ailelerde çeşitli psikolojik problemlerin görüleceği, çocukların da bu olumsuz şartlar içinde büyümeleriyle yaşamlarına devam ederken ve kendi geleceklerini inşa ederken olumsuz etkileri olabileceği savunmuştur[218].

Covid-19 pandemi sürecinde olumsuz etkileri azaltmak amacıyla ekonomi, eğitim, istihdam gibi alanlarda tedbirler uygulanmıştır. Kısmi zamanlı çalışma, esnek çalışma, evden çalışma, uzaktan eğitim ve destek paketleri bu tedbir ve uygulamalardan bazılarıdır. Değişen çalışma koşullarına uyumsuzluk, yeterli örgütlenememe ve sosyal yardım konularındaki yaşanan olumsuzluklar ‘çalışan yoksullar’ olarak ifade edilen kesimin yoksulluklarını derinleştirmiştir. ILO (2020) Covid-19 pandemisinin istihdam üzerindeki etkileri sebebiyle orta veya yüksek

---

[216] Save Hosta, UNİCEF ve Save the Children, https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-ve-save-children-koronavir%C3%BCs-nedeniyle-150-milyon-%C3%A7ocu%C4%9Fun-daha-yoksullu%C4%9Fa , adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi:16.08.2023).

[217] Necati Çıtak, COVID-19 ve Sınıfsal Eşitsizlik. Türk Tabipleri Birliği COVID-19 Pandemisi 6.Ay Değerlendirme Raporu: 2020 Ankara.

[218] Margaret Whitehead – David Taylor Robinson ve Ben Barr Poverty, health, and covid-19. The BMJ, 2021, s. 1-2.

düzeyde çalışan yoksulluğunun, 2020-2022'de gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerde artacağı söylenmiştir.

Gelir adaleti ve gelirin yeniden dağılımı, sosyal devletin öncelikli hedeflerinden biridir. Temel amaç, tüm bireylere insanca yaşayabilecekleri bir minimum gelir düzeyini garanti etmektir. Adil gelir dağılımı, toplumlarda gelir farklarının büyük olmamasını ve milli gelirin sınıflar ve bireyler arasında adil bir şekilde dağılmasını hedefler. Bu, toplumda gerginlik yaratmayacak ve kabul edilebilir bir gelir paylaşımı sağlamayı amaçlamaktadır.

Öte yandan piyasa, gelir dağılımı ile devletin bazı önemli faaliyetlerinde geliri yeniden dağıtması gerektiğini savunmaktadır. Bilhassa yoksul bireylere yönelik yapılan yardımlar her türlü uygulama ve teşvikler halkın refahının sağlanması bakımından son derece etkin bir rol oynamaktadır[219].

Üretilen mal ve hizmetlerin diğer sektörlerde dağılımı gelir dağılımını etkileyen en önemli ölçütlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Gelir dağılımı ile birlikte devlet sosyal sorunları çözmeye yönelik piyasaya müdahalede bulunmaktadır. Geliri yeterli olmayanlara sosyal destek sağlamakta ve yoksulluğa ilişkin mücadelede lider olarak rol oynamaktadır. Bütün bu gelir artırımına ilişkin desteklerle bireylerin yoksulluktan etkilenmeden yaşamlarına devam edebilmeleri sağlanır. Kamusal politikaların uygulanması ile yoksulluğun ortadan kaldırılması ve arzu edilen refah seviyesine ulaşılması sağlanmaktadır[220].

Gelişim sürecinde olan ülkelerin devlet başarılarını ve etkinliğini gösterebilmeleri sosyal hayat standartlarını artırmaları üzerinden değerlendirilmektedir. Bu sosyal hayat standartlarının artırımı da gelir seviyesinin artırılması ile gerçekleşebilmektedir. Gelişim sürecine devam eden ülkeler bu sebeple yüksek gelirlilerden düşük olanlara doğru vergileme aracılığı ile yeniden bir dağılım sağlamaktadırlar. Düşük gelir gurubu için de kamu harcamaları yoluyla Ayrıca kamu

[219] Joseph Eugene Stiglitz, *''Economics of the Public Sector''* (4.Baskı). New York: W.W.Norton and Company. 1998, s. 99.
[220] Peter Klotz, *''Liberty, Reciprocity, and the Justification of a Basic Income'',* London School Public Policy. London: Unpublished Master's Thesis, 2014, s. 4.

harcamaları yoluyla eğitim ve sağlık gibi hizmetlerden yararlanma olanakları sunulmaktadır. Gelir dağılımında olması gereken adalet olgusunun kendiliğinden gerçekleşmesi beklenemez, sağlanması gereken bir hususdur[221].

Bireylere ve ailelere minimum gelir düzeyini sağlama garantisi verilerek bu anlamda bir gelir adaletinin sağlanması amaçlanmaktadır. Refah devletleri, toplumda ortaya çıkan eşitsizlikleri ve yoksulluğu azaltarak daha iyi bir toplum düzenine ulaşmayı hedeflemekte ve gelirin yeniden dağılımına çeşitli araçlarla müdahale etmektedir. Bireyleri ve toplumu yoksulluktan koruma, güvensizlik ortamını ortadan kaldırma ve herkesin kendi üretken yaşam programı yapısını düzenlemesi için gerekli olan imkânları sağlama noktasındadır.

Yoksulluk, ekonomik dışlanmanın temel bir göstergesidir ve dezavantajlı olarak incelenen gruplara ilişkin birçok araştırmanın da temel özelliğini oluşturmaktadır[222]. Bir dezavantaj olarak nitelendirilip ele alınan yoksulluk, ciddi mali sınırlamalarında çok ötesine geçmektedir[223]. Yoksulluk içerisinde bulunan bireylerin yoksulluğun yanı sıra deneyimledikleri durumlar şu şekilde ifade edilebilmektedir. Standart altı okuryazarlık seviyeleri ve normların çok üzerindeki okul terk oranları[224]; istihdam fırsatlarının az olmasının yanında emek-yoğun ve genellikle çok az fayda sağlayan yarı zamanlı işlerde çalışmak zorunda kalınması[225]; yetersiz barınma koşulları ve yetersiz beslenme[226]; gıda güvensizliği[227]; kronik tıbbi durumlar ve erken

---

[221] Gülsüm Gürler Hazman, a.g.e., s. 3.

[222] Robert L. Boyd, *''Survivalist entrepreneurship among urban blacks during the Great Depression: a test of the disadvantage theory of business enterprise.''* Social Science Quarterly, *81*(4), 2000, s. 972–984; John Sibley Butler, ''*Entrepreneurship and self-help among black Americans.''* Albany: 1991, State University of New York Press; Cedric Herring, *Open for business in the black metropolis: race, disadvantage, and entrepreneurial activity in Chicago's inner city*. The Review of Black Political Economy, *31*(4), 2004, s. 35–57.

[223] William Julius Wilson, *When work disappears*. New York: 1996, Vintage Books.

[224] Donald J. Hernandez, ''*Double jeopardy: how third-grade reading skills and poverty influence high school graduation*.'' Baltimore: 2011, Annie E. Casey Foundation.

[225] Michael H. Morris - Xaver Neumeyer - Yongseok Jang ve Donald F. Kuratko, *''Distinguishing types of entrepreneurial ventures: an identity-based perspective.''* Journal of Small Business Management, 56(3), 2018, s. 453–474.

[226] Kimberly Morland - SteveWing - Ana Diez Roux ve Charles Poole, *''Neighborhood characteristics associated with location of food stores and food service places.''* American Journal of Preventive Medicine, 22(1), 2002, s. 23–29.

[227] Noppawan Piaseu - Pamela Mitchell, ''Household food insecurity among urban poor in Thailand.'' Journal of Nursing Scholarship, *36*(2), 2004, s. 115–121.

yaşta çocuk ölümleri[228]; genç yaşta anne olmak[229]; güvenilir ulaşım araçlarının olmaması[230]; fiziksel güvensizlik toplumun geri kalanının çoğundan ayrı tutulma, dışlanma hissi[231]; ve sınırlı sosyal çevre olarak ifade edilmiştir[232].

Yoksulluğun eşlik ettiği deneyimlerin bu denli kötü ve olumsuz olması, sosyal refah devleti anlayışında yoksulluğun giderilmesi gereken çok önemli bir konu olduğunu daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre dünya ülkelerinden bazıları ve Türkiye'nin yoksulluk oranlarının verildiği bilgiler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Dünyanın En İyi, En Kötü Beş Ülkesi ve Türkiye' nin Yoksulluk Oranları

Ülkeler	Sıra No	Yoksulluk Oranı Yüzde
Ukrayna	1	1,6
Belarus	2	4,8
Kazakistan	3	5,3
Tayland	4	6,8
Çek Cumhuriyeti	5	8,6
Türkiye	20	14,4
Bolivya	50	39
Mali	51	41,9
Arjantin	52	42
Kolombiya	53	42,5
Meksika	54	43,9

Kaynak: World Bank (2020)[233].

[228] Joachim Von Braun – Ruth Vargas Hill ve Rajul Pandya-Lorch, ''*The poorest and hungry: assessments, analyses and action: an IFPRI 2020 book*.'' Washington, DC: 2009, International Food Policy Research Institute.

[229] Laurie C. Maldonado – Rense Nieuwenhuis, *''Family policies and single parent poverty in 18 OECD countries, 1978–2008.'' Community, Work & Family, 18*(4), 2015, s. 395–415.

[230] Raj Chetty – Nathaniel Hendren, ''*The impacts of neighborhoods on intergenerational mobility II: county-level estimates*.'' Washington, DC: 2016, National Bureau of Economic Research.

[231] William Julius Wilson, a.g.e.

[232] Simone Weyers – Nico Dragano -Susanne Möbus – Eva Maria Beck – Andreas Stang - Stephan Möhlenkamp – Karl Heinz Jockel – Raimund Erbel ve Johannes Siegrist, *''Low socio-economic position is associated with poor social networks and social support.''* International Journal for Equity in Health, 7(1), 2008, s. 13.

[233] World Bank, https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.MDIM?end=2022&most_recent_year_desc=true&start=2022&view=bar , adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 20.07.2023).

Tablo 3 incelendiğinde Dünya Bankası verilerine göre yoksulluk oranının en az olduğu ülkenin yüzde 1,6 ile Ukrayna olduğu görülmektedir. İkinci sırada yüzde 4,8 ile Belarus, üçüncü sırada ise yüzde 5,3 ile Kazakistan gelmektedir. Türkiye'ye bakıldığında yüzde 14,4 ile 54 ülke arasında 20. sırada yer aldığı görülmektedir. TÜİK tarafından 2002 yılından beri her yıl düzenli olarak yoksulluk oranı hesaplanmaktadır. TÜİK tarafından hesaplanan yoksulluk oranına göre 2022 yılı yoksulluk oranı 14,4 olarak gerçekleşmiştir. Dünya Bankası verilerine göre araştırma yapılan ülkeler arasında yoksulluk oranının en kötü olduğu ülke yüzde 43,9 oranı ile Meksika olmuştur. Kolombiya yüzde 42,5 ile elli üçüncü, Arjantin yüzde 42 ile 54 ülke arasında son üç sırayı almışlardır. Yoksulluk oranının en fazla olduğu son beş ülkeden 4 tanesinin Güney Amerika ülkelerinden oluştuğu görülmektedir.

3.3. Doğal Eşitsizliklerin Giderilmesi ve Refah Devleti Göstergeleri

Refah devletinin önemli bir amacı, doğal olarak ortaya çıkan eşitsizlikleri gidermek ve yaşam standartlarını yükseltmektir. Bu hedefi gerçekleştirmek için, bireyler arasında eşitlik sağlanması gerekmektedir. Eşitlik kavramı, toplumdaki bireylerin yasalar önünde eşit haklara sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle, devletlerin temel yapı taşlarından biri olan anayasalarda, eşitliğe dair çeşitli güvenceler yer alması önemlidir.

Refah devletinde bireyler sahip oldukları özellikler bakımından çeşitli ayrımcılıklar gözetmeksizin yasa önünde eşittirler fakat buradaki eşitlik bireylerin sahip olduğu sosyal ve ekonomik şartların eşitlenmesi anlamına gelmemektedir Fırsat eşitliği denildiğinde en önemli nokta devlet tarafından sağlanan hizmetlerden yararlanmadaki eşitliktir[234]. Refah ülkeleri karşılaştırmasına ilişkin ulaşılan veriler tablo 4'te sunulmuştur.

[234] Coşkun Can Aktan - Özlem Özkıvrak, ''*Sosyal Refah Devleti''* (1.Baskı). Okutan Yayınları, İstanbul 2008, s. 47-48.

Tablo 4: 2023 Yılı Dünya Refah Ülkeleri En İyi ve En Kötü Beş Ülke ile Türkiye Sıralamaları

Sıra No	Ülke	Emniyet ve Güvenlik	Özgürlük	Yönetim	Beşeri Sermaye	Yatırım Ortamı	Kurumsal Altyapı	Altyapı ve Pazara	Ekonomik Kalite	Yaşam Koşulları	Sağlık	Eğitim	Doğal Çevre
1	**Danimarka**	6	2	22	1	8	8	9	7	2	16	5	5
2	**İsveç**	10	4	37	4	6	15	7	8	3	9	8	1
3	**Norveç**	3	1	44	3	9	14	20	5	4	7	10	9
4	**Finlandiya**	15	3	40	7	2	12	10	20	7	15	2	2
5	**İsviçre**	2	12	37	12	12	1	11	2	5	10	4	6
95	**Türkiye**	147	152	128	137	68	65	50	71	59	63	74	86
163	**Somali**	160	141	161	143	153	140	165	165	159	163	158	136
164	**Afganistan**	166	148	149	166	154	139	159	152	153	153	157	155
165	**Orta Afrika Cumhuriyeti**	157	135	155	160	160	149	166	130	167	167	165	93
166	**Yemen**	165	159	166	157	165	160	156	164	148	136	155	152
167	**Güney Sudan**	167	158	164	163	150	156	153	160	166	166	164	125

Kaynak: Legatum Institute, (2023)[235].

Tablo 4'te bulunan Emniyet ve güvenlik sütunu, savaş, çatışma ve suçun bireylerin güvenliğini hem anlık hem de daha uzun süreli etkiler yoluyla istikrarını ölçer. Kişisel özgürlük sütunu, temel yasal haklara ve bireysel özgürlüklere yönelik ilerlemeyi ölçer. Yatırım ortamı sütunu, yatırımların hangi ölçüde korunduğunu ve ne ölçüde erişilebilir olduğunu ölçer. İşletme Koşulları sütunu, düzenlemelerin işletmelerin başlamasına, rekabet etmesine ve büyümesine ne ölçüde olanak tanıdığını ölçmektedir.

Yaşam koşulları sütunu, maddi kaynaklar, barınak, temel hizmetler olmak üzere herkes tarafından makul bir yaşam kalitesinin deneyimlenme derecesini ölçer. Sağlık sütunu, insanların ne ölçüde sağlıklı olduğunu ve sağlık çıktıları, sağlık sistemleri, hastalık ve risk faktörleri ve ölüm oranları dahil olmak üzere sağlığı korumak için gerekli hizmetlere erişebildiğini ölçer. Yönetim sütunu, iktidar üzerinde

[235] The Legatum Prosperity Index, 2023, s. 24-25.

ne ölçüde kontrol ve kısıtlama olduğunu ve hükümetlerin yolsuzluk olmadan çalışıp çalışmadığını ölçer. Beşeri Sermaye sütunu kişisel ve sosyal ilişkilerin, sosyal normların, bir ülkedeki sivil katılımın ve sosyal hoşgörünün gücünü ölçer. Altyapı ve pazar erişimi sütunu ticareti mümkün kılan altyapının kalitesini ve mal ve hizmet piyasasındaki bozulmaları ölçer. Ekonomik kalite sütunu, bir ekonominin sürdürülebilir bir şekilde ve iş gücünün tam katılımıyla zenginlik yaratmak için ne kadar donanımlı olduğunu ölçer. Eğitim sütunu, eğitimin dört aşamasında (okul öncesi, ilk, orta ve yükseköğretim) kaydı, sonuçları ve kaliteyi ve ayrıca yetişkin nüfustaki becerileri ölçer. Doğal çevre sütunu, fiziksel çevrenin insanların günlük yaşamlarında doğrudan etkisi olan yönlerini ve gelecek nesillerin refahını etkileyebilecek değişiklikleri ölçmektedir[236].

Tablo 4'te verilen 2023 Yılı Dünya Refah Ülkeleri En İyi ve En Kötü Beş Ülke ile Türkiye verileri ele alınarak ülkelerin dünya refah sıralamasında yeri ve önemi hakkında bilgi edinmek mümkün hale gelmektedir. Bu değerler hesaplanırken 167 ülke verileri hesaplanarak değerlendirilmiştir. İlk 5 sırayı Baltık ülkelerinin alması tesadüf değildir. Tüm refah endekslerinde üst sıralarında yer alan bu ülkeler sosyal refahın ve insan odaklı yönetimin had safhada olduğu ülkeler olarak göze çarpmaktadır. 2023 yılı verileri göz önüne alınarak 167 ülke içerisinde Danimarka 1. sırayı alırken, Güney Sudan 167. ve son sırada yer almaktadır. Danimarka aynı zamanda beşeri sermaye alanında da 1. sırayı almaktadır. Genel sıralamada 2. Sırada olan İsveç doğal çevre konusunda 1. sırayı almıştır. Genel sıralamada 3. Olan Norveç özgürlük alanında 1. sırayı almıştır. Genel sıralamada 5. olan İsviçre kurumsal altyapı anlamında 1. sırada yer almıştır. Türkiye güvenlik ve emniyette 147. , kişisel özgürlükte 152. , yönetimde 128. , beşeri sermayede 137. Olarak 167 ülke arasında alt sıralara yakın bir yerde yer almaktadır. Listenin son sıralarında yine Afrika Kıtası ağırlıkta ülkeler yer almaktadır. Savaşın, yönetim krizlerinin, güvenlik sıkıntılarının olduğu ülkeler genel olarak listede en alt sıralarda yer almaktadırlar. 167. ve son sırada Güney Sudan yer almaktadır.

[236] The Legatum Prosperity Index, 2023, s. 20-21.

Refah devleti bireylerin yaşamlarını eğitim, sağlık, konut, gıda ve diğer refah hizmetleri aracılığı pozitif yönde desteklenmeyi, bireyler arasında hali hazırda var olan gelir eşitsizliğini gidermeye çalışarak gelir adaletini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla etkinliğin temel amacı; GSYH'nin bir bölümünün etkili kısmının refah amaçları için ayrılıp pay edilmesini, ayrılan bu kaynakların farklı araçlar (hizmetler ve nakit transferler) arasında pay edilmesini (mikro-etkinlik) ve ayrıca refah odaklı devletin geliştirdiği politikalarının emek arzı, istihdam ve tasarruflar üzerinde var olan olumsuz etkilerinin en aza indirilmesini kapsamaktadır. Refah devleti; temelde refah kurumları oluşturarak kişilerin yaşamları süresince düzenli bir gelir edile edebilmelerini, yaşayacakları yoksulluk riskine karşı önlem almayı ve hayat kalitelerini korumayı amaçlayıp desteklemektedir. Gelir dağılımındaki iyileştirme ve adaletin sağlanma çalışmaları yatay ve dikey eşitlik kavramları ile ifade edilmektedir. Dikey eşitlik olgusu farklı alın gücüne sahip bireyler arasında artan vergi oranları sistemi de kullanılarak gelirin bireylere yeniden dağılımını ifade etmektedir. Yatay eşitlik kavramı ise alım gücü bakımından aynı seviyede seyreden bireylerin eşit oranlarda vergi ödemelerini ifade etmektedir. Transferler ise daha geniş bir yaklaşım ile gelir testine bağlı olan transferler ve bağlı olmayanlarla birlikte düşük gelirli alıcıların transferleri ile vergiden alınan yararın düşük gelir grubuna daha fazla pay edildiği mal ve hizmetleri sunmaktadır[237].

Refah devleti göstergelerini Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan, İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ve onun alt göstergeleri olarak yayınlanan refah algısı gösterge oranlarını kullanarak bunlar; yaşam memnuniyeti endeksi, yargıya duyulan güven, yaşam standardı, sağlık hizmetlerinde kalite, seçim özgürlüğü, eğitimde kalite şeklinde ifade edilmektedir. İlerleyen kısımlarda farklı kıtalardan farklı ülkeler ele alınarak bu ülkelerin bahsi geçen verilerle değerlendirilmesi yapılarak incelenmeye çalışılmıştır.

İGE temelde üç ana unsurdan oluşmaktadır. Sağlık, eğitim ve gelir başlıkları ele alınarak hesaplanan insani gelişme endeksi 0-1 değerleri arasında yer alır. Bulunan

[237] Hale Balseven, *Refah Devleti ve Gelir Dağılımı: Karşılaştırmalı Bir Analiz,* Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, 2017, s. 89.

sonuç sıfırdan uzaklaşıp bire yaklaştıkça insani gelişmelerin pozitif yönlü arttığı, birden uzaklaşıp sıfıra doğru değer küçüldükçe insani gelişmelerin azaldığı varsayılmaktadır.

0-550 değerleri arası Düşük İnsani Gelişmeyi,

0,550-0,699 değerleri arası Orta İnsani Gelişmeyi,

0,700-0,799 değerleri arası Yüksek İnsani Gelişmeyi,

0,800-0,999 arası Çok Yüksek İnsani Gelişmeyi ifade etmektedir[238]. İnsani gelişmişlik endeksi verilerinin bazı yıllara göre değişimlerini içeren bilgiler tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Çok Yüksek İnsani Gelişmişlik Endeksine Sahip Ülkeler ve Türkiye

Ülkeler	1990	Sıra No	2000	Sıra No	2010	Sıra No	2021	Sıra No
İsviçre	0,851	4	0,887	10	0,942	1	0,962	1
Norveç	0,838	7	0,913	1	0,941	2	0,961	2
İzlanda	0,811	13	0,871	15	0,902	19	0,959	3
Hong Kong	0,788	18	0,851	19	0,907	17	0,952	4
Avustralya	0,865	2	0,896	3	0,923	4	0,951	5
Danimarka	0,834	8	0,889	8	0,913	7	0,948	6
İsveç	0,81	14	0,904	2	0,91	15	0,947	7
İrlanda	0,737	29	0,847	20	0,904	18	0,945	8
Almanya	0,829	9	0,889	8	0,926	3	0,942	9
Hollanda	0,847	5	0,893	4	0,917	6	0,941	10
Türkiye	0,600	79	0,670	86	0,749	76	0,838	48
Dünya Ort.	0,601	-	0,645	-	0,697	-	0,732	-

Kaynak: UNDP, 2022 Human Development Statistical Update[239].

Tablo 5'te yer alan UNDP 2022 yılına ait verilere göre, çok yüksek insani gelişme endeksine sahip ülkeler ve Türkiye' ye ait insani gelişme endeksleri ve endeks oranına göre hangi gelişmişlik seviyesinde olduklarını gösteren ülke sıralamaları yer almaktadır. 2021 yılına göre ilk 10 ülkeye ve Türkiye' ye ait 2021 insani gelişme endeksi oranları çok yüksek insani gelişmişlik seviyesinde yer almaktadır. Tabloda yer

[238] UNDP, Human Development Report 2010; 20th Anniversary Edition, The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development, 2010, s. 13.
[239] UNDP, 2022 *Human Development Statistical Update*: s. 281-284.

alan ilk 10 ülke hesaplama yapılan (1990-2000-2010-2021) yılları için dünya ortalamasının üzerinde oranlara sahip olmuşlardır. Türkiye ise 1990 yılı hariç diğer yıllarda dünya ortalamasının üzerinde yer alarak, 2021 yılı 0,838 ortalama ile çok yüksek insani gelişmişlik seviyesinde yer almıştır. Türkiye 191 ülke içinde 0,838 insani gelişme endeksi ile 48. sırada yer almıştır. Türkiye 1990 yılında 0,600 olan insani gelişme endeksi oranını 2021 yılında 0,838 oranına çıkararak yüzde 39,7 oranında bir artış gerçekleştirmiştir. Düşük insani gelişmişlik düzeyindeki ülkelerin veri sonuçlarına ilişkin bilgiler tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: En Düşük İnsani Gelişmişlik Endeksine Sahip On Ülke

Ülkeler	**1990**	**Sıra No**	**2000**	**Sıra No**	**2010**	**Sıra No**	**2021**	**Sıra No**
Gine	0,269	139	0,345	163	0,415	181	0,465	182
Yemen	0,383	123	0,450	143	0,510	152	0,455	183
Burkina Faso	-	-	0,296	171	0,372	186	0,449	184
Mozambik	0,238	140	0,303	169	0,402	185	0,446	185
Mali	0,237	141	0,317	168	0,404	184	0,428	186
Burundi	0,290	137	0,297	170	0,405	183	0,426	187
Orta Afrika	0,338	130	0,329	166	0,372	186	0,404	188
Nijer	0,216	142	0,262	174	0,338	189	0,400	189
Çad	-	-	0,291	172	0,362	188	0,394	190
Güney Sudan	-	-	-	-	0,430	178	0,385	191
Dünya Ort.	0,601	-	0,645	-	0,697	-	0,732	-

Kaynak: UNDP, 2022 Human Development Statistical Update [240].
*(-) ile belirtilen yıllarda çeşitli sebeplerden ötürü hesaplama yapılamamıştır.

Tablo 6'da yer alan UNDP 2022 yılına ait verilere göre, düşük insani gelişme endeksine sahip ülkeler ve bu ülkelerin insani gelişme endeks oranına göre hangi gelişmişlik seviyesinde olduklarını gösteren ülke sıralamaları yer almaktadır.

Yapılan hesaplamada 191 ülkenin insani gelişmişlik endeksleri hesaplanmış ve yapılan hesaplamaya göre en düşük insani gelişmeye sahip 10 ülke tabloda yer almaktadır. Tablo 6'da yer alan insani gelişme endeksi (1990-2000-2010-2021) yıllarına göre ayrı ayrı ele alınmış ve bu ülkelerin tamamı hesaplanan yıllarda insani

[240] UNDP, a.g.e., s. 284.

gelişme endeksi dünya ortalamasının altında yer almışlardır. Tabloda yer alan ekonomik anlamda geri kalmış Afrika ülkelerinin nerede ise tamamında siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın hakim olduğu ve insanlarının yoksulluk içinde yaşadığı, insani gelişme endekslerinin hesaplanan yıllar için dünya ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir. Ülkelere göre çeşitli nedenlerle 1990 yılında Burkino Faso' da ve Çad' da, 1990 ve 2000 yılında Güney Sudan için hesaplama yapılamamıştır. 191 ülkenin insani gelişme endekslerine göre 2021 yılında Güney Sudan son sırada yer almıştır. insani gelişme endekslerinin hesaplanan yıllar için dünya ortalamasının çok altında olduğu görülmektedir. Ülkelere göre çeşitli nedenlerle 1990 yılında Burkino Faso' da ve Çad' da, 1990 ve 2000 yılında Güney Sudan için hesaplama yapılamamıştır. 191 ülkenin insani gelişme endekslerine göre 2021 yılında Güney Sudan son sırada yer almıştır.

İnsani gelişmişlik düzeyine etki eden cinsiyet eşitsizliğine ilişkin veriler incelenmiş bu kapsamdaki veriler tablo 7' de sunulmuştur.

Tablo 7: Küresel Cinsiyet Eşitsizlik Endeksinde En İyi, En Kötü Beş Ülke ve Türkiye

Ülkeler	Sıra No	Cinsiyet Eşitsizliği (0-1)	Doğumda Anne Ölümü Yüz Binde	Genç Yaşta (15-18) Doğum Binde	Parlementoda Kadın Temsil Oranı Yüzde	En Az Ortaöğretim Mezunu Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı Yüzde		Cinsiyete Göre +15 Yaş Üzeri Nüfusun İşgücüne Katılma Oranı Yüzde	
						Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Danimarka	1	0,013	4	1,9	39,7	95,1	95,2	57,7	66,7
Norveç	2	0,016	2	2,3	45,0	99,1	99,3	60,3	72,0
İsviçre	3	0,018	5	2,2	39,8	96,3	97,5	61,7	72,7
İsveç	4	0,023	4	3,3	47,0	91,8	92,2	61,7	68
Hollanda	5	0,025	5	2,8	39,1	89,8	92,7	62,4	71,3
Türkiye	65	0,272	17	16,9	17,3	56,3	75,9	31,8	69,4
Orta Afrika Cumhuriyeti	166	0,672	829	160,5	12,9	13,9	31,6	63,3	79,5
Afganistan	167	0,678	638	82,6	27,2	6,4	14,9	14,8	66,5
Nijerya	168	0,680	917	101,7	4,5	40,4	55,3	47,9	59,6
Papua Yeni Gine	169	0,725	145	55,3	0	10,8	15,5	46,3	48,1
Yemen	170	0,820	164	54,4	0,3	22,4	37,5	6	67,6

Kaynak: UNDP, 2022 Human Development Statistical Update [241].

[241] UNDP, *a.g.e.* s. 291-295.

Tablo 7 incelendiğinde cinsiyet eşitsizliğinin en az olduğu ülkeler kapsamında Danimarka'nın 0,013 ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. 0,016 ile Norveç ikinci sırada, 0,018 ile İsviçre üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye bu sıralamada 0,272 ile yüz yetmiş ülke arasında altmış beşinci sırada, Yemen ise 0,820 ile son sırada yer almaktadır. Cinsiyet eşitsizliğinin en fazla olduğu üç ülke ele alındığında 0,680 ile Nijerya, 0,725 ile Papua Yeni Gine ve 0,820 ile Yemen'in olduğu görülmektedir. Türkiye'nin yüz yetmiş ülke arasında altmış beşinci olması ele alındığında insani gelişmişlikte cinsiyet eşitsizliğinin varlığı kabul edilmektedir.

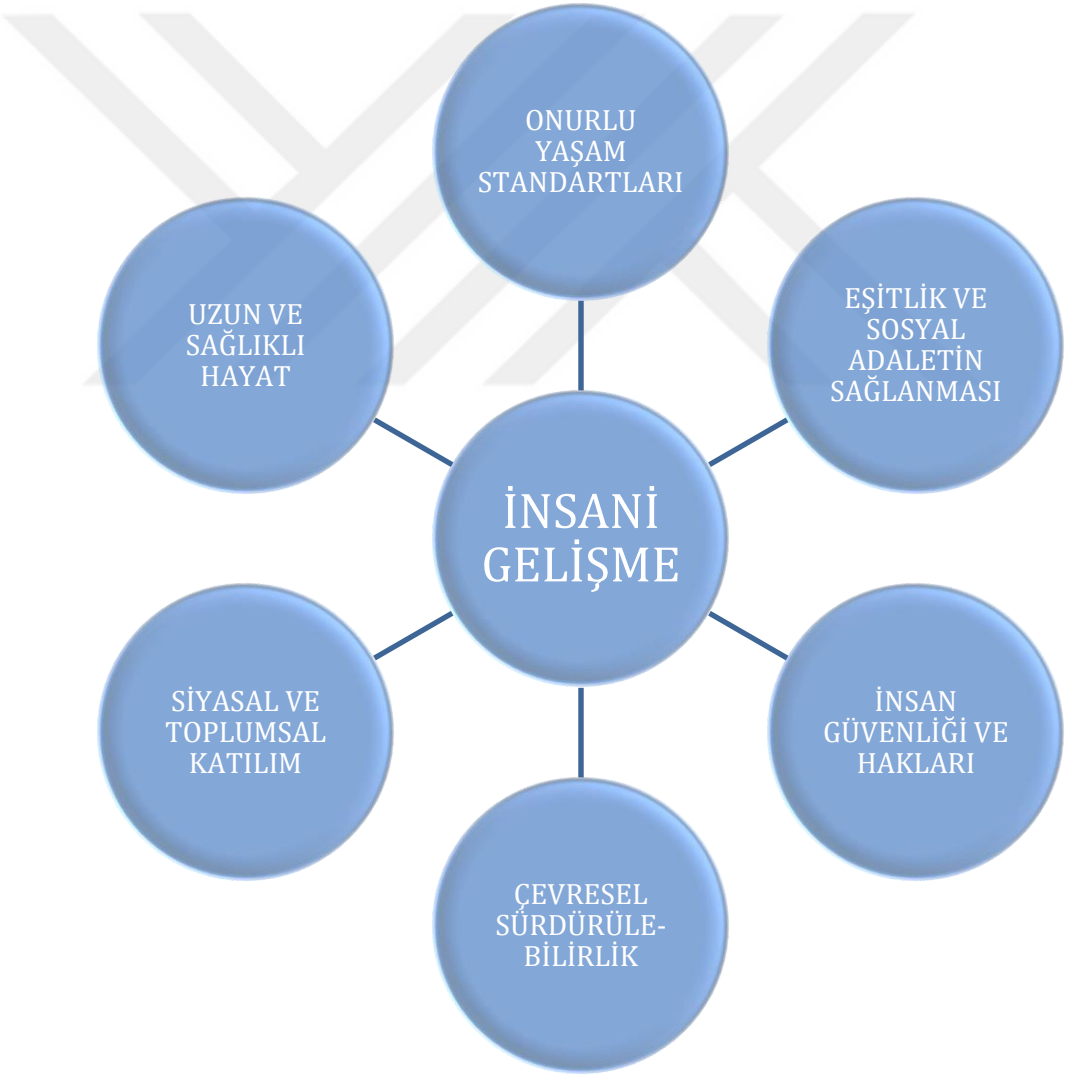
Cinsiyet eşitsizliğinin giderilebilmesi de sosyal refah devletinin sorumluluğundadır. Cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi için, tablo 7'de belirtildiği üzere; genç yaşta doğumların önüne geçilmeli, doğumda anne ölümlerinin önlenmesi adına gerekli sağlık tedbirleri alınmalı ve parlamentoda yeterince kadın temsilcilerin yer alması adına çalışmalar yürütülmelidir. Bu sayılan hususlar dışında eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçilerek, kadınlarda +15 yaş nüfusun işgücüne katılma oranlarını da artırmak gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de yapılan bazı çalışmaların bu sorumluluğu yerine getirmekte kullanılabilmektedir. Örneğin, kadın girişimcilerin teşvik edilerek çalışma hayatına yönlendirilmesi için sanayi odaları tarafından iş kurmaları için verilen hibelerle kadınlarında iş hayatında yer alması sağlanmaktadır. TÜİK işgücü istatistiklerine göre 2021 yılında yüzde 28 olan kadın istihdam oranı, 2022 yılı için yüzde 30,4 olarak gerçekleşmiştir. Sağlık alanında yaşanan gelişmeler anne ölümleri oranında düşüşlere neden olmaktadır. 27. dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) 600 sandalyeden 104'ü kadınlardan oluşurken, 28. Dönemde bu sayı 119'a yükselmiştir[242]. Okuma yazma oranlarında erkeklere göre daha az olan kadın sayısının artırılmasına yönelik olarak kız çocuklarının okula dönüş kampanyaları sürdürülmesi ve kız çocuklarının eğitimlerinin yükseltilmeye çalışılması bu bağlamda örnek çalışmalar olarak gösterilmektedir. TÜİK istatistiklerle kadın 2022 yılı araştırmalarına göre +25 yaş cinsiyete göre nüfusa

[242] TBMM, sandalye dağılımı, https://tbmm.gov.tr/sandalyedagilimi adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 02.08.2023).

göre en az ilkokul mezunu erkeklerin oranı yüzde 97,1 iken, bu oran kadınlarda yüzde 87,3 olarak gerçekleşmiştir[243].

İnsani gelişme kendi başına oluşan bir olgu değildir, bu kavramı dolduran ve gelişmesini sağlayan birçok değişken ve boyuttan söz edilebilir. İlgili alan yazın incelendiğinde insani gelişmeyi oluşturan boyutların varlığından söz edilebilmektedir. İnsani gelişmeyi oluşturan boyutlara ilişkin veriler Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2: İnsani Gelişmenin Boyutları

Kaynak: UNDP, 2015 Human Development Statistical Update [244].

[243] TÜİK, İstatistiklerle Kadın 2022, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Kad%C4%B1n-2022-49668&dil=1 adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 02.08.2023).
[244] UNDP, *Human Development Report 2015; Work For Human Development.* New York: UN.

Şekil 3 incelendiğinde insani gelişmenin onurlu yaşam standartları, uzun ve sağlıklı hayat, eşitlik ve sosyal adaletin sağlanması, siyasal ve toplumsal katılım, çevresel sürdürülebilirlik ve insan güvenliği ve hakları olmak üzere altı boyuttan oluştuğu görülmektedir. İnsani gelişme düzeyinin artırılması için bu altı boyutun da aynı zamanda geliştirilmesi gerekmektedir.

İnsani Gelişme Raporlarına göre, insani gelişmenin temel amacı insan ve yaşam zenginliklerinin artırılmasıdır. Bu nedenle, insani gelişme yaklaşımı ekonomik zenginliğe değil, insan odaklı zenginliklerin artırılmasına odaklanmaktadır. Yukarıdaki şekil, insani gelişmenin farklı boyutlarını görsel olarak yansıtmaktadır. Bilgi bileşeni, insani gelişmenin belki de diğer tüm bileşenlerin temel kavramı olduğu en üstte yer almaktadır. Toplumu oluşturan her ferdin bireysel gelişimi için önemli bir itici güç olmasının yanı sıra ülke ekonomilerinin ve genel kalkınmanın gelişimi için de destekleyici olan bilgi birikimi, diğer unsurların temel dayanağı gibidir. Onurlu bir yaşam hedefi, maddi zenginliklerin yanı sıra sağlık ve eğitim gibi altyapı yatırımlarının ne oranda başarısı ile doğru orantılı olmaktadır. Kalkınma sürecinde her şey yolunda olsa bile eşitsizliğin olduğu ve sosyal adaletin gerçekleşmediği bir sistemde insani kalkınmadan bahsetmek zordur. İnsan güvenliğinin ve yaşam özgürlüğünün sağlanması, hakların net bir şekilde tanımlanarak kanunlar ile güvence altına alınması da insani kalkınmanın önemli bir parçasıdır. İnsani gelişme, mevcut topluluklarla ilgilenirken aynı zamanda gelecek nesilleri ve onlara bırakılacak doğal çevreyi de ilgilendirir. Uzun ve sağlıklı bir yaşama sahip bireyler aynı zamanda özgür bir hayat sürmek isteyeceklerdir. Bu taleplerin dile getirilmesi ve karar vericilere duyurulması siyasal ve toplumsal katılım ile mümkün olabilir[245].

Refah algısı gösterge oranlarının en iyi olduğu on ülke ve Türkiye'ye ilişkin veriler incelenmiş bu kapsamdaki veriler Tablo 8' de sunulmuştur.

[245] Fahri Seker, *Kalkınma Etiği ve Kapsayıcı Büyüme,* (1. Baskı). Nobel, Yozgat 2015, s. 78-79.

Tablo 8: Dünyada Refah Algısı Gösterge Oranlarının En İyi Olduğu On Ülke ve Türkiye

Ülke	Sıra No	Yaşam Memnuniyeti Endeksi (0-10)	Eğitimde Kalite Yüzde	Sağlık Hizmetlerinde Kalite yüzde	Seçme Özgürlüğü yüzde	Hayat Standardı yüzde	Yargıya Güven Yüzde
Norveç	1	7,6	90	88	95	95	88
İsviçre	2	7,5	83	90	91	92	78
Avustralya	3	7,3	68	84	90	88	55
İrlanda	4	7,1	84	63	90	81	74
Almanya	5	7,1	68	85	83	83	68
İzlanda	6	7,5	80	78	94	87	55
Hong Kong	7	5,4	46	58	83	82	75
İsveç	8	7,3	68	77	94	92	69
Singapur	9	6,4	86	93	92	88	89
Hollanda	10	7,5	81	89	92	92	71
Türkiye	64	5,6	50	62	63	68	53
Dünya Ort.	-	5,1	66	60	80	69	60

Kaynak: UNDP, 2018 Human Development Statistical Update [246].

Tablo 8'de yer alan gelişmiş ülkelerin insani gelişme endeksini oluşturan ve önemli alt göstergelerinden olan refah algısı göstergeleri arasında yer alan; yaşam memnuniyeti, eğitim kalitesi, sağlık hizmetlerinde kalite, seçim özgürlüğü, yaşam standardı, yargıya güven endeksleri baz alınarak ülkeler sıralanmıştır. En önemli göstergelerden bir olan yaşam memnuniyeti endeksi 0-10 değerleri arasında yer almaktadır. Bu endekste 7,6 ile en üst sırada yer alan Norveç 1. sırada yer almaktadır. Yaşam memnuniyeti endeksinde de İskandinav ülkelerinin üst sıralarda yer alması tesadüf olmamakla birlikte sosyal, kültürel, ekonomik, sağlık, eğitim ve yargı alanının her birinde en üst seviyelerde olmaları toplumsal refahın üst seviyede olmasını sağlamaktadır. Refah devleti olmanın salt iyi bir ekonomiye sahip olmaktan ibaret olmadığı, toplumsal ve kültürel birçok refah algısı göstergelerinin de refah devletleri açısından ne kadar önemli olduğunu tabloya bakarak daha iyi anlayabiliriz. Seçili gelişmiş ülkelerin tamamı refah algısı gösterge oranlarının tamamı dünya ortalamasının üzerinde yer almaktadır.

[246] UNDP, *Human Development Statistical Update*: 2018, s. 74.

Refah algısı gösterge oranlarının en kötü olduğu on ülkeye ilişkin veriler incelenmiş bu kapsamdaki veriler Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9: Dünyada Refah Algısı Gösterge Oranlarının En Kötü Olduğu On Ülke.

Ülke	Sıra No	Yaşam Memnuniyeti Endeksi (0-10)	Eğitimde Kalite Yüzde	Sağlık Hizmetlerinde Kalite yüzde	Seçme Özgürlüğü yüzde	Hayat Standardı yüzde	Yargıya Güven Yüzde
Mozambik	180	4,3	70	56	81	59	67
Liberya	181	4,4	42	37	73	41	53
Mali	182	4,7	35	44	72	50	39
Burkina Faso	183	4,6	51	40	58	38	48
Sierra Leone	184	4,1	45	45	70	43	49
Burundi	185	2,9	54	37	43	26	46
Çad	186	4,6	53	44	60	58	44
Güney Sudan	187	2,8	34	24	44	22	41
Orta Afrika Cumhuriyeti	188	3,5	37	28	64	30	60
Nijer	189	4,6	44	43	65	52	65
Dünya Ort.	-	5,1	66	60	80	69	60

Kaynak: UNDP, 2018 Human Development Statistical Update [247].

Tablo 9'da yer alan az gelişmiş ülkelerdeki refah algısını gösteren bazı gösterge oranları ele alınmıştır. UNDP tarafından yapılan araştırmalar sonucunda; yaşam memnuniyeti endeksi, eğitimde kalite, sağlık hizmetlerinde kalite, seçme özgürlüğü, hayat standardı ve yargıya güven gibi refah algısı gösterge oranlarının neredeyse tamamının dünya ortalamasının altında olması dikkat çekmektedir.

Yaşam memnuniyeti endeksi, insanların genel olarak yaşam kalitesi ve refah düzeyi hakkında bir ölçü olmaktadır. Dünya ortalaması 5,1 olarak hesaplanmıştır. Seçili ülkelerin tamamı bu oranın altında kalmaktadır. Buna bakarak seçili ülkelerdeki insanların büyük kısmının genel olarak yaşadıkları hayattan memnun olmadıklarını söylemek yanlış olmaz. Refah algısı gösterge oranlarının en düşük olduğu ülkelere bakınca büyük kısmı aynı coğrafyada aynı kaderi paylaşmaktadır.

[247] UNDP, *a.g.e.* s. 77.

Eğitimde kalite ve sağlık hizmetlerinde kalite insanların onurlu bir yaşam sürmesi ve beşeri sermayenin olabilmesi adına çok önemli iki gösterge olurken, seçili ülkelerde bu oranlarda dünya ortalamasının altında yer alarak zor olan yaşam şartlarını daha zor hale getirmektedir. En temel sağlık ve eğitim haklarından yoksun kalan insanlar bu imkânlara erişmede zorluklar yaşamakla birlikte, diğer dünya ülkelerinin oranları ile karşılaştırılınca çok geride kaldıkları gözlenmektedir.

Seçme özgürlüğü, bir ülkedeki bireylerin siyasi süreçlere katılım ve özgür iradeleriyle seçim yapma yeteneğini ifade eder. Tablodaki verilere göre, düşük seçme özgürlüğü oranlarına sahip olan ülkelerde demokratik süreçlerde ve siyasi katılımda kısıtlamalar bulunabilir.

Yargıya güven oranları o ülkede yaşayan halkın yargı ve adalet sistemine olan güvenini göstermektedir. Yargıya güven dünya ortalaması yüzde 60 olurken seçili ülkelerden biri hariç tamamı bu oranın altında yer aldığı görülmektedir. Seçili ülkelerden sadece Nijer yüzde 65 ile yargıya güven duymaktadır. Bu oranların çok düşük olması o ülkelerde yargı ve adalet sistemine olan inancın ne seviyede az olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Hayat standardı, bir ülkedeki insanların temel ihtiyaçlarına erişim düzeyini yansıtır. Düşük hayat standardı oranları, insanların temel ihtiyaçlarını karşılamada zorluklar yaşadıklarını gösterir. Tabloda yer alan seçili ülkelerin tamamı hayat standardı verilerinde dünya ortalamasının çok altında kalmaktadır. Seçili ülkelerdeki bu veriler göz önüne alındığında bu ülkelerdeki insanların yaşam koşullarının çok zor olduğunu göstermektedir.

3.4. Refah Devleti Olabilmek İçin Ulusal Strateji Belirleme

Refah devleti kavramı, tarih boyunca çeşitli şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Farklı tanımlar refah devletine minimum oranda sorumluluk verenden (ihtiyaçların sadece minimum düzeyde giderilmesi, minimum standartların

sağlanması) başlayarak, refah devletine çok daha geniş bir faaliyet alanı (eğitim, konut, kişisel sosyal hizmetler vb.) tanıyana doğru değişmektedir.

Asa Briggs'in en çok atıf yapılan tanımına göre, refah devleti "piyasa güçlerinin rolünü azaltmak amacıyla, bilinçli bir şekilde örgütlü kamu gücünün kullanıldığı bir devlet türüdür." Briggs'e göre, sosyal refah devleti üç alanda aktif durumdadır. İlk olarak, bireylere ve ailelere minimum oranda gelir garantisi sağlar. İkinci olarak, belirli sosyal sorunlarla (yaşlılık, hastalık, işsizlik vb.) başa çıkmalarına yardımcı olur. Üçüncü olarak, sosyal refah hizmetleri aracılığıyla vatandaşların tamamına en iyi yaşam standartlarını sunmaya çalışır.

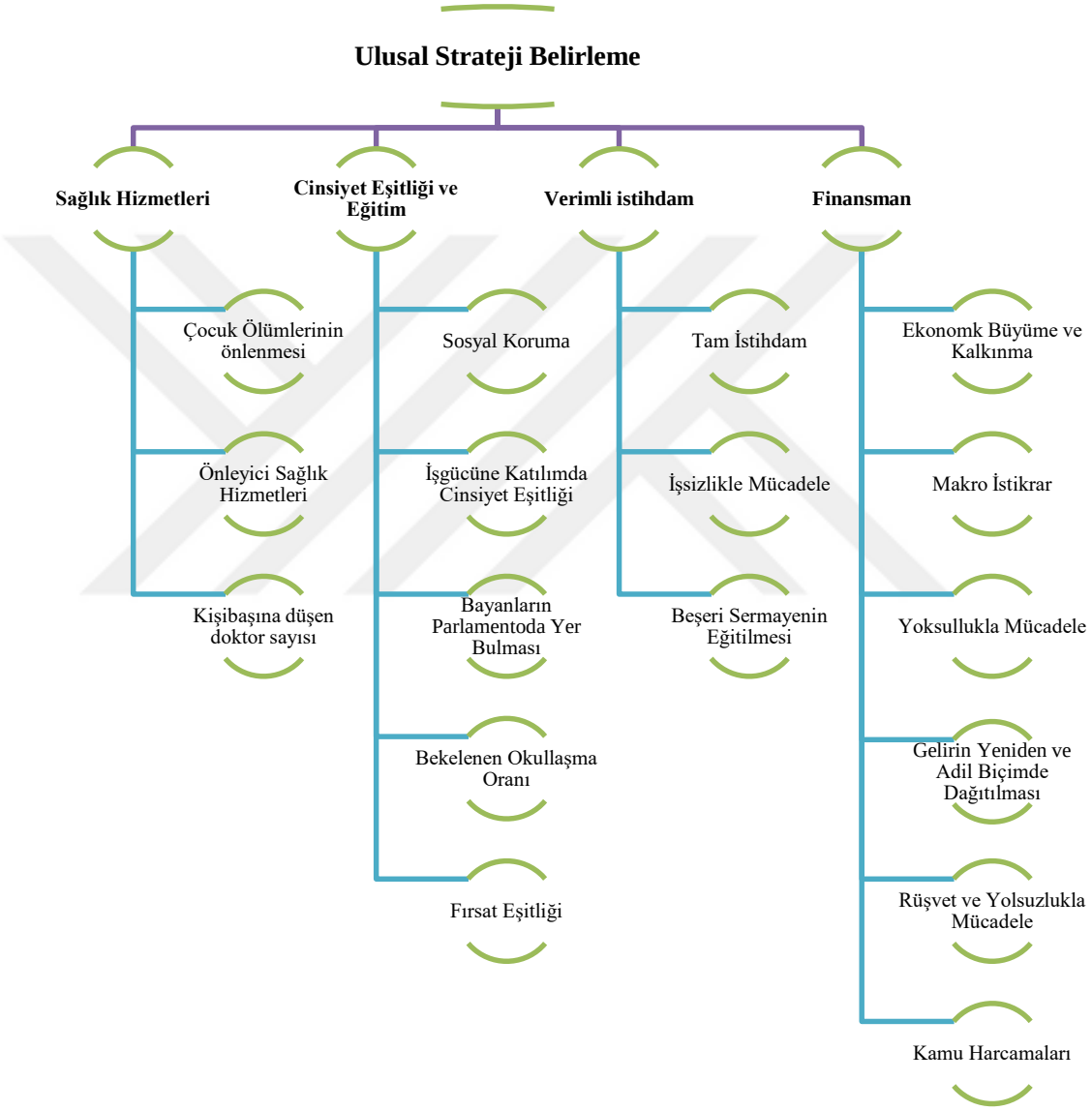
Daha basit bir ifadeyle, Asa Briggs'e göre sosyal refah devletinin toplum üzerindeki etkisi en azından üç şekilde gerçekleşmelidir: Minimum gelir garantisi sağlamak, güvencesizliği azaltmak ve herkese en iyi yaşam standartlara sahip olabilme hakkı vermek.

Refah devletini kısaca üç başlıkta anlatmak mümkündür olabilir. Refah devleti müdahaleci, düzenleyici ve geliri yeniden dağıtıcı bir devlettir. Müdahalecidir çünkü piyasa başarısızlıklarını düzeltmek için tedbirler alır ve sorunları çözmeye dönük adımlar atar. Düzenleyicidir çünkü piyasada düşük ücretlerle işçi çalıştırılmasını engellemek adına asgari ücret gibi düzenlemeler yapar, sosyal güvenlik ve yardım hizmetlerini üstlenmektedir. Aynı zamanda elde edilen geliri yeniden dağıtır çünkü gelir eşitsizliklerinin ve huzursuzlukların ortaya çıkmaması için vergi uygulamaları politikaları ve transfer harcamaları aracılığıyla gelir paylaşımına müdahale etmektedir.

Her birey eşit şartlarda yaşamaya başlamaz. Doğumla birlikte elde edilen bazı özellikler vardır. Dil, ırk, renk, doğum yeri, hatta anne babanın kültür ve eğitim düzeyi, ekonomik durumu ve sosyal statü gibi faktörler her birey için farklıdır. Ayrıca, aile dışından kaynaklanan ekonomik ve sosyal faktörler de bireyleri yoksulluk, işsizlik gibi tehlikelere maruz kalmasına neden olan etkenlerdir. Sosyal refah devleti, bu avantaj

ve dezavantajları dengelemeye çalışan, özellikle ekonomik ve sosyal açıdan güçsüz olan bireyleri destekleyerek dengeyi sağlamaya çalışan bir devlettir[248].

Şekil 3: Sosyal Refah Devleti Olabilmek İçin Ulusal Stratejiler (Odak Noktaları) Belirleme

Kaynak: Fahri Seker, (2015)[249].

Refah devletinde sağlık uygulamalarının düzenli ve eksiksiz bir biçimde yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda çocuk ölüm sayısının minimize

[248] Coşkun Can Aktan - Özlem Özkıvrak, a.g.e., s. 10-12.
[249] Fahri Seker, a.g.e., s. 90-100.

edilerek genç ve sağlıklı nüfusta meydana getirilecek artış devletlerin geleceği için büyük önem taşımaktadır. Bunu gerçekleştirebilmek adına önleyici sağlık hizmetlerinin yerinde ve toplumun bütününü kapsayacak şekilde uygulanması önemlidir. Bu hizmetlerin toplumun tamamına eşit şekilde dağıtılması kişi başına düşen doktor ve sağlık çalışanlarının artması ile mümkün olabilmektedir.

Bir diğer önemli husus ise fırsat eşitliği ve eğitim olarak göze çarpar. Refah devletleri stratejilerini belirlerken bu alana yoğunlaşmalı ve yürütülebilir politikalar ile süreci ilerletmelidir. Bu anlamda gerekli sosyal korumaların sağlanması ile cinsiyet eşitliği toplumum tamamına nüfuz etmeli ve bu konudan taviz verilmemelidir. Cinsiyet eşitliği göz önüne alındığında eğitim durumu artan bayanların işgücüne katılım oranları da artmaktadır. Eğitim ve işgücü birbirine paralel olarak artış veya azalış göstermektedir. Cinsiyet eşitliğinin en çok hissedildiği alanlardan bir de parlamentodur. Cinsiyetçiliğin önüne geçilmesi ve insanların bu konuda daha fazla bilgilendirilmesi için parlamentoya dahil olan bayan sayısının da artırılması gerekmektedir. Nitekim toplumdaki her birey gerek işgücüne katılım oranında gerekse de devletin yönetim kadrolarında kendilerine eşit şekilde yer bulabilmelidir. Bu anlamda eşitliğin her alana yayılması ile bütünleyici bir fırsat eşitliği kapısının aralanması mümkün olabilmektedir.

Bir diğer kritik nokta ise verimli istihdam hususu olarak göze çarpar. Refah devletinde istihdamın olabilecek maksimum seviyede gerçekleştirilmesi hayati bir önem taşımaktadır. Bu anlamda işsizlik ile mücadele ve istihdamı maksimize etmek öncelikli amaçlar arasında yer alır. Bu amaçlara ne denli yaklaşılır ise “Refah” kelimesi toplumda o denli vücut bulmuş olacaktır. Ülkelerin beşeri sermayesi insanlarda var olan yetenek bilgi ve becerilerin eğitim yoluyla güçlendirilmesi ve kalıcı hale getirilmesidir. İnsanların bilgi beceri ve yetenekleri varlıkları kadar önemlidir. Beşeri sermaye insanların bilgi beceri ve yeteneklerini kullanarak bunun sonucunda elde ettikleri hakları refaha dönüştürmelerine olanak sağlamaktadır. Beşeri anlamda kalkınma; mal arzını artırmaktan ziyade, insanların bilgi beceri ve yeteneklerinin artırılması ile mümkün olmaktadır.

Ulusal stratejiler belirlenir iken son ve elzem bir diğer husus ise finansman olarak karşımıza çıkar. Bir toplumum refahı ve huzuru için devletin ülke finansmanı hususunda uygulanabilir, geliştirilebilir ve verimli politikalar uygulamalıdır. Bu anlamda ekonomik büyüme ve kalkınma devletin birincil hedefi arasında yer almalıdır. Ekonomik büyüme sayısal anlamda üretim sonucu çıktı miktarının artması iken, kalkınma ise iş yaparken kurallara ve bilime uygun hareket etmektir.

Yoksullukla mücadele için hızlı bir ekonomik büyümenin olması gerekirken, bunun yanında büyümenin sürdürülebilir olması ve uzun vadede süreklilik arz etmesi için sektörler arası geniş tabanlı uyum sağlamalı ve iş gücünün tamamına yakınını kapsaması gerekmektedir. Makro istikrar, ülkeler için yatırımcı çekmek ve ülkelerin refah devleti halini alabilmesi için hayati öneme sahiptir. Enflasyon oranlarının tek hanelerde olduğu ve dalgalanmaların çok sık olmadığı, mali disiplinin kötü olmadığı, ödemeler dengesi arasında dengenin olduğu ülkelerde makro istikrarın iyi durumda olduğunu gören yerli ve yabancı yatırımcılar ülkede iş yapmaya ve istihdam alanı yaratmaya yönelir, buda hemen her ülkenin hedefleri arasında yer almaktadır.

Gelirin yeniden ve adil dağıtılması yoksulluğun azaltılmasına ve insanlar arasındaki adaletin tesis edilmesine yardımcı olmaktadır. Sosyal refah devletinin en önemli amaçlarından biri elde edilen gelirin yeniden ve adil bir şekilde toplumun tüm kesimini kapsayacak şekilde geri dağıtılmasıdır.

Bir başka ve çok detaylı bir konu olan rüşvet ve yolsuzluk, bir ülkedeki kurum ve kuruluşların almış olduğu kararları etkileyerek ülkedeki gelir dağılımını bozmaktadır. Yoksulluğun artmasına sebep olan rüşvet ve yoksulluk bazı çıkar kesimlerinin ellerini güçlendirirken halkın çoğunu gelirin yeniden dağıtılması noktasında ve vergilere engel olduğu için sosyal refahtan yararlanılması hususunda mahrum bırakmaktadır. Bir ülkede belirli ürünlerin rekabet koşulları göz önüne alınarak ülkeye girişi kısıtlanabilir, bunu aşmak isteyen ithalatçılar vergi ödemek yerine rüşvet yolunu tercih edip ülkeyi vergiden mahrum bırakabilir, bunun yanı sıra gelirin adil dağıtılması noktasında da adaletin tesis edilmesine engel teşkil etmektedir. Sosyal refah devletinde en temel konuların başında kamu harcamaları yer almaktadır.

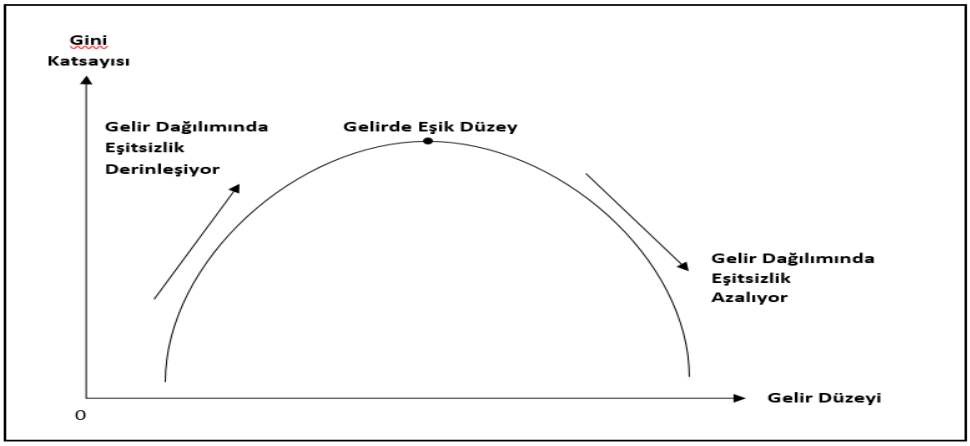
Kamu harcamaları iki kısımda değerlendirebiliriz birincisi altyapı harcamaları olurken, ikincisi teknoloji harcamaları olarak ele alınmaktadır. Beşeri sermayenin eğitilmesi ve bunun sonucunda elde edilen bilgi, beceri ve yeteneklerin refaha dönüşebilmesi adına, bahsi geçen kamu hizmetlerinin yani altyapı ve teknoloji gibi kamu harcamalarının kamu kesimi tarafından yatırım yapılması önem ve öncelik arz etmektedir[250].

3.5.Gelir Dağılımında Adaletin Sağlanması

Gelir dağılımı, gelirin bir ülke içinde veya dünya çapında nasıl dağıldığını ifade eder. Gelir dağılımı, bireyler veya aileler arasındaki gelir eşitsizliğini gösterir. Üretimin yapısı, istihdam, maliye politikası, sosyal yardımlar, eğitim ve rekabet seviyeleri dahil olmak üzere birçok faktör gelir dağılımını etkiler.

Küresel ölçekte gelir dağılımının adaletsiz bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu gelir dağılımı olgusu ülkeden ülkeye, bölgeler arası veya şehirlerarası değişkenlik gösterebilmekte ve bazı ülkelerde gelir ve servet birkaç kişinin elinde toplanırken diğerleri yoksul bir hayat sürebilmektedir.

Şekil 4: Kuznets Eğrisi ve Gelir Dağılımı

Kaynak: Nişancı vd.[251].

[250] Huriye Gonca Diler, *Kapsayıcı Büyüme Türkiye Ekonomisine Bakış,* (1.Baskı). Nobel Yayınevi, Afyonkarahisar 2021, s. 60-63.
[251] Murat Nişancı – Ahmet Fatih Aydemir – Ömer Selçuk Emsen ve Candidate Bengu Tosun, *''Kuznets Eğrisi ile Ekonomik ve Siyasal Liberalizasyon Uygulamaları Arasındaki İlişkiler'',* 2017, s.148.

Şekil 4'te Kuznets Eğrisine göre ülkeler ekonomik anlamda büyüyüp geliştikçe gelir dağılımında eşitsizlik önce artar ve zirveye ulaştıktan sonra azalma eğilimi gösterir. Eğride'de görülen bu ekonomik büyüme ve eşitsizlik arasındaki olumsuz ilişki 1990'lı yıllar itibari ile sorgulanmaya başlanmış, bu yıllarda elde edilen daha geniş çağlı ve güvenilir karşılaştırmalarla birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Yürütülen bu çalışmalarla beraber büyüme olgusunun gelir eşitsizliğini düşük gelirliler grubunda artırma etkisi bulunduğuna dair sonuçlar elde edilememiştir. Diğer bir önemli sonuç olarak ise çalışmalarda karşılaştırılan ülkelerde kişi başına düşen gelir artmış fakat eşitsizlik her ülkede sistematik bir biçimde değişim göstermemiştir. Son olarak da bu çalışmaların analizleri ile milli ve kişisel gelir üzerindeki artışların illaki eşitsizliği artıracağı değil, böyle durumlarda eşitsizliğin sabit kalabileceği de görülmüştür. Elde edilen bu çalışma bulgularıyla beraber Kuznets' in hipotezi tarafından desteklenen yaklaşım geçerliliğini kaybetmiş ve büyümeye daha olumlu bir bakış açısı gelişmeye başlamıştır[252].

Bir ülkede gelir dağılımda adalet ne kadar bozuk ise o ülkede sosyal huzursuzluk olgusu o kadar fazla olacaktır. Devletlerin asli görevi vatandaşlarını refaha ve mutluluğa eriştirmektir. Bu noktalarda gelişim sağlanabilmesi için gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi kamu otoriteleri tarafından beklenmektedir. İktisat literatüründe toplumlar birbirleri ile mukayese edilirken kişi başına düşen geliri baz alınır. Kişi başına düşen geliri daha fazla olan toplum refah toplumu olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda gerek kişi başıma düşen gelir gerekse de gelirin yeniden ve adil bir şekilde paylaştırılması refah noktasında önemli bir kaynak görevi görmektedir[253].

Bu anlamda devletler gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderebilmek adına birtakım araçlara sahiptir. Bu araçların en başında vergiler gelir. Vergilerin gelir dağılımında etkilerini belirleyen faktörler arasında verginin yapısı, türü ve bahsi geçen vergi türlerinin toplam vergi gelirleri ve milli gelir içerisindeki payı ile vergilerin

---

[252] Siddiqur Rahman Osmani, *"Growth Strategies and Poverty Reduction",* Asian Development Review, Vol 18, No 2, 2000, s. 87- 89.
[253] Zeynel Dinler, *İktisada Giriş,* Ekin Basın Yayım Dağıtım, Bursa 2014, s. 311.

yansıtılma dereceleri sayılabilir. Bu çerçevede baktığımız vakit ödeme gücüne göre gelir esnekliği yüksek olan, yansıma sonucunda vergi yükününün kimin üzerinde kaldığı net olarak bilinen ve vergi kompozisyonu adalete uygun olan bir vergi sisteminin gelir dağılımı konusunda adaleti sağlamada daha etkin olduğu söylenebilir. Bu verilerden yola çıkıldığı vakit vergi kompozisyonuna bağlı olarak gelir dağılımının da nasıl etkileneceği hakkında fikir sahibi olabiliriz. Diğer oranlar sabit varsayılarak uygulanan vergi politikası Gini katsayısını azaltıyorsa gelir ve servet dağılımını pozitif yönde etkilediğini söyleyebiliriz[254].

Devletlerin sahip olduğu araçlardan bir diğeri ise transfer harcamaları olarak bilinir. Transfer harcamaları olarak ifade edilen bu araçlar gelir dağılımının iyileştirilmesi noktasında etkili bir harcama olarak görülmektedir. Fırsat eşitliği sağlama ve olumlu bir artış elde etme noktasında bu harcamalar önemlidir. Fakat her transfer ödemelerin olumlu olduğu söz konusu değildir. Olumsuz transfer ödemelerine faiz ödemesi örnek gösterilebilir. Bu transferler gelir dağılımı bozucu etki yaratmaktadır. Bu kalemde yer alan mali transferler sosyal faydanın yüksek olduğu mal ve hizmet grubuna yönlendirilebilir, bu da gelir dağılımına pozitif anlamda katkı sağlayabilmektedir[255].

Bahsi geçen hususta bir diğer araç ise iş gücü piyasasına yönelik yapılan düzenlemelerdir. Yapılan düzenlemelerde ana amaç emek faktörünü etki edebilecek olumsuz değişimlerin engellenmesidir. Devletin bu piyasadaki uygulamalara müdahalesi işçiler için belirlenen asgari ücretin belirlenmesi ile sınırlı değildir aynı zamanda işçi ve işveren gruplarının kendi örgütlenmeleri sağlamalarını da kapsamaktır. Toplu pazarlık sürecinde bu örgütlenmelerle ücret belirlemede devlet işçi ve işveren kesimlerinin örgütlenmesi ve toplu pazarlık sürecinde ücret oluşumuna yapacağı müdahalelerle işlevsel bir bölüşüm üzerinde etkili olabilmektedir.

---

[254] Levent Yahya Eser - Murat Genç, ‘’*Gelir ve Servet Üzerinden Alınan Vergilerin Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği’’,* Maliye Dergisi, Ocak-Haziran 2020, s. 230.

[255] Bersu Ceylan*, ‘’Türkiye’de Transfer Harcamalarının Gelir Dağılımında Adalet Üzerindeki Etkisi’’,* Maliye Araştırmaları Dergisi, Temmuz 2020, Cilt:6, Sayı: 2, s. 67-76.

Aktif iş gücü piyasası olarak bilinen piyasa sisteminde uygulanan politikalar bireyin istihdam edilebilirliğini yetenek ve beceri düzeylerinin arttırılması yoluyla sağlamaya, kişilerin işsiz ve maruz kalacakları yoksulluk riskini azaltmaya ve yoksulluktan kurtulmalarına yardımcı olmaya yöneliktir.

Bir başka aracımız ise tarımsal destekleme politikası olarak ele alınabilir. Tarımsal desteklemeyi amaçlayan politikalar, tarımda kullanılan girdi ve elde edilen ürünlerin fiyatlarında meydana gelen düzenlemelerle uygulanmaktadır. Bu destekleme politikalarında fiyat üzerinde belirlenecek olan yöntemin odağında üreticiyi özendirme alt gelir gruplarını da koruyucu düşüklükte olmasıdır. Bu tarımsal destekleme politikalarının yaşadığı ikilemdir. Üretimi artırmak için uygulanması gereken özendirici fiyatlar düşük gelir grubu için sorun olmaktadır. Örneğin gıda fiyatlarında ortaya çıkabilecek en ufak bir artış bile dar gelir grubunun temel ihtiyaçları karşılamasını zorlaştırabilmektedir. Bu da kişisel gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkilere sebep olabilmektedir.

Servet politikalarının temel amacı olarak adaletsiz bir biçimde dağılmış olan servetlerin mümkün olduğu ölçüde eşit biçimde dağıtılmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde servet dağılımında önemli ölçüde farklılıklar bulunmaktadır. Toprak mülkiyeti meselesi tarımın üretim için odak noktada olduğu ülkelerde önemli olmaktadır. Mülkiyet meselesi çözümü için ortaya sunulan toprak reformu, toprak sahibi olmayan kişilerinde üretim yapabilmeleri için fırsat sunmuştur[256].

Türkiye'de gelir dağılımının daha adil bir düzeye getirilmesi her zaman öncelikli bir konu olmuştur. Çünkü gelir dağılımında var olan adaletsizlik yalnızca ekonomik değil aynı zamanda politik, sosyo-kültürel problemleri de ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple gelir dağılımındaki eşitsizliğe daha geniş bir perspektiften bakan ve hem konunun aktörleri hem de gelir dağılımı türleri arasındaki ilişkiyi

[256] Mustafa Çağlar Özdemir - Emel İslamoğlu, *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Kavram-Teori-Uygulama*, Seçkin Ekonomi, Güncellenmiş (2.Baskı). 2017, s. 67-69.

dikkate alan entegre bir strateji yaratılması, gelir dağılımındaki eşitsizliğin çözülmesi adına önem arz etmektedir[257].

3.5.1. Vergiler

Vergiler, devletin uyguladığı gelir politikalarının önemli bir parçasıdır. Bu sebeple, amaçlara uygun düzenlemeler gerektirir. Dengeli ve hızlı bir kalkınma oluşturabilmek için milli geliri, sosyal gruplar arasında adaletli bir şekilde bölüştürebilecek bir sistem oluşturulması gerekmektedir. Gelirleri bir bütün olarak görmek gerekmektedir. Merdivenin en alt basamağı ile en üst basamağı arasındaki farkı, adaletli bir şekilde birbirine yakınlaştırılmalıdır. Yaratılan değerlerden yeterince pay alanlar değil, hak ettiğini alamayanlar korunmalıdır. Bu sebeple devlet, vergi sistemi ve gelir dağılımı ile devamlı olarak ilgilenmeli ve denetlemelidir[258].

Devletin tüzel ve gerçek kişilere yüklediği ekonomik ve zorunlu bir yükümlülük olan vergilerin ilk ve en temel amacı kamu harcamalarının finansmanı olmuş olsa da, tek amacının kamu harcamalarının finansmanı olduğu söylemek yetersiz kalmaktadır. Vergiler kapsayıcı büyüme bağlamında değerlendirilecek olursa;

- Tam istihdamı sağlamak,
- Fiyat İstikrarını sağlamak,
- Gelir dağılımında adaleti sağlamak,
- Kaynak dağılımında etkinliği sağlamak

gibi amaçlara ulaşabilmek adına maliye politikası aracı olarak kullanılması vergilerin kapsayıcı büyüme adına ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır[259].

---

[257] Yaşar Uysal, *''Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Bağlamında Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler*'' Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(2), 2007, s. 276.

[258] Ela Bulut – Nihal Yayla – Sevinç Yaraşır ve İsmail Çeviş, *"Maliye Politikalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri: Panel Veri Analizi"*, ICOAEF VI International Conference On Applied Economics and Finance & Extended With Social Sciences, 2019, s. 247.

[259] Nazım Öztürk, a.g.e., s. 176.

Sosyal refah devleti anlamında öncü olan ülkelerden, Almanya Anayasası 20. Maddesine göre; ‘’*Almanya demokratik ve sosyal bir federal devlettir*’’ olarak yer almıştır. Almanya, Norveç, İsveç gibi gelişmiş ve sosyal refahın üst düzeyde olduğu ülkelerde sosyal refahın sağlanması adına birçok kurum ve kuruluşun yanında yerel yönetimlere de önemli görevler düşmektedir.

Almanya, İsveç, Norveç gibi gelişmiş ülkelerde sosyal refahın finansmanı sadece vergilerle değil, işçilere yapılan sigortalar ile finanse edilmektedir. İşveren, İşçi ve devletin bu sigortalara vermiş olduğu katkıların toplamından elde edilen sigorta gelirleri bu ülkelerde yaşayan vatandaşlara sosyal yardım ve sosyal hizmet olarak geri dönmektedir. Bahsi geçen ülkelerde sosyal yardımlar sadece ihtiyaç sahiplerine yapılırken, sosyal hizmetler ise toplumun tamamına uygulanmaktadır.

Sosyal refahın en iyi olduğu ülkelerden birisi olan Almanya’da dolaylı vergilerin ağırlığı yüzde 45 civarındadır. Örneğin, Almanya’da dolaylı vergi oranları 2013 yılında yüzde 46,96, 2014 yılında yüzde 46,71 ve 2015 yılında yüzde 46,25, olarak gerçekleşmiştir. Yıllarca muhafaza edilen rakamlara bakıldığında ortalama yüzde 45 civarında bir dolaylı vergi oranının yüzde 55 civarında dolaysız vergilerden oluştuğu Almanya vergi yapısında yer aldığı izlenmiştir[260].

Gelişmiş ülkeler ve özellikle sosyal refah devletlerinde maliye politikaları belirlenirken vergi sisteminin adil olabilmesi adına dolaysız vergiler ağırlıklı olarak esas alınmıştır. Gelişmekte olan ve geri kalmış ülke modelleri ise daha çok kolay kaynak oluşturmak ve kolay bir şekilde toplanabilen dolaylı vergiler ağırlıkta bir maliye politikası modeli seçmeye itmektedir. Dolaylı vergilerin ağırlıkta olan ülkelerde vergi adaletinden söz etmek zor olmak ile birlikte yoksul kesimi daha çok yoksullaştırıp alım gücünü azaltan uygulamalar olarak görülmektedir.

Ülkelerin gelişmişlik yapıları birbirinden farklı olarak vergi gelirleri de birbirinden farklı olmaktadır. Gelişmiş ülkeler vergi gelirlerini ve işçilerin farklı

[260] Aytekin Bektaş, *‘’Dolaylı-Dolaysız Vergiler Temelinde Bütçe Dengesinin İktisadi Büyümeye Etkisi: Türkiye ve Almanya Örneği.’’* Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2), 2019, s. 425-448.

türden ödedikleri sigortaları ağırlıkta olarak sosyal korumaya ve sosyal hizmete harcamaktadır. Türkiye vergi gelirlerinin büyük kısmını faiz ödemelerine, kamu tarafından yapılan israflara, kamu borçlanmalarının yatırım ve büyüme politikaları yerine tüketime yönelik harcamalara ayırarak, sosyal harcamalara önem vermemiştir. 2000 yılının başında Türkiye kamu gelirlerinin yüzde 85'i faiz ödemelerine giderken, 2022 yılında bu oran yüzde 8,7 olarak gerilemiş görünse de vergi ödeyen halkın sırtında büyük bir yük olmaktadır. Kamu gelirlerinin büyük bir kısmının yıllarca faiz ödemelerine gitmesindeki en önemli rol, siyasi karar alıcıların yanlış maliye politikaları ile beraber yanlış ekonomik kararlar sonucunda halkı ağır vergiler ödemeye mahkum etmesi ile devam etmektedir. Türkiye' de vergi gelirleri yıllara göre değişmekle beraber, yüzde 65-70 civarında dolaylı vergilerden oluşurken, yüzde 30-35 civarında dolaysız vergilerden oluşmaktadır. Dolaylı vergi oranlarının bu denli yüksek olmasının nedenlerinden bazıları;

- Dolaylı vergilerin toplanmasının kolay olması,
- Basit uygulanabilirliğinden dolayı uygulamada kolaylık sağlaması,
- Toplanma maliyetinin düşük olması,
- Herkesi kapsayan bir vergi olması,

gibi hususlarda geri kalmış ve gelişmekte olan devletlerde hükümetlerin en çok baş vurduğu vergi türüdür. Örneğin Türkiye'de 2023 yılında yaşanan depremden dolayı kamu kaynaklarının yetersiz kalması ile bir kereye mahsus çıkartılan ek kanun ile dolaylı vergilerden olan MTV' nin araç sahiplerinden kanun yoluyla tahsil edilmesi. Kanun ile toplanması en kolay vergilerden olan dolaylı vergilerin gelir eşitsizliği olan ülkelerde yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini artırıcı özelliklere sahip olduğu yapılan çalışmalar neticesinde ele alınmıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise avantajlı durumlarının yanında dolaylı vergilerin olumsuz yanları da yer almaktadır bunlar;

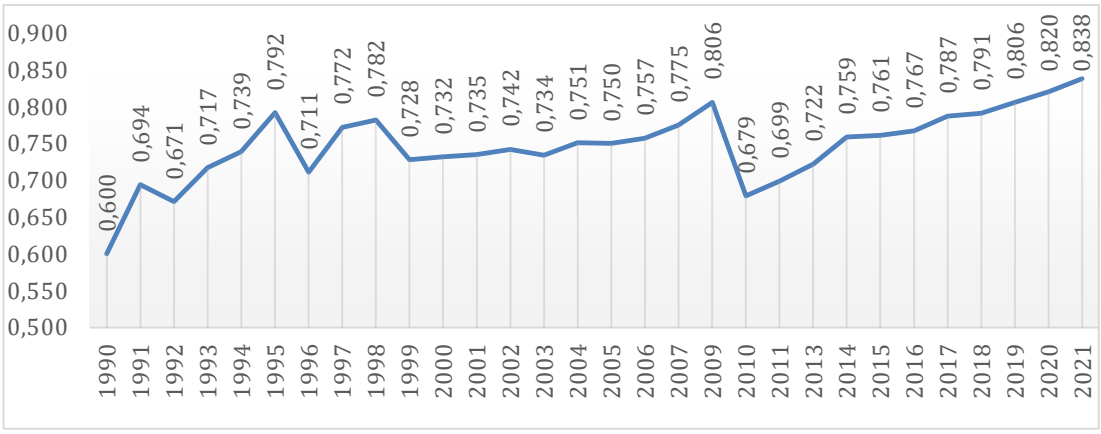
- Gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi,
- Ekonomik büyüme,
- Vergilemede adaletin sağlanması ve
- Kapsayıcı büyüme gibi

ekonominin önemli yapı taşları açısından olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Dolaysız vergiler herkese eşit oranda uygulandığından toplumda gelir seviyesi yüksek kesimi pek etkilemeyeceğinden, düşük gelire sahip kesimde ise daha çok yoksulluğa neden olmaktadır. Daha çok tüketim mal ve malzemeleri üzerinden alınan vergiler toplumda adil gelir dağılımına ve kapsayıcı büyümeye negatif etki etmektedir. Gelir ve servet üzerinden alınacak artan oranlı vergiler ise, vergi adaletinin sağlanmasını ve toplumun farklı ekonomik yapılarına göre sahip bireylerinde gelirine ve elde etmiş olduğu servete göre vergilendirmesine neden olarak daha adil olduğu ifade edilmektedir[261].

3.5.2. Kamu Harcamaları

Devlet, kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için piyasadan mal ve hizmet satın almaktadır. Kamu hizmetlerini vatandaşlara bedelsiz veya maliyetinin altında bir fiyata ulaştırması, vatandaşların giderlerinde azalma olacaktır. Bu giderlerin azalması, vatandaşların ihtiyacı doğrultusunda harcama yapmasını sağlayacaktır. Bu sayede eş değer hanehalkı gelirinde artış olacaktır. Bu artış, devamında gelir dağılımında eşitsizliğin azalmasını sağlayacaktır[262].

Grafik 7: Türkiye'nin (1990-2021) Yılları Arası İnsani Gelişme Endeksi Oranları

Kaynak: UNDP, 2022 Human Development Statistical Update [263].

[261] Serkan Gündoğdu, ''*Türkiye'de Vergi Denetiminde Etkinlik; Dolayli ve Dolaysiz Vergiler Bağlamında İnceleme''*. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 2022, s. 161-172.
[262] İlhan Acar, *"Türkiye'de Gelir Dağılımı"*, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 4(8), 2015, s. 42-59.
[263] UNDP, a.g.e., s. 281-285.

Grafik 7'de UNDP' nin yayınlamış olduğu İGE oranlarına göre Türkiye'nin 1990 yılında 0,600 olan İnsani gelişme endeksi, 2021 yılı için 0,838 olarak açıklanmıştır. 1990 yılından 2021 yılına kadar geçen sürede insani gelişme endeksi oranı yüzde 39,7'lik bir artış göstermiştir. İnsani gelişme endeksinin temel amaçları; sağlık, eğitim, gelir ile beraber insan onuruna yakışır bir hayat sürmektir. Türkiye'de 1990-2021 yılları arasında UNDP' nin insani gelişme endeksi raporuna göre; doğuşta beklenen yaşama süresinin 8,3 yıl, eğitim süresinin ortalama 4,2 yıl ve beklenen eğitim süresinin 9,3 yıl arttığı açıklanmıştır. Yine UNDP raporuna göre; 1990-2021 yılları arasında Türkiye'de GSMH' nın yüzde 138,7 artış gösterdiği açıklanmıştır[264].

Kamu harcamaları, devletin sosyal ve iktisat ihtiyaçlar çerçevesinde yapması gereken kamu yükümlülüklerini yerine getirmesi olarak ifade edilmektedir[265]. Kamunun aidiyetini taşıdığı toplumların her bakımdan ihtiyaçlarını karşılamak üzere yerine getirdikleri harcamaların tamamı da ilgili alan yazına ait tanımlamalardan biridir[266]. Kamu harcamalarının refah açısından önemi oldukça fazladır. Toplumların, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve alt yapılarında meydana getirdikleri harcamalar ile iktisadi büyüme ve refahları bakımından pozitif etkilerinin olduğunu ortaya koyan çalışmalar yer almaktadır[267].

Kamu harcamaları bakımından bazı ülkeler incelendiğinde refah düzeyi yüksek olan ülkelerin sosyal harcamalarının da yüksek olduğu görülmektedir[268]. Almanya 2019 yılında 1.05 milyar Euro değerinde sosyal koruma alanında yardım gerçekleştirmiştir. Hastalık ve sağlık harcamalarında da nüfusları fazla olduğu halde Almanya ve Fransa en ileri gelen ülkeler arasında yer almaktadırlar. Almanya 2010

---

[264] UNDP, https://www.undp.org/tr/turkiye/press-releases/yeni-undp-raporu-kalkinma-kazanimlarindaki-kuresel-gerilemeyi-durdurmak-icin-acil-dayanisma-cagrisinda-bulundu#:~:text=UNDP%20bu%20endeksi%20hesaplarken%2C%20uzun,2021%20y%C4%B1l%C4%B1nda%200%2C838'e%20y%C3%BCkseldi. Adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 07.07.2023).

[265] Ömer Yılmaz – Vedat Kaya, ''*Kamu Harcama Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi'',* Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 5 (9) , 2005, s. 257-271.

[266] Nihat Işık – Mehmet Alagöz, *'' Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki''*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, 2005, s. 63-75.

[267] Muhsin Kar – Sami Taban, *''Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri'',* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 58(3), 2003, 145 - 169.

[268] Abdullah Taha Arpacı – Menşure Kolçak, ''Türkiye ve OECD Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamaları'', *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 5 (3), 2017, 651-677.

yılından 2019 yılına kadar ki süreçte hastalık ve sağlık harcama tutarında yaklaşık 115 milyon Euro artış göstermiştir. Türkiye'nin bu alana yapmış olduğu harcamalar ise 8 yıllık sürede yaklaşık 190 milyon Euro olarak gerçekleşmiştir. Almanya'nın 2019 yılında engelli bireyler için yapmış olduğu sosyal harcamalar yaklaşık 87.5 milyon Euro olarak gerçekleştirmiştir. Fransa ise 49.2 milyon Euro değerindeki harcaması ile ikinci sırada yerini almıştır. Türkiye engelli bireylere ayrılan sosyal harcamalar konusunda da güçlü ülkeler arasında olan Almanya, İsveç, Norveç, Hollanda, Fransa, İspanya ve İtalya gibi ülkelerin gerisinde kalmıştır. Türkiye'nin 2018 yılında engelli bireyler için yaptığı sosyal harcamaların tutarı 2.6 milyon Euro olarak gerçekleşmiştir.

Aile ve çocuk yardımına ilişkin harcamalar incelendiğinde yine en yüksek harcama yapan ülkelerin Almanya ve Fransa olduğu görülmektedir. 2019 yılında Almanya 115.92 milyon Euro harcama yaparken, Fransa ise 56.17 milyon Euro harcama yapmıştır. Türkiye yapılan harcamalar noktasında 2018 yılında 2.98 milyon Euro aile ve çocuk yardımında bulunmuştur.

Yaşlılık harcamaları hususunda en yüksek yaşlılık yardımları Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya olarak gerçekleşmiştir. Almanya 2019 yılında 325.65 milyon Euro, Fransa 307.33 milyon Euro, İngiltere 2018 yılı için 271.54 milyon Euro ve İtalya ise 2019 yılı için 249.35 milyon Euro harcama yapmıştır. Türkiye bu harcamalar içinde 20 ülke arasında 12. sırada bulunmaktadır. 2018 yılı itibari ile yapılan harcama ise 38.533 milyon Euro olmuştur.

GSYİH olarak emekliliğe ayrılan en fazla orana sahip iki ülke İtalya ve Yunanistan'dır. İtalya yüzde 16,057 orana sahipken, Yunanistan yüzde 15,815 orana sahiptir. Türkiye ise emeklilik harcamalarında GSYİH oranı olarak yüzde 7 seviyelerinde seyretmiştir. GSYİH oranı olarak en yüksek işsizlik harcamaları yapan ülke olarak Belçika, İspanya ve İrlanda'dır. Fransa, Hollanda, Lüksemburg, Almanya, İzlanda ve Norveç GSYİH oranı olarak yüzde 1 civarında işsizlik harcamaları yaparak en düşük işsizlik harcaması yapan ülkeler olarak sıralanmışlardır[269].

[269] Abdullah Taha Arpacı – Menşure Kolçak, a.g.e., s. 651-677.

Refah devlet anlayışının temelini oluşturan halkın sosyal ve ekonomik yönden gereksinimlerinin karşılanması duruşu ile Almanya, Fransa gibi ülkelerin halkın refahını artıracak harcamalarda hep gelişim gösterdiği, buna paralel olarak refah düzeylerinin yüksek olduğudur. Türkiye kamu harcamalarında bazı kalemlerde (aile ve çocuk yardımı) gibi hala tam anlamıyla istenilen sıralarda değildir.

3.5.3. Tarımsal Destekleme Fiyat Politikaları

Tarımsal üretimi arttırmaya yönelik amaçlanan bu politika, aynı zamanda gelir dağılımı eşitsizliğinde de değişimlere neden olmaktadır. Devlet, tüketiciyi korumak için piyasadaki bazı tarım ürünlerini piyasa koşullarının üstünde bir fiyattan satın alır ve bu ürünleri tüketiciye sunar. Tohum, gübre, ilaç gibi tarımsal alanda kullanılan ürünler açısından üretici sübvansiyonlarla çok daha fazla desteklemelidir[270].

AB ülkelerinde ve Türkiye'de çeşitli tarımsal destek uygulamaları vardır. Bu uygulamalar doğrudan para yardımı olduğu gibi dolaylı yönden yapılan tarım destekleme uygulamaları da görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz sonuçlarından biri olan gıda yetersizliği AB ülkelerinde kendini göstermiş ve hükümetler arz fazlası gıda üretiminin gıda da dışa bağımlılığı kaldırma açısından önemli olduğu görüşünü benimsemeye başlamışlardır. Almanya, Fransa, Hollanda gibi Avrupa Topluluğu'nun önder ülkeleri pazarları birleştirme kararı almışlardır. 1958 yılı itibariyle Roma anlaşması ile beraber Ortak Tarım Politikasının genel çerçevesi ortaya konmuştur[271]. Politikanın tam anlamıyla istenilen sonuçları elde edememesi ile beraber yeni reformlar ortaya konmuştur. Reformlarla birlikte Avrupa Birliği, üretime bağlı olmaksızın önemli ölçüde proje odaklı ve kırsal alanları destekleyen projeleri hayata geçirmiş ve desteklemiştir. Örneğin, Konya ilimiz kadar yüz ölçüme sahip olan Hollanda dünya ülkelerine tarım ürünleri ihraç etmektedir. Bu örnek Avrupa ülkelerinin tarıma verdiği desteğin

[270] Ayşe Çelikel Danışoğlu, ''*Küreselleşmenin gelir eşitsizliği ve yoksulluk üzerine etkisi''.* İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, 3(6), 2004, s. 239.
[271] Esra Uyanusta - Armağan Candan - Sema Gençay Çapanoğlu - Erhan Erçin, Çisel İleri & Sema Aydın Düzgit, *15 soruda 15 AB politikası* (2. baskı). İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul 2004, s. 85.

uygulamadaki başarılarının en somut halini gözler önüne sermektedir[272]. Türkiye'de de 2000'li yıllarda Kırsal alanları destekleme politikaları uygulanmaya konulmuş olsa da, bu politika yeterince desteklenmemiş ve başarısız olmuştur. GSYİH içerisinde tarım için ayrılan pay çok az olmak ile beraber bilinçsiz ve teknolojik yöntemlerden uzak tarım yöntemleri Türkiye'nin tarım alanında da gelişmiş Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmasına neden olmaktadır[273].

Tarımsal alanda bilinçsiz ve teknolojik yeniliklerden uzak üretim yönteminin benimsenmesi yani sadece doğal şartlara bağlı tarım üretimi sonucunda, tarım çalışanlarının gelirleri sanayi ve hizmet sektöründen oldukça geri kalmaktadır. Tarım sektörü sadece insanların besin ihtiyacını karşılamakta kalmayıp, sanayide üretimde kullanılan ürünlerin hammadde ihtiyacını da karşılamaktadır. Tarım ürünlerinin üretiminin sürekliliğinin sağlanmasının yanında tarım kesiminde çalışanların gelirlerinin güvence altına alınmasını sağlamaya yönelik sosyal politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet tarafından tarım kesimi çalışanlarını korumaya yönelik uygulanan bazı uygulamalar;

- Devlet tarafından üreticilerden satın alınan destekleme alımları,
- Taban fiyat uygulamaları,
- Sıfır veya sıfıra yakın düşük faizli üretici kredileri,
- Üretim girdi sübvansiyonları,
- Doğrudan üretime göre gelir destekleri

şeklinde birtakım sosyal uygulamalar bölgeye ve ürüne göre farklı şekillerde uygulanmaktadır. Türkiye'de tarımsal desteklemeler ile üreticiyi ve tüketiciyi korumaya yönelik farklı uygulamalara gidilmektedir. Tarımsal ürünlerin bol olduğu yıllarda tarım çalışanları ve üreticilerin mağdur olmaması adına ürünler devlet tarafından belirlenen fiyatlar ile satın alınarak üreticiler korunurken, ürünlerin az olduğu ve aşırı fiyatların belirlendiği piyasalarda tüketicileri korumak adına devlet

---

[272] Mustafa Acar – Erdem Bulut, *AB Ortak Tarım Politikası Reformları Işığında Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları: Eleştirel Bir Yaklaşım*. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1), 2010, s. 1-23.

[273] Barış Övgün, *Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Bir Çıkmaz: Politika Transferi Açısından Tarım Sorunu.* Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi.9(1): 2010, s. 91-109.

eliyle satın alınan veya üretilen ürünler piyasaya sürülerek, aşırı fiyatların önüne geçilmeye çalışılmaktadır[274].

3.5.4. Kamu İktisadi Teşebbüsü Mallarına Yönelik Fiyat Politikası

Gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede yaygın olarak görülen kamu iktisadi teşebbüsleri, devletin ekonomik hayata müdahalesi sonucu ortaya çıkmış kuruluşlardandır. Toplumun refah düzeyini artırmaya yönelik artan anlayışla beraber girişimci devlet ön plana çıkmış ve ekonomik hayatta devletin daha fazla var olması gerektiği düşüncesi ile beraber bu kuruluşların faaliyetleri artış göstermeye başlamıştır. Türkiye' de kamu iktisadi teşebbüslerin kullanılmaya başlanması Cumhuriyet Dönemi ile ele alınmaktadır. Etibank ve Sümerbank bu teşebbüslerin en eski olanlarındandır[275].

Geçmiş Dönemde uygulandığı gibi fazla olmasa da devlet, çeşitli alanlarda üretici konumunda olmaktadır. Ürettiği ürünlerin fiyatlandırmasını piyasa koşullarının altında belirlemektedir. Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) mallarını alt gelir grupları almaktadır. Bu şekilde giderlerinde bir azalma meydana gelmektedir. Bu yöntem ile devlet, düşük gelirli grupları korumuş ve gelir eşitsizliğini azaltmış olacaktır[276].

KİT' ler salt kar amaçlı kurulan kuruluşlar olmadığından, kuruluş amaçlarından bazıları;

- Gelişmemiş veya az gelişmiş bölgelerin kalkınmasını sağlamak,
- Kamu mallarının üretimini sağlayarak işsizliği azaltmak,
- Özel kesimin yetersiz kaldığı alanlarda halka hizmet etmek,
- Fiyat istikrarını sağlamak,
- Dış ülkelere bağımlılığı azaltmak,

[274] Nazım Öztürk, a.g.e., s. 361.
[275] Mircan Yıldız, *"Türkiye'de kamu iktisadi teşebbüslerinin gelişimi"*. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 1985, s. 117-131.
[276] Aysen Tokol – Yusuf Alper, *''Sosyal politika''* Dora Yayıncılık. Bursa 2012, s. 127.

- Devlete kaynak sağlamak,
- Halkın yaşam seviyesini belirli bir dengede sürdürmesine olanak sağlamak şeklinde ele alınmaktadır[277].

Neoliberalizm düşüncesi ile beraber özelleştirme fikri sosyal refahı artırmak adına daha fazla ön plana çıkmaya başlanmıştır. Ülkeler ekonomik yapılarına göre farklı uygulamalar ile özelleştirme yoluna giderek piyasayı kısmen veya tamamen özel sektöre devretmişlerdir. Dar anlamı ile özelleştirme ‘*’mülkiyeti ve yönetimi kamuya ait olan iktisadi üretim birimlerinin özel sektöre devri*’’ olarak tanımlanırken;[278] geniş anlamı ile özelleştirme, ‘’*kamuya ait mal varlığının veya para ile ölçülebilen kamu kaynaklarının özel mülkiyete aktarılması olarak tanımlanmaktadır*’’[279].

Özelleştirmenin temel amaçlarından biri kamu kesiminin ekonomi piyasalarındaki payını azaltarak, ekonomi piyasasını özel sektöre devretmesinin yanında ekonomik, siyasal ve toplumsal değişikliklere ön ayak olma şeklinde ele alınmaktadır. Özelleştirmenin pozitif yönlerinin yanında negatif yönlerini de ele almakta fayda görülmektedir. Özelleştirme sonucunda el değiştiren KİT’ lerin sahiplerinin en temel amacı gelirlerini artırarak maksimum düzeyde kâr elde etmek olacaktır. Bunun yanı sıra;

- Piyasada yetersiz rekabet olması durumunda özel firmalar tekelleşme yoluna giderek nihai tüketicileri zor durumda bırakabilmektedirler,
- KİT’ lerde bazı alanlarda yüksek istihdam sağlanarak işsizlik azaltılmaya çalışılırken, özelleştirme sonucunda az işçi ile üretime gidilmesi işsizlik sorununun ortaya çıkmasına neden olacaktır,
- Özel kesimin işçilerin maaşlarında ve sosyal haklarında kısıtlamaya gitmesi ile toplumdaki gelir adaletsizliği artmaya devam ederek, sosyal refah seviyesinde azalmalar meydana gelebilmektedir[280].

---

[277] Suna Şahin, ‘’*Neoliberal Politikalar ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları’’.* Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 3(2), 2021, s. 164-165.

[278] Emir Osmanoğlu, *’’Özelleştirme Politikalarında Çalışanlar ve Verimlilik Analizi’’*, Enerji Bir-Sen, Ankara 2010, s. 11.

[279] Cengiz Yavilioğlu – Güven Delice ve Onur Özsoy, *’’Dünyada ve Türkiye De Özelleştirme Uygulamaları Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif’’,* Ankara: T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2010, s. 16.

[280] Suna Şahin, a.g.e., s. 165.

3.5.5. İş Gücü Piyasası ve Ücret Politikası

İstihdam ve işgücü kavramları kullanılınca akla ilk gelen, çalışma ve ekonomik anlamda değer üretme arzusunda olan emekçilerin hangi sektörde hangi oranlarda istihdam edilecekleri konusu gelmektedir. Çalışma arzusunda olan bireylerin işsiz kalması, bireyin kendisini ve ailesini negatif yönde etkileyerek, çalışan bireyler karşısında daha alt bir yaşam standardı altında yaşamaya sevk ederek toplumsal bir soruna neden olmaktadır. İşsizlik oranının çok fazla olduğu ülkeler toplumsal ve siyasal huzursuzluğu önlemekte yetersiz kalmakta ve bu huzursuzluklardan çalışan bireylerde olumsuz anlamda etkilenmektedirler.

İşsizlik kavramı ise, istihdam edilebilecek ve çalışma arzusunda olan işgücünün çalışabilecek bir iş bulamaması durumunu ifade etmesi olarak tanımlanabilmektedir.

Kayıtlı istihdam, çalışanların ve çalışma şartlarının tam ve eksiksiz bir şekilde, çalışanların maddi manevi mağduriyet yaşamaması adına devletin ilgili kurumlarına kayıt altına alınması olarak tanımlanırken, kayıt dışı istihdamda ise, çalışanların veya çalışma şartlarının kısmen veya tamamen resmi kurumlara bildirilmeyerek, çalışanları maddi ve manevi birtakım haklardan mahrum bırakması olarak tanımlanmaktadır. Kayıt dışı istihdam sonucunda, çalışanlar maddi ve manevi hak kaybına maruz kalırken, devlet tarafında ise vergi gelirlerinden mahrum bırakılmasına neden olabilmektedir.

Bir işte aktif olarak çalışıyor olmak, bireyleri veya beraber yaşadıkları hane fertlerini yoksulluktan kurtarmak anlamına gelmemektedir. Bireyler birbirinden farklı nedenler ile kendilerine veya aile fertlerine yeterince gelir sağlamayan işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Yeterince gelir elde edemeyen bireyler veya hanede beraber yaşayan aile fertleri ekonomik ve sosyal olarak kendilerine yeterince fayda sağlayamayacak işlerde çalışmak zorunda kalabilmektedirler. Yoksulluk bilindik tanımının dışında, hem çalışan aktif nüfusu etkileyen, bununla beraber çalışan bireyin

dışında kalan çalışmayıp gelir elde hane halkı bireylerini de etkileyen yoksulluk türü çalışan yoksulluğu olarak adlandırılmaktadır[281].

2007 yılında yüzde 5'ler civarında büyüyen dünya ekonomisi, 2008 yüzde 3'lere gerilerken, 2009 yılında ise, 2008 Küresel Krizin etkisi ile ise eksiye yüzde -1,3'e düşmüştür. Emek piyasalarında yarattığı gerilemeyle küresel işsizlik oranı 2007 yılında yüzde 5,7'deki düzeyinden 2008'de yüzde 6'ya[282] ve 2009'da yüzde 6,6'ya çıkmıştır. AB ve diğer gelişmiş ülke ekonomilerindeki işsizlik 2008–2009 yılları arasında yüzde 2,3 artış göstermiştir. 2007 yılında yüzde 5,7 olan işsizlik 13,7 milyonluk ilave işsizle 2009'da yüzde 8,4'e çıkmıştır. Sadece 2009 yılında 12 milyon kişinin işsiz kaldığı belirtilmektedir. Küresel işsizlik sorunsalında gelişmiş ülkeler ve AB ülkeleri işsizlik artışının yaklaşık yüzde 40'ını içermektedirler[283]. OECD ülkelerinde 15,2 milyondan daha fazla iş kaybıyla, işsizlik oranının yüzde 5,5'ten yüzde 8,9'a yükseldiği ifade edilmektedir[284].

Avrupa Birliği ülkelerinde ekonomik istihdam yaratma sorunu devam etmiş 1970'den sonra artan işsizlik sorununa bir çare bulunamayışı ile de istihdam politikalarındaki yetersizlikler görülerek tekrar gözden geçirilmesi gerekmiştir. Eski Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors' un katkıları ile yazılmış olan "*Beyaz Kitap*" istihdam oluşturmayı hedefleyen önemli çabalardan birisidir[285]. AİS 1997 de gerçekleştirilen Amsterdam Antlaşması ile daha somut veriler haline gelmiş ve istihdam yaratmanın Avrupa'da işsizlikle mücadelede gerekli olduğu vurgulanmıştır. Üye sekiz ülkenin (Danimarka, Hollanda, İsveç, Avusturya, Birleşik Krallık,

---

[281] Hüseyin Şahin, a.g.e. , s. 626-628.
[282] ILO, World Social Protection Report 2017–19: Universal Social Protection to Achieve the Sustainable Development Goal. *International Labour Organization*, Geneva, 2017. s. 269.
[283] ILO, "Poverty alleviation through social and economic transformation", Paperprepared for the Employment Working Group under the 2020 Russian presidency of the BRICS, September 2020, s. 1-40.
[284] Down Holland – Simon Kirby ve Rachel Whitwarth, *''A Comparison of Labour Market Responses to the Global Downturn''*, National Institute Economic Review 2010, https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0027950109345228, adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 15.08.2023).
[285] Ayhan Gençler – Hasan Şenocak, *''1951'den 2009'a Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimine Panoramik Bakış''* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: 11, 2009, s. 189-241.

Finlandiya, Hırvatistan ve Almanya) üstündedir. İstihdam oranları yüzde 70'in üstünde yer almıştır.

İlk olarak İsveç'te uygulamaları görülen, "*aktif istihdam politikaları"* adı altında işgücünün istihdam edilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Almanya'da ise emek üzerine yoğunlaşan çalışmalar görülmektedir ve bu çalışmalar çok eskiye dayanmaktadır. Bu çalışmalarla beraber "*işsizlik sigortası*" uygulamasına gidilmiştir, bu uygulamada işsiz kalanlar için aktif ve pasif önlemler sunulmuştur[286]. Almanya'da sadece büyümeye odaklı bir yapılanma değil aynı zamanda karşılaşılabilecek krizler için de sağlam mekanizmalar üretmek amaçlanmıştır. Bu bakımdan Almanya'daki kurumlar kendi mekanizmalarında bu kriz yönetimi becerilerini geliştirmeye çalışmışlardır[287].

Türkiye, işsizlikle ilgili her dönem mücadele etmiş bir ülkedir. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra yüksek işsizlik oranlarıyla karşı karşıya kalmıştır. 1980 yılında küreselleşme ve teknoloji alanında gerçekleşen yeniliklerle beraber artış gösteren işsizlik artık 1990'larda küresel ölçülerde en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 1990 yılındaki bu zirve rakamlarının görülmesinin ardından 2001 krizi işsizlik sorununu daha da artırarak derinleştirmiştir. Hatta bu kriz sonrası ekonomik anlamda toparlanma istihdam anlamındaki toparlanmaya göre daha hızlı olmuştur. Bu dönemde derinleşen işsizlik sorunu, hızlı nüfus artışı, eğitim politikasındaki sorunlar, yatırım yetersizliği, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık gibi nedenlerle daha da artmıştır. İstihdam alanın da uygulanan politikalarda bir takım değişiklik yapılması gerektiği önerilmiştir. Ücret politikası yerine vergilerin azaltılması yönündeki önerilere rağmen bu uygulamalar gerçekleştirilmemiştir. Türkiye'de vergilerin istihdam alanında yüksek olması işsizlik sorunsalının azalmasına ve istihdamın artmasına bir engel olarak değerlendirilmektedir[288]. İşgücü maliyetlerinin azaltılması ile ilgili olarak ücret

[286] Jochen Kluve vd., *Active Labor Market Policies in Europe*, 2007, Essen.
[287] Georg Kleinhenz, *Türkiye'de ve Almanya'da İşgücü Piyasası Politikaları. Türkiye'de ve Almanya'da Ekonomik ve Sosyopolitik Yapısal Reformlar* İzmir 2007, s. 18-19.
[288] Sema Ay, *''Türkiye'de İşsizliğin Nedenleri: İstihdam Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme''*. Yönetim ve Ekonomi Dergisi , 19 (2) , 2012, s. 321-341 .

esnekliğinin varlığına dikkat çekilmektedir[289]. OECD tarafından oluşturulan istihdamı koruma endeksine göre esnek işgücü piyasası skoru AB ülkeleri ve ABD'den daha yüksek olan ülkelerin başında Türkiye, Almanya, Polonya ve İspanya gelmektedir.

Devlet, yasalarla istihdamı korumakta ve işçi-işveren ilişkisini kontrol etmektedir. Çalışma hayatına yönelik bu gibi hukuki düzenlemeler emeğin korunmasını sağlamakta ve işgücü fiyatlandırılmasının düşmesine engel olmaktadır. Aynı zamanda devlet, işgücü fiyatlandırılmasını enflasyonla doğru orantılı olarak arttırmalıdır. Bu şekilde alt ve sabit gelirli bireylerin enflasyondan korunması hedeflenmektedir. Bununla beraber ortaya çıkacak gelir dağılımındaki eşitsizliklerin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Tablo 10: Türkiye'nin 2023 Yılı Mayıs Ayı Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış İşgücü Göstergeleri (15 Yaş ve Üzeri).

(Bin kişi)	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	65 352	32 347	33 005
İşgücü	35 044	23 135	11 909
İstihdam	31 716	21 357	10 359
İşsiz	3 328	1 778	1 549
İşgücüne dahil olmayanlar	30 308	9 212	21 096
Yüzde	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**
İşgücüne katılma oranı	53,6	71,5	36,1
İstihdam oranı	48,5	66,0	31,4
İşsizlik oranı	9,5	7,7	13,0
Genç nüfusta işsizlik oranı (15-24 yaş)	17,0	14,3	22,3

Kaynak: TÜİK, 2023 İşgücü İstatistikleri [290].
*Tabloda 10'da yer alan rakamlar yapılan yuvarlamalar neticesinde net rakamları veremeyebilir.

Tablo 10'da TÜİK tarafından Türkiye'de yapılan hanehalkı işgücü araştırması verilerine göre +15 yaş üzerinde yer alan nüfusun; işgücüne katılma oranı, istihdam

[289] Özlem Onaran, "*Measuring Wage Flexibility: The Case of Turkey Before and After Structural Adjustment*", Applied Economics, (34), 2002, s. 767-781; İpek İlkkaracan – Raziye Selim, "*The Role of Unemployment in Wage Determination: Further Evidence on the Wage Curve from Turkey*", Applied Economics, 35(14), 2003, s. 1589-1598; İpek İlkkaracan – Arzu Yörükoğlu, *"Ücretlerin Belirlenme Süreçleri"* Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik, TÜSİAD, İstanbul 2004, s. 95-145.
[290] TÜİK, 2023 İşgücü İstatistikleri, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Mayis-2023-49387 adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 14.07.2023).

oranı, işsizlik oranı, işgücüne katılma oranı, 15-24 yaş genç işsizlik oranı mevsimsel etkilerden arındırılarak (yani yılın belli ayları veya dönemlerinde oluşan artış ve azalışların istatistiksel yöntemler ile tahmin edilmesi halinde hesaplamaya dahil edilmemesi) tablo halinde verilmiştir. Türkiye'de 2023 Mayıs ayı itibari ile +15 yaş üstü nüfusun işgücüne katılma oranı yüzde 53,6 iken, istihdam oranı yüzde 48,5 olmuş, bunun yanında işsizlik oranı yüzde 9,5 ve genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı yüzde 17 olarak hesaplanmıştır.

3.5.6. Sosyal Güvenlik Uygulamaları

Sosyal güvenlik uygulamaları ülkeler için gelir dağılımı eşitsizliği konusunda çok önemli bir role sahip olmaktadır. Gelirin, yüksek gelirliden düşük gelirliye, gençten yaşlıya, çocuksuz bireylerden çocuklu ailelere ve çalışandan işsize aktarılması, gelir dağılımında hareketlilik yaratır. Bu durum, gelir adaleti yönünde adım atılmasını sağlamaktadır. Ancak sistem doğru bir şekilde kurulmalıdır. Kimseyi dışarda bırakmayıp, mağdur etmeyecek şekilde işlemesi gerekmektedir[291].

Sosyal politikalar çıkış maksadı sebebiyle işçi sınıfının çalışma ve yaşam standartlarını düzenlemeye yönelik uygulamalar gerçekleştirirken zamanla bu dar çerçeveden çıkarak toplumun bütün kesimini içine alan ve her bir bireyin refahını artırmaya yönelik bir anlayış ve uygulama alanına dönüşmüştür. Sosyal politikaların seyri Türkiye'de batılı toplumlara kıyasla daha geç gerçekleşmiştir. Bu durumum öncelikli sebebi olarak Osmanlı Devleti'nde yaşanmayan Sanayi Devrimi gösterilmektedir.

Sosyal politika, temelde kamu müdahalesi ve kolektif kendi kendine yardım mekanizması olarak ikiye ayrılmaktadır[292]. Hukuk kuralları ise bu sosyal politikaların uygulanabilmesi için gerekli ortam ve koşulları sağlamada kullanılan araçlardan biridir. Hukuk kuralları araçlar içerisinde çoğunlukla kamu müdahalesi aracılığıyla uygulama şansı bulması açısından diğer araçlara göre daha ön plana çıkmaktadır.

[291] Ayşe Çelikel Danışoğlu, a.g.e., s. 240.
[292] Tuna Orhan – Nevzat Yalçıntaş, *Sosyal Siyaset*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2011, s. 221-222.

Hukuk kuralları ile uygulama alanı bulan kamu müdahaleleri ile sosyal politikaların birçok farklı alanı ortaya çıkmaktadır. Başta sosyal güvenlik sistemleri olmak üzere, sosyal planlama, sosyal hizmetler ve yardımlar, sosyal sigorta mekanizması gibi kendine özgü araçlarla da sosyal politikalar hayata geçirilebilmektedirler[293].

Almanya'da 19. yüzyıl sonlarında, Bismarck tarafından işçileri ilgilendiren sigorta işlemleri ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar işçilerin büyük bölümünü kapsamamaktadır. Az bir işçi kitlesini içine alan sosyal sigorta sisteminin kurulmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bismarck kurmaya çalıştığı bu yeni sistemde işveren sorumlulukları üzerine odaklanmayıp bunun yerine işçileri kapsayan bir sigorta sitemi üzerine yoğunlaşmıştır. Aynı zamanda, iş yerinde karşılaşılabilecek risklerin daha fazla çeşitlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Farklı riskler göz önünde bulundurulmalı ve dikkate alınmalıdır. Bismarck tarafından hazırlanıp uygulamaya geçirilen işçilerin sosyal sigortalı olmasını kapsayan kanun tasarısı ile zorunlu sigorta sistemi ilk defa Almanya'da hayata geçmiştir[294].

1929 Ekonomik Buhranı ABD ve diğer birçok ülkeyi ekonomik olarak çöküşle yüz yüze getirmiştir. Tüm dünyayı ekonomik anlamda derinden sarsan bu krizin etkilerinin azaltılması ve bu etkilerin ortadan kaldırılması için plan oluşturulmuştur. Bu plan ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt tarafından oluşturulmuştur. Planın adı "*New Deal* (Yeni Anlaşma)" olarak alan yazında yerini almıştır. Uygulamaya konulan bu planla birlikte, sosyal güvenlik kavramı "*Sosyal Güvenlik Kanunu*"nun 1935 yılında yürürlüğe girmesiyle ilk defa ortaya çıkmış ve hukuk alan yazınında yerini almıştır[295].

ABD'de geliştirilip uygulanan planı takiben İngiltere'de de sosyal güvenlik adına büyük bir atılım gerçekleştirilmiştir. 1942 yılında Beveridge Raporu olarak

---

[293] Osman Tezgel, ''*Sosyal Politika''*, Sendikacılık Akademisi Ders Notları 2, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Türk-İş Yayınları, Aydoğdu Ofset, Ankara 2013, s. 1-32.
[294] Sait Dilik, *''Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi'',* Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 43(1-2), Ankara 1988, s. 41-80.
[295] Abdurrahman Ayhan, ''*Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri'',* Sosyal Güvenlik Dergisi, 2(1), 2012, s. 41-55.

bilinen ve Sir William Beveridge tarafından hazırlanan raporda "*yoksulluk çağdaş bir toplumun yüz karasıdır*" vurgusu yapılarak, sosyal güvenliğin belirli bir oranda gelirin bütün vatandaşlara sağlanması gerektiği belirtilmiştir[296]. Özünde çağdaş toplum ve yoksulluk kavramlarının birbirileri ile bağdaşmayacağı ilkesi yer alan Beveridge Raporu, yoksullukla mücadele ve yoksulluk sorunun çözümü için ilk defa geniş kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemini ortaya koymuştur[297]. Türkiye'de de sosyal güvenlik anlayışı gelişerek devam etmektedir.

Kamu kesimi tarafından karşılık beklenmeksizin yapılan sosyal mali veya ekonomik amaçlara yönelik harcamalara transfer ödemeleri denilmektedir. Transfer ödemeleri ile kamu kesiminin satın almış olduğu mal ve hizmetleri doğrudan tüketmek yerine, sosyal devlet olmanın vermiş olduğu yükümlülük bilinci ile toplumun ekonomik anlamda geri kalmış kesimine, gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi adına ve satın alma güçlerini artırabilmek için karşılıksız olarak adil bir şekilde dağıtılması gerekmektedir. Transfer ödemeleri genel olarak,

Sosyal transfer ödemeleri,

İktisadi veya mali transfer ödemeleri

olarak ele alınmaktadır. Sosyal transfer ödemelerini, kamu tarafından her düzeyde öğrenim gören öğrencilere verilen burslar, bakıma muhtaç, kimsesiz ve yaşlılara verilen karşılıksız ödemeleri kapsamaktadır. İktisadi veya mali transfer ödemelerinde ise; ülkenin ekonomik anlamda geri kalmış bölgelerinin kalkındırılması, yatırım ve ihracatın artırılması adına şahıslara ve özel kesimlere aktarılan sosyal güvenlik teşvikleri istihdamın ve üretimin artırılabilmesi adına yapılan transfer ödemeleri kapsamında değerlendirilmektedir. Sosyal refah devletleri tarafından yapılan transfer ödemeleri, toplumu oluşturan bireyler arasındaki gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi adına kamu kesimi tarafından önemli bir maliye politikası aracı olarak kullanılabilmektedir[298].

---

[296] Ali Çubuk, *Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik*, Ankara; Gazi Üniversitesi Yayınları. 1983, s.100-125.

[297] Ali Güzel, ' *'Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm mü*?'', Çalışma ve Toplum, 4 (7) , s. 61-76.

[298] Nazım Öztürk, a.g.e., s. 174-175.

Yukarıdaki maddelere ek olarak; Türkiye'deki gelir dağılımı türleri arasındaki ilişki, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş aşamasında olduğu için oldukça önemlidir. Nitekim bir gelir dağılımı türündeki bozulma, diğer tüm türleri lokomotif gibi bozulmaya çekecektir. Dolayısıyla uygulanacak politikaların gelir dağılımı türlerini de dikkate alması gerekmektedir. Gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik politikalar kısa, orta ve uzun vadeli olarak eş zamanlı ve eş yönlü uygulanmalıdır. Aynı zamanda ekonomik yapı, sistem ve süreç politikaları birlikte yürütülmelidir. Eğitime yapılan yatırımların GSYH içindeki payı arttırılmalıdır. Kayıt dışı istihdam engellenmeli, bunun için çalışanlar üzerinden alınan vergi oranları azaltılmalıdır. Bu vizyon oluşturulmadan gelir dağılımındaki adaletin kalıcı olması çok zor bir hal almaktadır.

Tablo 11: Son Beş Yılda Türkiye' de Sosyal Güvenlik Kapsamında Kayıtlı Çalışan Nüfusun İşgücüne Oranı (Yüzde).

Yıl	2019	2020	2021	2022	2023
İşgücü	32.549.000	30.823.000	32.716.000	34.334.000	35.044.000
Aktif Sigortalı (Kayıtlı Çalışan)	22.000.964	23.344.547	24.745.149	25.435.806	25.458.185
Kayıtlı Çalışan Nüfusun İşgücüne Oranı (Yüzde)	67,59	75,74	75,66	74,08	72,65

Kaynak: SGK, Yıllık İstatistikler; TÜİK, İşgücü İstatistikleri [299].

Tablo 11'de Türkiye' de son beş yılda Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) kayıtlarına göre kayıtlı çalışan sayıları ve kayıtlı çalışan nüfusun işgücüne olan oransal karşılaştırılması yapılmıştır. 2023 yılı Mayıs ayı itibari ile SGK sisteminde kayıtlı çalışan sayısı 25.458.185 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Kayıtlı çalışan sayısının işgücüne olan oranı ise yüzde 72,65 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin işgücü ve kayıtlı çalışan sayıları Tablo 11 verilerine bakılarak, son beş yılda kayıtlı çalışan sayısının işgücüne yüzdesel oranı ortalama yüzde 70 civarında gerçekleşmiştir. Bunun

[299] SGK, https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Index/6863b1e8-c384-4f46-90c6-511dac2376d2/ adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 14.07.2023); TÜİK, 2023 İşgücü İstatistikleri, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Mayis-2023-49387 adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 15.08.2023).

dışında geri kalan yüzde 30'luk dilim kayıtsız çalışan ve işsizlerden oluşmaktadır. Kayıtsız çalışanlar devlet için vergi kaybına neden olurken, diğer çalışan vatandaşlar içinde sosyal refahtan alacakları paylarından kayıp olarak yansımaktadır. Kayıt dışı çalışma sosyal güvenlik kurumu ve çalışanlar için önemli olduğu kadar, devletin kayıtlı çalışanlardan elde ettiği vergi gelirleri içinde önem teşkil etmektedir.

3.6. İktisadi İstikrarın Sağlanması

Ekonomide iktisadi istikrardan söz edildiğinde ekonomik büyümenin güvence altına alınmış olması gerekmektedir. Bu güvenceyi sağlamanın ön koşulu olarak da fiyat istikrarının sağlanmış olması gerekmektedir. Artan sermaye birikimleri batı toplumlarını ekonomik ve sosyal bakımdan olumlu etkilemiştir. ABD, Almanya gibi ülkelerde ekonomik anlamda istikrar sağlanmıştır. Bu ülkelerde fiyat istikrarı vardır ve üretim güçlendirilerek teşvik edilmektedir.

Türkiye'de ise iktisadi istikrardan söz etmek pek mümkün olmamaktadır. Ülkede uygulanan ekonomik istikrar politikası enflasyonun düşürülmesi odağında hareket etmektedir ve üretimi daraltıcı bir etkiye sahiptir. Hem günü birlik kısa vadeli enflasyon düşürme politikalarının uygulanması hem de mali politikaların bu dar alanda hareket etmesi ekonomik büyümeye engel oluşturmaktadır[300].

Bir ülkede kişi başına düşen milli gelir, genel olarak bir ülkenin kalkınmışlığının ölçülmesinde kullanılan önemli bir ölçüttür. Türkiye, gelişmekte olan bir ülkedir. Milli gelirinin geçmişten 21. yüzyılın başına kadar artış gösterdiğini ve buna bağlı olarak da artan kişi başına düşen milli geliri ile de refah artışının yaşandığı bir ülke konumundadır. Bu refah artışından her kesimin faydalanıp faydalanamadığını, yani iktisadi kalkınma sürecinden gelir dağılımının ne yönde etkilendiğini, kişi başına düşen milli gelir ile gini katsayısı değerlerinin karşılaştırması ile yapabiliriz.

[300] İbrahim Arslan, '' Türkiye`de iktisadi istikrarsızlığın kaynakları: Fiyat istikrarsızlığı üretim ilişkisi (1980-2000)'', (Yayınlanmamış Doktora Tezi Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), s. 61-65.

Gini katsayısı, kişi başına düşen gelirin adaletli bir şekilde dağıtılıp dağıtılmadığını ölçmek için kullanılan genel kabul görmüş hesaplama yöntemlerinden biridir. Gini katsayısında değerler 0 ile 1 arasındadır. Ölçülen değer sıfıra ne kadar yakın ise gelir adaleti o derecede iyi durumda demektir. Ölçülen değer sıfırdan uzaklaşıp bire yaklaştıkça gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığını gösterir.

Tablo 12'de TÜİK tarafından yayınlanan verilerle Türkiye nüfusunun yüzde 20'lik dilimler halinde milli gelirden aldıkları paylar gösterilmiştir. Bunun yanında 2006-2022 yılları gini katsayıları ve toplumun milli gelirden en fazla payı alan yüzde 20'lik dilim ve en az payı alan yüzde 20'lik dilimin karşılaştırması olan (P80/P20) oranları gösterilmiştir.

Tablo 12: Türkiye Nüfusunun Yüzde 20' lik Dilimler Halinde Milli Gelirden Aldıkları Paylar ve Gini Katsayıları (2006-2022).

Veri Yılları	İlk yüzde 20' lik dilim	İkinci yüzde 20' lik dilim	Üçüncü yüzde 20' lik dilim	Dördüncü yüzde 20' lik dilim	Beşinci yüzde 20' lik dilim	P80/P20	Gini Katsayısı
2006	5,1	9,9	14,8	21,9	48,4	9,5	0,428
2007	5,8	10,7	15,2	21,5	46,9	8,1	0,406
2008	5,8	10,4	15,2	21,9	46,7	8,0	0,405
2009	5,6	10,3	15,1	21,5	47,6	8,5	0,415
2010	5,8	10,6	15,3	21,9	46,4	8,0	0,402
2011	5,8	10,6	15,2	21,7	46,7	8,0	0,404
2012	5,9	10,6	15,3	21,7	46,6	8,0	0,402
2013	6,1	10,7	15,2	21,4	46,6	7,7	0,400
2014	6,2	10,9	15,3	21,7	45,9	7,4	0,391
2015	6,1	10,7	15,2	21,5	46,5	7,6	0,397
2016	6,2	10,6	15,0	21,1	47,2	7,7	0,404
2017	6,3	10,7	14,8	20,9	47,4	7,5	0,405
2018	6,1	10,6	14,8	20,9	47,6	7,8	0,408
2019	6,2	10,9	15,2	21,4	46,3	7,4	0,395
2020	5,9	10,6	14,9	21,1	47,5	8,0	0,410
2021	6,1	10,8	15,1	21,3	46,7	7,6	0,401
2022	6,8	10,4	14,7	20,9	48,0	7,9	0,415

Kaynak: TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri[301].

[301] TÜİK, Gelir Dağılımı İstatistikleri, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2022-49745 , adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 05.05.2023).

Yüzde payları (P80/20), ölçüt olarak kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan araçlardan biridir. Yüzde 20'lik grupların toplam gelirden aldıkları paylara göre; son yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı pay, ilk yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı payın kaç kat daha fazla pay aldığını göstermektedir.

Tablo 12'de TÜİK verilerine göre, Türkiye' de gini katsayısı gelir eşitsizliğinin en az olduğu yıl 2014, eşitsizlik oranı ise 0,391 olmuştur. Gelir eşitsizliğinin en fazla olduğu yıl 2006, eşitsizlik oranı ise 0,428 olarak gerçekleşmiştir.

TÜİK verilerine göre en yoksul yüzde 20'lik dilimle en zengin yüzde 20'lik dilim arasında derin gelir eşitsizlikleri (P80/P20) karşılaştırması sonucunda ortaya çıkmaktadır. 2021 yılı için en fakir yüzde 20'lik kesim ile en zengin yüzde 20'lik kesim arasındaki gelir farkı 7,6 katı olmuştur. 2022 yılı için en fakir yüzde 20'lik kesim ile en zengin yüzde 20'lik kesim arasındaki gelir farkı ise 7,9 katı olarak bir önceki yıla göre gelir eşitsizliği artışı görülmüştür.

3.7. Ekonomik Etkinliğin Sağlanması

Refah devletinin oluşumunu tamamlayıp kendi sorumluklarına yerine getirebilmesi için ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlaması gereklidir. Ekonomik büyüme, hali hazırda var olan sınırlı ve kıt kaynakların miktarının artırılması, kalitelerinin iyileştirilmesi, bu kaynaklarla üretim olanaklarının genişletilmesi veya gelişen üretim teknolojisinin ilerlemelerinin kullanılması ile yüksek üretim düzeyine çıkılmasıdır. Ekonomideki üretim hacminde oluşan artış ile birlikte ekonomideki topyekûn iyileşme ise ekonomik kalkınma olarak ifade edilmektedir[302].

Ekonomik kalkınma için büyüme bir ön koşul olarak ifade edilirken tek başına kalkınma için de yeterli olmadığı belirtilmektedir. Büyüme ekonomik olarak ülke gelirlerindeki artış olarak ifade edilebilirken kalkınma ekonomik ve sosyal dönüşüm sürecidir. Üretim ve teknoloji boyutuyla ekonomik yapının geliştirilmesi ve bu şekilde

[302] Semih Aktuğ, ''*Kavramsal Açıdan Ekonomik Büyüme, Ekonomik Kalkınma ve Bölüşüm İlişkileri''*, www.sosyalpolitika.info, 2010, s. 2.

sağlanan kalkınma ile birlikte hasıla artışlarının ise refahı artıracak düzeye ulaşılması sağlanmaktadır[303].

Kalkınma; iş yaparken kurallara, bilime uygun hareket etmek sonucunda sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi alanlarda teknolojik ilerleme ile daha fazla gelir elde edilmesiyle gerçekleşebilmektedir. Gelirin artması ekonomik büyümeyle sonuçlanır. Ancak büyüme ve kalkınma kavramları arasında bazı farklılıklar vardır. Büyüme, daha çok niceliksel değişimi ifade eder ve kişi başına gelirin reel olarak artmasıyla ölçülür. Kalkınma kavramı ise büyümeden daha geniştir. Kalkınmada, ekonomik yapıya ek olarak sosyal, kültürel ve siyasi yapıların değiştirilmesi ve yenilenmesi gereklidir. Büyümede bu değişiklikler zorunlu değildir, ancak kalkınma sürecinde toplumun bütün bu alanlarda ilerlemesi hedeflenir.

Sosyal hayatı geliştirmek için planlanıp hayata geçirilen uygulamalar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sadece ekonomik büyümeleri değil aynı zamanda ekonomik kalkınmaları ile de ilgili olmaktadır. Bir başka ifade ile ekonomik büyüme bir ülkenin refahını artırırken aynı zamanda ülkede oluşacak yoksulluk sorunsalına ilişkin çözüm seçenekleri oluşturan bir unsur olmaktadır.

Ekonomik kalkınma sadece ekonomik büyüme odağında bir kavram değildir. Ekonomik büyüme yanı sıra ekonomide elde edilen çıktıların uzun dönemdeki dağılımları da ekonomik kalkınma kapsamında ele alınan bir konudur. Dezavantajlı grup olarak da nitelendirilebilen maddi gücü yoksun olan bireylerin refah seviyelerine çıkarılmasından, üretim sektörlerinde tarım alanının payının sanayi ve hizmet sektörüne doğru kaydırılmasına, eğitim alanında kalite ve niteliğin artırılmasından, nitelikli ve becerikli işgücünün yetiştirilmesine kadar oldukça geniş bir yelpazede yer alan söz konusu bu değişimlerin[304], ne kadar ve hangi düzeyde gerçekleştiği ilgili ülkenin ekonomik kalkınmışlığını etkilemektedir.

---

[303] Eren Çaşkurlu – Cem Barlas Arslan, ‘’*Kamu Maliyesine Giriş’’,* (2.Baskı). Gazi Kitabevi, Ankara 2017, s. 78.

[304] Eric W. Nafziger, *Economic Development* (4. Basım), Cambridge University Press: New York 2006, s. 100-105.

Ekonomik kalkınma her ülkede aynı düzeyde seyretmemektedir. Bir yandan Afrika ülkelerinde birçok vatandaş içilebilir suya ulaşmada zorluklar yaşarken ve yaşam mücadelesi verirken diğer yandan gelişmiş ülkelerde bireyler zenginliklerini katlayarak yaşam kalitelerini yükseltmektedirler. Bu konuda en çarpıcı veri Dünya Bankası tarafından 2005 sabit fiyatları ile sunulmuştur. Aynı anda Luxemburg 77971 dolar ile dünyanın en yüksek kişi başına gelire sahip ülkesi iken, Burundi153 dolar ile dünyanın en düşük kişi başına gelire sahip ülkesidir. Bu örnekle birlikte ekonomik kalkınmanın her ülkede farklı seviyelerde ilerlediği görülmektedir.

Ülkeler arası zenginlik farklarını araştıran araştırmalar sonucu birçok faktörden bahsedilmiştir. Birincil sebep olarak ülkelerin coğrafi yapılarını ele almışlardır. Ülkelerin geleceğini iklim, doğal kaynaklar, ulaşım maliyetleri, hastalıklar ve benzerlerinin belirlediğini, coğrafi yapıdaki farklılıkların kişi başına düşen gelirdeki değişimlere sebep olduğu ifade edilmiştir. İkinci önemli faktör, ticarette dışa açıklık olarak ifade edilen ve uluslararası ticaret faaliyetlerinde verimlilik etkisini ölçen kavramdır. Dışa açıklık faktörü kişi başı gelir unsurunu hem doğrudan (mutlak ve karşılaştırmalı avantaj sağlayarak) hem de dolaylı olarak (teknoloji aktarımı sağlayarak ve ölçek ekonomilerini arttırarak) etkilemektedir. Böylece, ekonomik olarak dışa açık olan ülkelerde sermaye birikimi daha hızlı olmakta ve buna paralel olarak da büyüme ve gelişim daha hızlı seyretmektedir.

Ülkelerin kurumsal kalitelerinin de ekonomik kalkınmayı doğrudan etkilediğinden ilgili alan yazında söz edilmektedir. Kurumlardaki yolsuzluklar, rüşvetler, sözleşmelerdeki aksaklıklar ülkelerin ekonomik kalkınmalarını etkilemektedir. Ülkeler kurumlarını ne kadar kaliteli hale getirirlerse kalkınmaları da o denli kolay olabilmektedir.

2000 yılında ekonomik kalkınma ile ilgili önemli adımlar atılmıştır. Birleşmiş Milletlerin 189 ülkesi bir araya gelerek kalkınma için oluşturdukları ve 2015 yılına kadar gerçekleştirmeyi planladıkları 8 hedefi oluşturmuşlardır[305].

[305] Mehmet Ünsal Şaşmaz – Yunus Emre Yayla, ‘’ Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler’’, *Journal of Public Finance,* 3(2), 2018, 249-268.

- Günlük 1 doların altında çalışan insanların yarı yarıya azaltılarak aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması,
- Evrensel bir ilköğretim yapısının oluşturularak bütün erkek ve kız çocuklarının ilköğretim eğitimlerinin garanti altına alınması,
- Cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadınların güçlendirilmesi,
- Çocuk ölümlerinin azaltılması,
- Anne sağlığının iyileştirilmesi,
- HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi,
- Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması,
- Kalkınma için küresel bir ortalığın geliştirilmesi

Ekonomik kalkınma eğitim, sağlık, gelir dağılımı, beslenme gibi birçok sosyal faktörü içine almaktadır. Almanya, Norveç, İsveç gibi ülkeler bahsi geçen alanlarda gerekli yeterliliklere ulaşmış olan ülkelerdir. Türkiye bahsi geçen alanlarda henüz istenilen seviyelerin altında kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerin izlemiş oldukları politikalar incelenerek Türkiye için, ekonomik ve sosyal yapımıza uygun hale getirilip uygulanması seçenek olarak görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerde ekonomik değişimler ve kalkınma süreçleri incelendiğinde belirlenen noktalarda ilerlemeler kaydedilmiştir. Ayrıca tarih boyunca ülke ekonomilerinin değişimleri, ilerlemeleri ile birlikte iktisadi büyümeyi oluşturan temel faktörler de değişimler gözlenmiştir. Ekonomi yapısında yaşanan değişimler ve bunların hane halkında kişi başına düşen gelir üzerindeki olumlu artış etkisi büyüme sürecinde oldukça etkili olmaktadır[306].

Refah devleti, ayrıca, ekonomik faaliyetlerde tam istihdam arzusunun gerçekleşebilmesi ve ekonomik kalkınma ile büyüme için gerekli sermayenin teşvik edilmesi için çalışmalar yapmakta bahsi geçen koşulların oluşabilmesi için gerekli olan ortamı sağlamaktadır.

[306] David N. Weil, ‘’*Economic Growth: International Edition’’,* (3.Baskı). Pearson Education, 2012, s. 85.

Aynı zamanda sağlık, eğitim, sosyal güvenlik gibi alanlara müdahale niteliğinde hamlelerde bulunarak kalkınma için gerekli olan ve bir ülkenin beşeri sermayesi olarak ifade edilen iş gücünü geliştirmeye, sağlıklı ve verimli çalışma ortam ve koşullarının oluşması için gerekli düzenleme ve tedbirlere yönelik eylemlerde bulunmaktadır[307].

Büyüme kavramı genel ifade ile verimli tüketim ve üretim dengesinin gerçekleşmesi ile oluşan ilerleme olarak tanımlanabilmektedir. İktisadi hayatta refah devletin rolü de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Büyüme oluşumunun sağlanması için ve bu oluşumu destekleyecek istikrarlı bir ekonomik düzenden söz etmek için etkin bir sosyal refah politikasına ihtiyaç duyulmaktadır[308]. Ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi bir ülkenin refah düzeyindeki ilerlemeyi göstermesi bakımından bütün ülkelerin odağında bir hedef olarak yerini almaktadır. Düzenli ve istikrarlı bir ekonomik büyümenin sağlanması için eldeki kaynakların etkili bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Kaynakların etkili kullanımı noktasında ise politika uygulayıcılarının, ekonomik istikrar ve düzeni sağlamada sorumlulukları vardır.

---

[307] Süleyman Erdal, ‘’*Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi’’,* (Yayınlanmamış Doktora Tezi Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), s. 43.

[308] Michael Kleinman, ‘’*Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişimiçinde: Sosyal Politika Yazıları’’*, (Der: Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder) (9.Baskı). İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 56.

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında kapsayıcı büyüme kavramı ve önemi üzerinde durulmuştur. Ülkelerin makroekonomik hedefleri arasında ekonomik büyümenin sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirilmesi yer almıştır. Ancak yüksek büyüme performansı gösteren ülkelerde dahi işsizlik, yoksulluk ve gelir eşitsizliği gibi sorunların hala varlığını sürdürdüğü gözlenmektedir.

Kapsayıcı büyüme, ekonomik büyümenin sonucunda ortaya çıkan imkanların toplumun tüm kesimlerine adil şekilde dağıtıldığı ve işsizlik, yoksulluk ve gelir eşitsizliği gibi sorunların azaltıldığı bir büyüme şeklidir.

Ülkelerin siyasi karar alma mekanizmaları ekonomik büyüme sonucunda ortaya çıkan fırsatların adil bir şekilde dağıtılıp dağıtılmadığı veya toplumun ne kadarlık bir kesiminin bu fırsatlardan yararlandığı ile ilgilenir.

Kapsayıcı büyümeyi gerçekleştirmek isteyen ülkelerin öncelikle güçlü bir büyüme performansı sergilemeleri gerekmektedir. Bu GSYH artışlarının değerlendirilmesiyle ölçülebilir. Ancak nitelikli istihdamın artırılması da büyük önem taşımaktadır. Nitelikli işgücü ekonomik büyüme ve kalkınma için çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Ekonomik büyümenin bireylerin hayat standartları üzerindeki etkisini değerlendirmek için hanehalkı medyan geliri incelenir. Medyan gelirinin incelenmesindeki amaç gelir eşitsizliği ile mücadele edilerek yoksulluk düzeyinin düşürülmesidir. Hanaehalkı medyan geliri P80/P20 toplumun en fazla gelir elde eden yüzde 20'lik kısmının en az gelir elde eden yüzde 20'lik kısmı ile arasındaki gelir farkını ölçmeye yarayan bir gelir eşitsizlik ölçüm verisi olarak kullanılmaktadır. TÜİK verilerine göre Türkiye'nin 2022 yılı için P80/P20 oranı 7,9 katı olarak açıklanmıştır. Yani 2022 yılı için Türkiye'de nüfusun en zengin yüzde 20'lik kısmı, nüfusun en fakir yüzde 20'lik kısmından 7,9 kat daha fazla gelir elde etmiştir. Bu veriler Türkiye'de gelir eşitsizliğinin ne boyutta olduğunu göstermektedir.

Gelir eşitsizliği ölçümünde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bu çalışmada gelir eşitsizliğini ölçmeye yarayan hesaplama yöntemlerinden Gini katsayısı ve hanehalkı medyan geliri P80/P20 oranı ele alınarak Türkiye için gelir eşitsizliği anlatılmaya çalışılmıştır. Türkiye için 2006-2022 yılları arasını kapsayan Gini katsayıları TÜİK verileri kullanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye için 2006 yılında en yüksek Gini katsayısı yani gelir eşitsizliği 0,428 olarak ölçülmüş, bu katsayı en düşük 2014 yılında 0,391 olarak gelir eşitsizliğinin en az olduğu yıl olarak kayıtlara geçmiştir. 2022 yılı için bu oran 0,415 olarak açıklanmıştır. Uluslararası gelişmişlik düzeyleri farklı ülkelerin Gini Katsayıları ve Türkiye verileri tablo haline getirilerek karşılaştırılmıştır. Bunun yanında yine hanehalkı medyan geliri verileri ele alınarak kapsayıcı büyüme bağlamında değerlendirilmiştir. Ekonomik büyüme için enerji tüketiminin artması, karbon emisyonunu ve iklim değişikliklerini artırır. Bu nedenle, temiz enerji politikalarının oluşturulması ve uygulanması büyük önem taşır.

Başarılı bir ekonomik büyümenin ardından bu büyüme yoluyla elde edilen ekonomik imkanların adil bir şekilde toplumun her kesimine özellikle yoksul kesimine ulaştırılması sonucunda oluşan büyüme kapsayıcı bir hal almış olacaktır. Kapsayıcı büyümenin yanı sıra toplumdaki yapısal sorunların yani; eğitim, hukuk, adalet, güvenlik, sağlık, vb. sorunlarında başarılı bir şekilde idare edilmesi sosyal refahı kendisi ile beraber getirmiş olacaktır. Ekonomik büyümeden yoksul kesiminde yararlanmasını amaçlayan kapsayıcı büyüme sosyal refahı adil bir şekilde tesis etmeyi amaçlamaktadır. Sosyal refahın sağlanması ve herkesin bu refahtan payına düşeni alabilmesi de siyasi karar alıcı mekanizmaların süreci iyi yönetebilmesine bağlıdır. Bu bağlamda siyasi karar mekanizmaları kendi ülkelerinin yapılarına ve önceliklerine göre ulusal stratejiler belirlemeli ve önceliklerine göre önce ekonomik büyümeyi amaçlamalı, bunu sürekli hale getirmeli ve büyüme sonucu elde edilen faydaları sosyal refah devletinin görevi olarak toplumun tüm paydaşları içerisinde adilce dağıtmayı hedeflemeleri gerekmektedir.

Kapsayıcı büyüme hedefi, ekonomik büyümenin yanı sıra işsizlik, yoksulluk ve gelir eşitsizliği gibi sosyal sorunların azaltılmasını da içermektedir. Ülkelerin bu hedefe ulaşabilmek için güçlü bir büyüme performansı sergilemeleri gerekmektedir.

Bu çalışmada, kapsayıcı büyümeye ilişkin ikincil kaynaklar kullanılarak verilerin toplanması ve analiz edilmesi yöntemi uygulanmıştır. Doğrudan verilere ulaşılmaksızın, incelenen ve araştırılan çalışmaların verileri, istatistiksel bilgiler ve politikalar sunularak bir öngörü oluşturulmaya, Türkiye'nin bu verilerle bulunduğu konumun yorumlanmasına ve sonuçta elde edilen öngörüye ilişkin öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Çalışma aynı zamanda kapsayıcı büyüme kavramının önemine dikkat çekmekte ve bahsi geçen olgunun yapıtaşlarının incelenmesine katkıda bulunmaktadır. Kapsayıcı büyümenin sadece ekonomik büyüme değil, aynı zamanda sosyal fayda, gelir dağılımı, işsizlik oranı ve çevresel sürdürülebilirlik gibi unsurları da içermesi gerektiği vurgulanmıştır.

Nihayetinde, kapsayıcı büyüme, ekonomik büyümenin sadece bir hedef olmaktan çıkıp toplumun tüm kesimlerini kapsayan ve sosyal sorunları da ele alan bir yaklaşımı ifade etmektedir. Ülkelerin kapsayıcı büyümeyi gerçekleştirmek için çaba göstermeleri, daha adil, sürdürülebilir ve kalkınmış bir toplum oluşturma yolunda önemli bir adımdır. Bu çabalara yönelik politika yapıcıların ve toplumun desteği, kapsayıcı büyümenin başarılı bir şekilde hayata geçirilmesinde önemlidir.

OECD raporu incelendiğinde kapsayıcı büyümenin sağlanması için üç ana unsurun geliştirilmesi gerektiği görülmektedir. Yoksulluğu azaltmak, gelir eşitsizliğini minimum seviyeye indirmek ve yeterli istihdam sağlayarak işsizliği azaltmak bu üç ana unsur olarak ifade edilmiştir. Kapsayıcı büyümenin bu ana unsurlarının sosyal refah devlet anlayışının sorumlulukları ile uyuştuğu görülmektedir. Yoksulluk ile ilgili çalışmalar incelendiğinde yoksulluk yasaları ön plana çıkmaktadır. İngiltere, Almanya, İsveç, Kanada, Danimarka gibi ülkelerin tarihsel süreçte yoksulluk yasaları ve sosyal politikalar geliştirdikleri görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde uygulanan sosyal politikalar ve güçlü ekonomik büyüme ile refahın toplumun tüm kesimlerine adilce dağıtılması büyümeyi kapsayıcı hale getirip, sosyal refahın artmasına neden olmuştur. İstatistiksel verilerle birlikte bu ülkelerin refah düzeyinin de gelişmiş olduğu görülmektedir.

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin ölçülmesinde en çok kullanılan hesaplama yöntemi gini katsayısıdır. Gini katsayısı, kişi başına düşen gelirin adaletli bir şekilde dağıtılıp dağıtılmadığını ölçmek için kullanılan genel kabul görmüş hesaplama yöntemlerinden biridir. Gini katsayısında hesaplamalar 0 ile 1 değerleri arasında yer almaktadır. Ölçülen değer 0 ise gelir eşitsizliğinin olmadığını, Ölçülen değer 1 ise gelir eşitsizliğinin en üst düzeyde olduğunu göstermektedir. UNDP raporunda yayınlanan Gini katsayısı verilerine göre 2022 yılı için 155 ülkenin istatistikleri incelenmiştir. Slovakya 0,232 değeri ile gelir eşitsizliğinin en az olduğu ülke olurken, Güney Afrika 0,630 değerini ile son sırada yer almıştır. Türkiye ise 0.419 değerine ile 155 ülke arasında 68. sırada yer alarak gelir eşitsizliği verilerinde de gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmıştır. TÜİK tarafından 2022 yılı için hesaplanan gini katsayısı ise 0,401 olarak kayıtlara geçmiştir. Afrika ülkelerinde gelir eşitsizliğinin oldukça fazla olduğu görülmüştür. Kapsayıcı büyümenin sağlanması gelir eşitsizliğinin giderilmesi hususunda tekrar önemli bir politika olarak ön plana çıkmaktadır. İGE cinsiyet eşitsizliği de değerlendirilen bir diğer önemli veri kaynağıdır. Cinsiyet eşitsizliği hesaplamaları 0 ile 1 değerleri arasında yer almaktadır. Ölçülen değer 0 ise cinsiyet eşitsizliğinin olmadığını, Ölçülen değer 1 ise cinsiyet eşitsizliğinin en üst düzeyde olduğunu göstermektedir. UNDP raporuna göre cinsiyet eşitsizliği araştırması 170 ülkenin verileri hesaplanarak sıralama yapılmıştır. Cinsiyet eşitsizliğinin en az görüldüğü ülke 0,013 oranı ile Danimarka olmuştur. Cinsiyet eşitsizliğinin en fazla olduğu ülke 0,820 oranı ile Yemen olmuştur. Türkiye bu rapora göre 0.272 oranı ile 170 ülke arasında 65. Sırada yer almıştır. Bu veriler ışığında Türkiye'de cinsiyet eşitsizliğinin varlığı kabul edilerek bunu önlemenin çözüm yollarına odaklanmak gerekmektedir.

2022 UNDP raporuna göre 2021 yılı İnsani Gelişme Endeksi oranları 191 ülkeye ait veriler derlenerek sıralanmıştır. İGE hesaplamaları 0 ile 1 değerleri arasında yer almaktadır. Ölçülen değer 0 ise İGE' nin çok kötü olduğu, Ölçülen değer 1 ise İGE' nin en üst düzeyde olduğunu göstermektedir. İGE' nin en yüksek olduğu ülke 0,962 oranı ile İsviçre olmuştur. İGE' nin en düşük olduğu ülke 0,385 oranı ile Güney Sudan olmuştur. İGE dünya ortalaması 0,732 olarak hesaplanmıştır. Türkiye ise bu sıralamada 0,838 oranı ile dünya ortalamasının üzerinde bir oran ile 191 ülke arasında

48. sırada yer almıştır. İGE değerlerine göre ilk sıralarda İsviçre, Norveç, İzlanda gibi gelişmiş ülkeler yer alırken, son sıralarda ise tamamen Afrika ülkeleri yer almıştır. Türkiye her ne kadar dünya ortalamasının üzerinde bir ortalama ile sıralamada 48. sırada olsa da gelişmiş ülkelere kıyasla baya geride kaldığı görülmüştür.

Tüm bu veriler incelenip yorumlandığında refah devlet anlayışına sahip olan ülkelerde yürütülen politikaların o ülkelerin verilerine pozitif yansıdığı görülmektedir. Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak, kısmi başarılar gösterse de politikalarının sosyal refah devlet anlayışı bağlamında daha fazla geliştirmeli ve gelişmiş ülkelerin refah seviyesine erişmeyi amaç edinerek o yönde politikalar geliştirmeyi sürdürmelidir.

Türkiye'ye ilişkin veriler incelenen değişkenler kapsamında değerlendirildiğinde ekonomik büyümenin gelişmiş ülkelere oranla hala yeterli seviyelerde olmadığı görülmektedir. Ekonomik büyüme alt başlığı kapsamında ele alınan kapsayıcı büyüme değişkeni açısından ise; İnsani gelişmişlik düzeyi, Cinsiyet Eşitsizliği, Bölgesel ve Kişisel gelir dağılımı, Gini Katsayısı gibi önemli parametrelerin verileri tam anlamıyla ülkede kapsayıcılığın sağlanamamış olduğunu göstermektedir. Sosyal refah devlet anlayışında kapsayıcılığın sağlanması önemli ve gereklidir. Bu gerekliliğin sağlanabilmesi için belirtilen parametrelerin iyileştirilmesi için çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Öncelikle yapılması gereken başarılı bir ekonomik büyüme planının oluşturulması, ekonomik büyüme gerçekleşirken kapsayıcı bir büyüme olduğuna dikkat edilmesi gerekmektedir. İlk basamak ve en önemli basamak planlamadır. Bu noktada Türkiye için eşitsizliğin görüldüğü parametrelerin odak noktaya koyularak bir planlama geliştirilmesi önemlidir.

Türkiye'de var olan ölçütlerde avantaj olarak nitelendirilebilecek durum çok kötü sıralarda yer almadığı, gelişmekte olan ülkeler kapsamında olması olarak gösterilebilmektedir. Bu durum yapılan doğru bir planlama ile kapsayıcı büyüme yolunda daha sağlam adımların atılabileceğini göstermektedir. Kapsayıcı büyümenin yanı sıra öncelik verilmesi gereken bir diğer konu ise toplumdaki yapısal sorunların yani; (eğitim, hukuk, adalet, güvenlik, sağlık, vb.) sorunlarında başarılı bir şekilde

çözülmesi olacaktır. Yapısal sorunların çözülmesi büyüme ile beraber refahı da artırmış olacaktır. Dezavantajlı durum ise Türkiye'de varlığını sürdüren kültürel etkenler olarak ifade edilebilir. Yoksulluğa eşlik eden deneyimlerden söz ederken eğitim seviyesinde düşüklük, erken yaşta evlenme, bölgesel gelir eşitsizlikleri, sosyal çevrenin darlığından önemle bahsedilirken, bu durumların Türkiye'nin bazı bölgelerinde hala kültürel değerler olarak varlığını sürdürüyor olması dezavantajlı bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Türkiye'de sağlanması gereken kapsayıcı bir ekonomik büyümenin gelir dağılımındaki adaletin sağlanması ya da refah düzeyinin yükseltilmesi gibi sadece ekonomi boyutu değil aynı zamanda kültürel ve toplumsal boyutu önemlidir.

Türkiye'de ekonomik büyümenin kapsayıcı hale getirilmesi için şu noktalara dikkat edilmesi önerilebilir:

- Bölgesel ve kültürel düzeylerde yoksulluğu sürdüren etmenler detaylıca analiz edilerek bölgelere özgü refah düzeyi geliştirme planları oluşturulabilir. Bölgeler arası gelir eşitsizliğinin azaltılarak, gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklar azaltılabilir.
- İnsani gelişmişlik düzeyine etkisi olan cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesine yönelik daha kalıcı ve kapsayıcı çalışmalar eğitim odaklı geliştirilebilir. Eğitimde ve işgücüne katılım oranlarında var olan cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi için daha fazla teşvik edici çalışmalar uygulanabilir.
- Gelir dağılımındaki adaletin sağlanabilmesi için işsizliğin azaltılarak, istihdam oranlarını artırıcı teşvikler verilmeli ve iş imkanları artırılmalıdır. Yapısal sorunların çözülmesi ülkedeki istikrar ve güven ortamını geliştirerek yabancı yatırımcıları istihdam yaratmaya teşvik edebilmektedir. Devlet eli ile İşkur, Kalkınma Ajansları, KİT' ler istihdam yaratmada yetersiz kaldıkları işsizlik verilerinden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda daha kalıcı ve kapsayıcı bir istihdam politikası ve planlaması gerçekleştirilebilir.
- GSYH' nın bölgesel olarak kullanılabilir fert gelirleri dağılımları incelendiğinde bölgeler arasında kullanılabilir fert geliri dağılımında büyük farklar mevcut olduğu görülmektedir. Türkiye'de Bölgesel olarak

kullanılabilir yıllık ortalama fert gelirinde TR10 (İstanbul) bölgesi 69.904 lira ile en fazla gelire sahipken, diğer taraftan TRB2 (Van, Muş, Bitlis Hakkari) 23.063 lira ile yıllık ortalama hanehalkı fert gelirinin en düşük olduğu bölge olmuştur. Bölgeler arası gelir farkı 3 katı olduğu görülmüştür. Bu bağlamda o bölgelerin gelişmişlik düzeyleri ve insani gelişmişlik düzeyleri de farklılık göstermektedir. Bu bölgesel farklar arasındaki makasın kapsayıcı büyüme bağlamında daraltılması gerekmektedir. Bunun için düşük seviyeler gösteren bölgelerde istihdamların yaratılması ve bölgelerin kalkındırılması zorunlu bir hale gelmektedir.

KAYNAKÇA

Abor, J. Y., Issahaku, H., Mohammed, A., & Murinde, V. (2018). Financial Inclusion and Economic Growth: What Do We Know? London: *Centre for Global Finance Working Paper Series*, 7.

Acar, İ. (2015). "Türkiye'de Gelir Dağılımı", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 42-59.

Acemoğlu, D. (2003). Root causes: A historical approach to assessing the role of ınstitutions in economic development. *Finance and Development*, 40(2), 27-30.

Acemoglu, D., Laibson, D., & List, J.A. (2016). Economics (Global Edition). Harlow: *Pearson Education Limited*, 140.

Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J., & Thaicharoen, Y. (2003). *Institutional causes, macroeconomic symptoms*, 49-123.

Acar, M., & Bulut, E. (2010). AB Ortak Tarım Politikası Reformları Işığında Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları: Eleştirel Bir Yaklaşım. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 1-23.

Agnar, S. (1995). "Introduction: The Welfare Economics of the Welfare State", *The Scandinavian Journal of Economics*, 97(4), 469.

Akça, H. (2015). Beşeri Sermaye Harcamaları: Türkiye'de Yaşanan Gelişmeler ve Sonuçları Üzerine Bir İnceleme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 35.

Aksoy, Ş. (1991). *Kamu Maliyesi (Kamu Harcamaları-Kamu Gelirleri-Bütçe-Maliye Politikası).* İstanbul: Filiz Kitapevi, 182.

Aktan, C. C. (2000). *Kamu Ekonomisi ve Kamu Maliyesi*, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 32.

Aktan, C. C. & Özkıvrak, Ö. (2008). *Sosyal Refah Devleti* (1.Baskı). İstanbul: Okutan Yayınları, 47-48.

Aktuğ, S. (2010). *Kavramsal Açıdan Ekonomik Büyüme, Ekonomik Kalkınma ve Bölüşüm İlişkileri*, www.sosyalpolitika.info, 2.

Albayrak, E. N., & Gökçe, A. (2015). Ekonomik Büyüme ve Çevresel Kirlilik İlişkisi: Çevresel Kuznets Eğrisi ve Türkiye Örneği. *Social Sciences Research Journal*, 4(2), 279-301.

Alp, S. (2009). "Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör", *Maliye Dergisi*, Sa:156, 267.

Alptekin, V., Kasa, H., & Uygun, E. (2018). Yurtiçi Tasarruflarla Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *International Journal of Academic Value Studies*, 4(20), 621.

Andersen, J. G. (2012). Welfare States and Welfare State Theory, (Ed. Per H. Jensen), Working Paper, Centre for Comparative Welfare Studies (CCWS) *Department of Political Science*, Aalborg University, 4.

Andrew, D. Refah Devletinin Geleceği, (Çeviri;ZeynelBakıcı),http://www.canaktan.org/politika/anti_keviathan/diger-yazilar/baskici-refah.devleti.pdf, 23.05.2023, 2-3.

Aravacık, D. E. (2018). "Social Policy and the Welfare State", *Public Economics and Finance*, 8.

Arpa, A. T. & Kolçak, M. (2017). Türkiye ve OECD Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamaları. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (3) , 651-677.

Arslan, İ. (2003). ''*Türkiye`de iktisadi istikrarsızlığın kaynakları: Fiyat istikrarsızlığı üretim ilişkisi (1980-2000)*'', Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 61-65.

Aslanidis, N., & Iranzo, S. (2006). Environment and Development: Is There a Kuznets Curve for CO_2 Emissions? *Applied Economics*.

Aykaç, M., Dağdemir, Ö., & Gündoğan, N. (2015). *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*. Ankara: Anadolu Üniversitesi, 102-105.

Ayhan, A. (2012), Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1), 41-55.

Bahle, T., Jürgen, K., & Claus,W. (2010). "Welfare State", Immerfall and G. Therborn (eds.), *Handbook of European Societies, Springer*, New York, 571.

Bakır, H. (2018). "Esneklik ve Emek: Emeğin Metalaştırılması ve Meta-Dışılaştırılması Bağlamında Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 73, No: 2, 2018, 355.

Batırel, Ö. F. (1976). *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş*. İstanbul: Met/Er Matbaası, 102.

Batırel, Ö. F. (1984). *Maliye Politikası ve Gelişmekte Olan Ülkeler*. İstanbul: Okan

Dağıtımcılık ve Yayıncılık Ltd. Şti., 1.

Bayraktar, C. (2012). "Keynes ve Refah Devleti", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, Sa:2, 254.

Balseven, H. (2017). Refah Devleti ve Gelir Dağılımı: Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* Cilt 18, Sayı 1, 89.

Bent, G. (2008). "What is Welfare?", *Central European Journal of Public Policy*, Vol. 2, No. 1, 51.

Berber, M. (2015). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma.* Trabzon: Derya Kitapevi, 123.

Berber, M. (2014). *Makro İktisat.* Trabzon: Derya Kitapevi, 7-8.

Bektaş, A. (2019). Dolaylı-Dolaysız Vergiler Temelinde Bütçe Dengesinin İktisadi Büyümeye Etkisi: Türkiye ve Almanya Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *9*(2), 425-448.

Bersu, C. (2020). Türkiye'de Transfer Harcamalarının Gelir Dağılımında Adalet Üzerindeki Etkisi, *Maliye Araştırmaları Dergisi,* Cilt:6, Sayı: 2, 67-76.

Bilgili, Y. (2016). *Makro İktisat.* İstanbul: 4T Yayınevi, 37-41.

Bocutoğlu, E. (2012). *Makro İktisat-Teoriler ve Politikalar*. Trabzon: Murathan Yayınevi, 5.

Briggs, A. (1961). "The Welfare State in Historical Perspective", *European Journal of Sociology*, Vol. 2, Issue: 2, 221.

Bulut, E., Yayla, N., Yaraşır, S., & Çeviş, İ. (2019). "Maliye Politikalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri: Panel Veri Analizi", ICOAEF VI International Conference On Applied Economics and Finance & *Extended With Social Sciences,* 247.

Candan, A., Uyanusta, E., Çapanoğlu, S. G., Erçin, E., İleri, Ç., & Düzgit, S. A. (2004). *15 soruda 15 AB Politikası. Avrupa Birliğinin Ortak Tarım Politikası.* İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, İstanbul, 85.

Çakmak, E., & Gümüş, S. (2005). Türkiye'de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analizi (1960-2002). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(1), 59.

Çalışkan, Ş. (2007). Eğitim, İşsizlik ve Yoksulluk İlişkisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 285-308.

Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 2(59), 89-132.

Çaşkurlu, E., & Arslan, C. (2017). *Kamu Maliyesine Giriş* (2.Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi, 78.

Çataloğlu, O. (1977). *Ekonomik Kalkınma ve Büyüme.* İzmir: Doğruluk Matbaacılık ve Ticaret Koll. Şti., 24.

Çelik, K. (2008). *Uluslararsı İktisat*. Trabzon: Murathan Yayınevi, 66.

Çelikel Danışoğlu, A. (2004). Küreselleşmenin gelir eşitsizliği ve yoksulluk üzerine etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi,* 3(6), 239-240.

Çetin, İ. (2020). Yoksulluk ve Yoksulluk Göstergeleri: Türkiye ve OECD Ülkeleri Üzerine Bir Karşılaştırma. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 22 (2) , 510-532.

Çıtak, N. (2020). COVID-19 ve Sınıfsal Eşitsizlik. Türk Tabipleri Birliği COVID-19 Pandemisi 6.Ay Değerlendirme Raporu: Ankara.

Çubuk, A. (1983). *Sosyal Politika ve Sosyal Güvenlik*, Ankara; Gazi Üniversitesi Yayınları.

Devlet Planlama Teşkilatı, (DPT). (2001). Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadelede Özel İhtisas Komisyonu Raporu. DPT, Ankara, 3-4.

Demir, F., & Erdem, N. (2010). "Labor Market Performance after Structural Adjustment in Developing Countries: The Interesting But not so Unique Case of Turkey", in L.K. VALENCIA and B.J. HAHN (Ed.), Employment and Labor Issues: Unemployment, Youth Employment and Child Labor (Chapter 1), Nova Science Publishers, New York,1-55.

Dilber, İ. (2018). *Büyüme Teorileri*. Kitapana Yayınevi. İzmir, 37.

Dilik, S. (1988). Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi, Ankara Üniversitesi, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 43(1-2), Ankara, 41-80.

Dineri, E., & Taş, İ., (2017). Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Örneği. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2(1), 79-97.

Dinler, Z. (2014). *İktisada Giriş*, Ekin Basın Yayım Dağıtım, Bursa, 310-311.

Donald, M. (2011). "The Idea of the Welfare State", The Oxford Handbook of the *History of Political Philosophy*, Edited by George Klosko, 660.

Erçakar, M. E., & Güvenoğlu, H. (2018). Türkiye'de gelir dağılımı ve sosyal koruma harcamalarına bir bakış. *Sosyal Bilimler Metinleri,* (1), 46.

Erdal, S. (2012). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Uygulamaları Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi.* Doktora Tezi Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 43.

Eğilmez, M. (2019). *Ekonominin Temelleri, Kavramları ve Kurumları*. İstanbul: Remzi Kitapevi Yayınları, 176.

Erhan, G. (2017). "Avrupa Birliğinin Genişlemesi ve Refah Devleti Tipolojisine Etkisi", *Social Sciences Studies Journal,* Vol: 3, Issue: 11, 1721.

Eser, L. Y., & Genç, M. C. (2020). Gelir ve servet üzerinden alınan vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi: OECD ülkeleri örneği. *Maliye Dergisi*, 178, 224-239.

Esping, A. G. (1994). "After The Golden Age: The Future of The Welfare State in the New Global Order", Occasionalpaper no. 7 worldsummit for social development, *United Nations Research Institute for Social Development*, 6.

Esping, A. G. (1990). The Three WorIds Of Welfare Capitalism, *Polity Press*, 19.

European Commision. (2017). European Semester Thematic Factsheet Tertiary *Education Attainment. European Commission*.

Ezer, B. (2016). "Tarihçesi ve Bugünü ile Birleşik Krallık Sosyal Güvenlik Sisteminin Esasları", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof. Dr. Akar Öcal Armağanı*, C.2, Sa:3, 92.

Felicia, A. H. (2014). "The State of WellBeing Science", Interventions and Policies to Enhance Wellbeing: *Wellbeing: A Complete Reference Guide, Volume VI*. Edited by Felicia A. Huppert and Cary L. Cooper, 110-115.

Ferrera, M., "The European Welfare State: Golden Achievement, Silver Prospects", *West European Politics,* Vol. 31, No. 1-2, 2008, 86.

Galor, O., & Weil, D. (1996). The Gender Gap, Fertility and Growth. *American Economic*, 86, 374-387.

Gençler, A. & Şenocak H. (2009). 1951'den 2009'a Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Gelişimine Panoramik Bakış, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C: 11, 189-241.

Gough, I. (2013). "European welfare states: explanations and lessons for developing

countries", Anis Ahmad Dani and Harjan de Haan, (eds.), *Inclusive states: social policy and structural inequalities,* World Bank Publications, Washington: USA, 47.

Gökdemir, Ö. & Veenhoven, R. (2014). *Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş, Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*, (l. Baskı). İmge Yayınevi, Ankara, s. 338.

Görgün, S. (1977). *Maliye Politikası*. İstanbul: Şampiyonlar, 117.

Greulich, A. (2009). Female Labour Market Participation and Economic Growth. *International Journal of Innovation and Sustainable Development*, 97-108.

Gupta, S., Hamid D., & Alonso-Terme R. (1998). Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty?, 6.

Güç, Y. (2015). "*Refah Devletinin Gelişimi ve Türkiye'de Refah Devleti Algısı: İstanbul İlinde Bir Alan Araştırması*", Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 40.

Güler, M. A. (2020). "Sosyal Devletin Dönüşümü ve Düzenleme Teorisi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma", *Çalışma ve Toplum, Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 2308.

Gümüş, A. T. (2010). "*Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü*", Yayınlanmamış Doktora Tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 80-81.

Gümüş, İ. (2018). Tarihsel Perspektifte Refah Devleti: Doğuş, Yükseliş ve Yeniden Yapılanma Süreci. *Journal of Political Administrative and Local Studies,* 1 (1) , 33-66.

Günay, A., Çetinceli, K., & Özdemir K. (2018). "Etik Liderlik, İş gören Sessizliği ve Öznel İyi oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Uluslararası İktisadi ve İncelemeler Dergisi*, Sa: 17, 678.

Güngör, F., & Özuğurlu, M. (1997). "İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm Piyasa ya da Sosyal Devlet", *Tartışma Metinleri*, No:3, 4.

Güzel, A. (2005). Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm mü? *Çalışma ve Toplum, Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 7(4), 61-76.

Habito, C. F. (2009). Patterns of Inclusive Growth in Developing Asia: Insight from an Enhanced Growth Poverty Elasticity Analysis. Tokyo: Asian Development Bank Institute (ADBI) *Working Paper Series.*

Hazman, G. G. (2011). Türkiye'de Gelir Dağılımında Adalet ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 7.

Hussaini, U., & Chibuzo, I. C. (2018). The Effects of Financial Inclusion on Poverty Reduction: The Moderating Effects of Microfinance. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 188-198.

Holland, D., Kirby S., & Whitworth, R. (2010). A Comparison of Labour Market Responses to the Global Downturn, *National Institute Economic Review*, https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0027950109345228, 15.08.2023 tarihinde adresinden alınmıştır.

Hosta, S. (2020). UNICEF ve Save the Children, Koronavirüs nedeniyle 150 milyon çocuğun daha yoksulluğa sürüklendiğini açıkladı. 16.08.2023 tarihinde https://www.unicef.org/turkiye/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-ve-save-children-koronavir%C3%BCs-nedeniyle-150-milyon-%C3%A7ocu%C4%9Fun-daha-yoksullu%C4%9Fa, adresinden alındı.

ILO. (2020c, 18 Mart). Almost 25 million jobs could be lost worldwide as a result of Covid-19, https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_738742/lang--en/index.htm

ILO: World Social Protection Report 2017–19: Universal Social Protection to Achieve the Sustainable Development Goal. International Labour Organization, Geneva, 2017. 269.

ILO: "Poverty alleviation through social and economic transformation", Paperprepared for the Employment Working Group under the 2020 Russian presidency of the BRICS, September 2020, 1-40.

ILO: World Social Protection Report 2020–22 "Social protection at the crossroads - in pursuit of a better future", Geneva, 2021.

Ibrahim, Y., & Ashraf, M. (2014). Poverty Alleviation and Identifying the Barriers to the Rural Poor Participation in MFIs: A Case Study in Bangladesh. *Research on Humanities and Social Sciences*, 4(10), 112-115.

İlkkaracan, İ., & Selim, R. (2003). "The Role of Unemployment in Wage Determination: Further Evidence on the Wage Curve from Turkey*", Applied Economics*, 35(14), 1589-1598.

İlkkaracan, İ., & Yörükoğlu, A. (2004). "Ücretlerin Belirlenme Süreçleri" iç. Türkiye'de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik, *TÜSİAD*, İstanbul, 95- 145.

Jamet, S., Chalaux, T., & Koen, V., (2013). Labour Market and Social Policies to Foster More Inclusive Growth in Sweden. Paris: OECD *Economics Department Working Papers*, 38.

Jill, Q. (1987). "Theories of the Welfare State", Annual Reviews Social, Vol. 13, 111.

Julie, N. (2007). Structures, Regimes and Wellbeing,WeD Working Paper 30, *ESRC Research Group*, 4.

Karagül, M. (2003). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme İlişkisi ve Etkin Kullanımı. *Akdeniz İktisadi ve idari Bilimler Dergisi*, 81.

Kazgan, G. (1984). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 473.

Kaufmann, F. X. (2000). "Towards a theory of the welfare state ", *European Review*, Vol. 8, Issue 3, 305.

Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, Palgrave Macmillan, 25.

Kındleberger, C. P. (1970). *Uluslararası İktisat* (Cilt 1). Çev. Necdet Serin. Ankara: Doğan Yayınevi, 21-79.

Klasen, S., & Lamanna, F. (2009). The Impact of Gender Inequality in Education and Employment on Economic Growth: New Evidence for a Panel of Countries. *Feminist Economics*, 15(3), 91-132.

Kleinman, M. (2006). *Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim", içinde: Sosyal Politika Yazıları*. (Der: Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder) (9.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 56.

Kluve, J. D., Card, M., Fertig, M., Gora, L., Jacobi, P., Jensen, R., Leetmaa, L., Nima, E., Patacchini, S., Schaffer, C. M., Schmidt, B., Van der K., & Weber A. (2007). Active Labor Market Policies in Europe, Essen.

Klotz, P. (2014). *Liberty, Reciprocity, and the Justification of a Basic Incom,* London School Public Policy. London: Unpublished Master's Thesis, 4.

Kleinhenz, G. (2007). Türkiye'de ve Almanya'da İşgücü Piyasası Politikaları, *Türkiye'de ve Almanya'da Ekonomik ve Sosyopolitik Yapısal Reformlar İzmir*, Ankara; Konrad Adenauer Stiftung Yayını.

Knowles, S., Lorgelly, P., & Owen, P. (2002). Are Educational Gender Gaps A Brake on Economic Development? Some Cross-Country Empirical Evidence. *Oxford Economic Papers*, 54, 118-149.

Kocabaş, F. (2004). "Endüstri İlişkilerindeki Dönüşüm", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, Sayı:10, 36.

Koray, M. (2005). Sosyal Politika, (2.Baskı). İmge Kitabevi: Ankara, s. 85-86.

Koray, M. (2001). "Küreselleşen Dünyada Avrupa Modelinin Sınırları ve Sorunları: Refah Devleti Nereye?", *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C. 9, Sa:2, 2001, 30.

Koray, M. (2002). *Avrupa Toplum Modeli*, (l.Baskı). İstanbul: Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları, 167-168.

Kovancı, O. (2003). "Hayır Anlayışından Sosyal Devlete: İngiliz Yoksul Yasaları", *Mülkiye Dergisi*, C. 27, Sa:239, 239.

Kumra, K., & Sharma, V. (2018). Microfinance: A Tool For Poverty Alleviation. *Journal of Research in Commerce & Management*, 11-19.

Kurşun A. & Rakıcı C. (2016). "Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi", *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, C. 2, Sa: 2, 137.

Kuştepeli, Y., & Halaç, U. (2004). Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 143-140.

Lechman, E., & Kaur, H. (2015). Economic Growth and Female Labor Force Participation-Verifying the U-Feminization Hypothesis. New Evidence for 162 Countires Over the Period 1990-2012. *Economics and Sociology*, 8(1), 246-257.

Levi-Faur, D. (2014). "The Welfare State: A Regulatory Perspective", *Public Administration*, Vol. 92, No. 3, 602.

MacGregor, S. (2014). "Welfare: Theoretical and Analytical Paradigms'', Working

Paper 2014-13, *United Nations Research Institute for Social Development* (UNRISD), 1.

Mangır, F., & Ertuğrul, H. M. (2012). Sermaye Hareketliliği, Tasarruf ve Yatırım İlişkisi: Türkiye Örneği. *İktisat İşletme ve Finans*, 27(317), 61-87.

Mauro, P. (1996). The Effects of Corruption on Growth; Investment and Government Expenditure: A Cross-Country Analysis. *IMF Working Paper*, 6.

Multidimensional Poverty Peer Network (MPPN). (2019). Global MPI: Half of Multidimensionally Poor People are Children. Dimensions, 8–9. https://mppn.org/infographic-2019-global-mpi/. 14.07.2023 tarihinde adresinden alınmıştır.

Nafziger, E. W. (2006). Economic Development (4. Basım), Cambridge University Press: New York, 100-105.

Nicholas A. Barr. (1992). "Economic theory and the welfare state: a survey and interpretation", London, LSE Research Online, http://eprints.lse.ac.uk/279/, 2, 11.10.2022 tarihinde adresinden alınmıştır.

Nişancı, M., Aydemir, A. F., & Emsen, Ö. S. (2017). Kuznets Eğrisi ile Ekonomik ve Siyasal Liberalizasyon Uygulamaları Arasındaki İlişkiler The Relationships between Economic and Political Liberalization and the Kuznets Curve. *İnternational Congerence On Eurasian Economies*, 148.

Odabaşı, F. (2009). Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü. *Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 25.

OECD. (2012). Promoting Inclusive Growth, Challenges and Policies. Policy debate: How do you make growth more inclusive?

OECD. (2013). Together We Stand: Inclusive Growth. OECD Sekreteri Angel Gurria'nın Konuşması, *OECD'de Kapsayıcı Büyüme Çalıştayı*.

OECD. (2015). In It Together Why Less Inequaliıty Benefits All. OECD.

Okun, A. (1962). Potential GNP: Its Measurement and Significance. *Proceedings of the Business and Finance Statistics Section,* 98.

Onaran, Ö. (2002). "Measuring Wage Flexibility: The Case of Turkey Before and After Structural Adjustment", *Applied Economics,* (34), 767-781.

Oxoby, R. (2009). "Understanding Social Inclusion, Social Cohesion and Social Capital" *International journal of Social Economics*, 36 (12), 1135.

Osmanoğlu, E. (2010). Özelleştirme Politikalarında Çalışanlar ve Verimlilik Analizi. Ankara: *Enerji Bir-Sen*, 11.

Övgün, B. (2010). Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Bir Çıkmaz: Politika Transferi Açısından Tarım Sorunu. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 9(1): 91-109.

Özdemir, M. Ç., & İslamoğlu, E. (2017). *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Kavram-Teori-Uygulama,* Güncellenmiş (2.Baskı). Seçkin Ekonomi, Ankara, 67-69.

Özdemir, S. (2005). "Sosyal Gelişim Düzeyleri Farklı Refah Devletlerinin Sınıflandırılması Üzerine Bir İnceleme", *Sosyal Siyaset Konferansları (Prof. Dr. Turan Yazgan'a Armağan Özel Sayısı),* Sayı:49, 240.

Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti,* Genişletilmiş (2.Baskı). İstanbul, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2007-57, 16-17.

Özgüler, V. C. (2014). *Gelir, Servet ve Yoksulluk.* İstanbul: Cinius Yayınları, 41-45.

Öztürk, N. (2016). *Maliye Politikası.* Bursa: Ekin, 345-346.

Öztürk, N. (2017). *Gelir Dağılımının İktisadi Analizi.* Bursa: Ekin, 6.

Öztürk, Ş. (2011). Sosyal Politikada Aktifleşme Stratejisi: Refah Devletinin Çıkış Yolu mu, Çöküş Yolu Mu ?, *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, C 12, 1, 112.

Özütler, H. Ş. (2018) "Kapsayıcı Büyümenin Kuramsal Çerçevesi Üzerine Bir Araştırma," *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.23, S.4, 1455-1477.

Özalp L. F. A. "*İktisatta Refah ve Refah Devletinin İktisadi Analizi*", (Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 48.

Parasız, İ. (1996). *Makro Ekonomi-Teori ve Politika,* Bursa: Ezgi Kitapevi, 293.

Parasız, İ. (1997). *Modern Makro Ekonominin Temelleri,* Bursa: Ezgi Kitapevi, 90-95

Parasız, İ. (2010). *İktisada Giriş*. Bursa: Ezgi Kitapevi, 599.

Peçe, M. A., Ceyhan, M. S., & Akpolat, A. (2016). Türkiye'de Gelir Dağılımının Ekonomik Büyümeye Etkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 139.

Pekin, T. (1986). *Makro Ekonomi (Para, Milli Gelir, istihdam).* İzmir: İstiklal Matbaası, 67.

Pierson, C. (1988). Beyond the Welfare State, Second Edition, Polity Press,

Cambridge, 102-103.

Ravallion, M., & Chen, S. (1997). What Can New Survey Data Tell Us about Recent Changes in Distribution and Poverty? *World Bank Economic Review,* 11(2), 357-382.

Raymond, W. (1983). Keywords A vocabulary of culture and society, *Revised edition, New York, Oxford University Press,* 332-333.

Sallan, G. S. (2000). "Yeni sağ sosyal güvenlik anlayışının tarihsel bağlantıları: İngiltere ve Türkiye örnekleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 40, Sa: 3-4, 59.

Sancak, E., & Demirci, N. (2012). Ulusal Tasarruflar ve Türkiye'de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 159.

Sarker, A. E., & Rahman, M. H. (2007). The Emerging Perspective Of Governance and Poverty Alleviation: A Case of Bangladesh. *Public Organization Review*, 93.

Saylı, H., & Yaşar, U. Ö. (2007). Kurumsal İtibar ve Yönetsel Etik İlişkisinin Analizine Yönelik Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,* 12(3), 76.

Sema, A. (2012). Türkiye'de işsizliğin nedenleri: istihdam politikaları üzerine bir değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, *19*(2), 321-341.

Scharpf, F. W. (1997). "Economic integration, democracy and the welfare state", *Journal of European Public Policy*, 4:1, 19.

Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1-17.

Schulz-Forberg, H. (2012). "Welfare State*", Encyclopedia of Global Studies*, Ed. Helmut K. Anheier, Mark Juergensmeyer, and Victor Faessel. Thousand Oaks, CA: Sage, 1.

Schustereder, I. J. (2010). Welfare State Change in Leading OECD Countries, 1st Edition, *Gabler Research*, 45-46.

Selden, T., & Daqing, S. (1994). Environmental Quality and Development: Is There a Kuznets Curve for Air Pollution Emissions? *Journal of Environmental Economics and Management*, 147-162.

Seker, F. (2015). *Kalkınma Etiği ve Kapsayıcı Büyüme*. Yozgat: Nobel Yayıncılık, 78-96.

Siddiqur, R. O. (2000). "Growth Strategies and Poverty Reduction", *Asian Development Review*, Vol 18, No 2, 87- 89.

Singh, T. (2010). Does Domestic Saving Cause Economic Growth? *A Time-Series Evidence. Journal of Policy Modeling*, 231-253.

Sobel, R. S. (2005). "Welfare Economics and Public Finance ", J.G. Backhaus and R.E. Wagner (eds), *Handbook of Public Finance*, 20.

Stiglitz, J. (1998). *Economics of the Public Sector,* (4.Baskı). New York: W. W. Norton and Company, 99.

Süleymanoğlu Dinçer, R. (2016). "Keynesçi Refah Devleti'nin Gelişimi, Dönüşümü ve Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirilmesi", *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, Sa: 8-9, 184-185.

Svallfors, S. (2004). "Class, Attitudes and the Welfare State: Sweden in Comparative Perspective", *Social Policy & Administration*, Vol. 38, No. 2, 119.

Şahin, H. (2012). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2-3.

Şahin, M. (2005). Küreselleşme Kaynaklı Yoksulluk ve Yolsuzluk. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (25), 124.

Şaşmaz, M. Ü., & Yayla, Y. E. (2018). Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler. *International Journal of Public Finance,* 3 (2) , 249-268.

Şeker, S. D. (2008). Türkiye'de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri. Uzmanlık Tezi. Ankara, 69.

Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, (8. Baskı). İstanbul: İletişim, 293.

Şimşek, E. (2017). Türkiye'de Reel Döviz Kuru, Tarımsal İhracat ve Tarımsal İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Türk Tarım ve doğa Bilimleri Dergisi*, 42(2), 119.

Taban, S. (2016). *İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller* (4. Baskı). Bursa: Ekin Kitapevi, 32.

Taylor, G. P. (2002). "The Silver Age of the Welfare State: Perspectives on Resilience", *Journal of Social Policy,* Vol.31, 598.

Taymaz, E., & Özler, Ş. (2005). "Labour Market Policies and EU Accession: Problems and Prospects for Turkey", in HOEKMAN and TOGAN (Ed.), TURKEY: *Economic Reform and Accession to the EU*, The World Bank, Washington DC, 223-260.

Tezgel, O. (2013). Sosyal Politika, Sendikacılık Akademisi Ders Notları 2 (SBF), *Türk-İş Yayınları*, Aydoğdu Ofset, Ankara, 1-32.

Tokol, A., & Alper, Y. (2012). *Sosyal politika*. Bursa: Dora Yayıncılık, 127.

Topak, O. (2007). "*2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti*", Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 51.

Torben, M. A. (2015). "The Welfare State and Economic Performance", Statents Offentliga Utredningar, 33.

Tuna, O., &Yalçıntaş N. (2011), *Sosyal Siyaset*, İstanbul: Filiz Kitabevi. 221-222.

Türcan, Ö. Ş. (2003). "Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Refah Devleti", *Kamu-İş*, C. 7, Sayı: 2, 3.

Uchechukwu, A. (2015). Jobless Growth in Nigeria: Effects, Causes and Possible Solutions. Submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Science. *University of Strathclyde Department of Economics*. 22.

Unay, C. (2001). *Makro ekonomi*. Bursa: VİPAŞ, 380.

UNICEF. (2005). Defining Child Poverty. The State of the World's Children 2005. https://www.unicef.org/sowc05/english/povertyissue.html, 18.08.2023 tarihinde adresinden alınmıştır.

UNDP. (2010). Human Development Report 2010; *20th Anniversary Edition*, The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development, 13.

UNDP. (2015). Training Material for Producing National Human Development Reports. *UNDP Human Development Report Office*.

UNDP. (2015). *İnsani Gelişme Raporu*. New York: UNDP.

UNDP. (2018). *İnsani Gelişme Raporu*. New York: UNDP.

UNDP. (2022). *İnsani Gelişme Raporu*. New York: UNDP.

Uysal, Y. (2007). Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Bağlamında Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 276.

Ülgener, S. F. (1991). *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*. İstanbul: DER Yayınları, 8.

Ünsal, E. M. (2017). *Makro İktisat*. Ankara: Murat Yayınları, 52.

Üstünel, B. (1983). *Makro Ekonomi*. İstanbul: Mısırlı Matbaacılık Koll. Şti, 218.

Üzümcü, A., & Korkat, M. (2014). Türkiye'de gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksullukla mücadelede sosyal yardımların gelişimi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8), 152.

Vail, J. (2010). "Decommodification and Egalitarian Political Economy", *Politics & Society*, 38(3), 313.

Vatansever Deviren, N. (2009). Küresel Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredilerin Rolü. *Mevzuat Dergisi*: https://www.mevzuatdergisi.com/2009/05a/02.htm# adresinden 15.12.2022 tarihinde alındı.

Veenhoven, R. (2000). "Well-Being in the welfare state: Level not higher, distribution not more equitable", *Journal of Comparative Policy Analysis:* Research and Practice, 2:1, 91.

Vogel, J. (2003). "Welfare State", *Social Indicators Research*, 64, 373-374.

Weil, D. N. (2012). *Economic Growth: International Edition* (3. Baskı). Pearson Education, 85.

Petring, A. (2012). ''Welfare State and Social Democracy", Social Democracy Reader 3, *Friedrich- Ebert-Stiftung*, 11.

Whitehead, M., Robinson, D. T., & Barr, B. (2021). Poverty, health, and covid-19. The BMJ, 1-2.

Wincott, D. (2001) "Reassessing the Social Foundations of Welfare (State) Regimes", *New Political Economy*, 6:3, 413.

World Bank Financial Inclusion. (2019). World Bank: http://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion adresinden 14.12.2022 tarihinde alındı.

World Bank. (2009). What is Inclusive Growth? http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources/468980-218567884549/WhatIsInclusiveGrowth20081230.pdf adresinden 14.12.2022 tarihinde alındı.

WORLD BANK: Inclusive Growth Analytics: Framework and Application, 2009, http://documents1.worldbank.org/curated/en/771771468180864543/pdf/WPS4851.pdf 14.12.2022.

World Economic Forum. (2017). The Inclusive Growth and Development Report 2017. World Economic Forum.

Yavilioğlu, C., Delice, G., & Özsoy, O. (2010). Dünyada ve Türkiye De Özelleştirme Uygulamaları Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif. Ankara: *T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı*, 16.

Yıldız, M. (1985). Türkiye'de kamu iktisadi teşebbüslerinin gelişimi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 117-131.

Zeren, F., & Akbas, Y. E. (2013). Turkey, Empirical Analysis of the Savings-Growth Nexus in. *Journal of Business, Economics & Finance*, 67-74.

Zhongchang, C., & Yongqiu, W. (2006). The Relationship Between Education and Employment: *A Theoretical Analysis and Empirical Test. Review of New Political*, 2(1), 46-69.